وَمَنْ يَّقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُّؤْتِهَآ

۽ وك جيڪا توهان مان فرمانبردار رهي الله ۽ رسول جي ۽ چڱا ڪم ڪري اسان ان کي ٻيڻ کان

اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ ۙ وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيْمًا ﴿٣١﴾ يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ

ٻيڻو ثواب ڏيندا سين وڪ ۽ اسان ان جي واسطي عزت جي روزي تيار ڪري رکي آهي ف٨٠ اي نبيءَ جون بيبيون توهان

كَاَحَدٍ مِّنَ النِّسَآءِ اِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ

ٻين عورتن وانگر نه آهيو و٨١ جيڪڏهن الله کان ڊڄو ته ڳالهائڻ ۾ اهڙي نرمي نه ڪريو جو دل جو بيمار

الَّذِيْ فِيْ قَلْبِهٖ مَرَضٌ وَّقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ﴿٣٢﴾ وَقَرْنَ فِيْ

ڪا لالچ ڪري و٨٢ هائو چڱي ڳالهه چئو ف٨٣ ۽ پنهنجي گهرن ۾

بُيُوْتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْاُوْلٰى وَاَقِمْنَ

ٽڪيون رهو ۽ بي پردي نه رهو اڳوڻي جاهليت جي بي پردگي وانگر ف٨٤ ۽ نماز

الصَّلٰوةَ وَاٰتِيْنَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ؕ اِنَّمَا يُرِيْدُ

قائم رکو ۽ زڪوٰة ڏيو ۽ الله ۽ انجي رسول جو حڪم مڃيو، الله ته اهو چاهي ٿو ته اي

اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيْرًا ﴿٣٣﴾

نبيءَ جا گهروارؤ جو توهان کان هر ناپاڪائي دور فرمائي ڇڏي ۽ توهان کي پاڪ ڪري خوب ستو ڪري ڇڏي

وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فِيْ بُيُوْتِكُنَّ مِنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ ؕ

ف٨٥ ۽ ياد ڪريو جيڪي توهان جي گهرن ۾ پڙهيون وڃن ٿيون الله جون آيتون ۽ حڪمت ف٨٦

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ لَطِيْفًا خَبِيْرًا ﴿٣٤﴾ اِنَّ الْمُسْلِمِيْنَ وَالْمُسْلِمٰتِ

بيشڪ الله هر باريڪي ڄاڻندڙ ۽ خبردار آهي. بيشڪ مسلمان مرد ۽ مسلمان عورتون ف٨٧

وَالْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ وَالْقٰنِتِيْنَ وَالْقٰنِتٰتِ وَالصّٰدِقِيْنَ

۽ ايمان وارا ۽ ايمان واريون ۽ فرمانبردار مرد ۽ فرمانبردار عورتون ۽ سچار مرد ۽

وَالصّٰدِقٰتِ وَالصّٰبِرِيْنَ وَالصّٰبِرٰتِ وَالْخٰشِعِيْنَ وَالْخٰشِعٰتِ

سچار عورتون ف٨٨ ۽ صبر وارا ۽ صبر واريون ۽ عاجزي ڪرڻ وارا ۽ عاجزي ڪرڻ واريون

وَالْمُتَصَدِّقِيْنَ وَالْمُتَصَدِّقٰتِ وَالصَّآئِمِيْنَ وَالصّٰٓئِمٰتِ وَالْحٰفِظِيْنَ

۽ خيرات ڪرڻ وارا ۽ خيرات ڪرڻ واريون ۽ روزي وارا ۽ روزي واريون ۽ پنهنجي پرهيزگاري جي نگاه رکڻ وارا

فضيلت نه ڪن ٿيون، انهيءَ ڪري انهن جي ادنيٰ ڳالهه سخت پڪڙ جي قابل آهي. فائدو: لفظ فاحشه جڏهن معرفه ٿي ڪري وارد ٿئي ته ان مان لواطت ۽ زنا مراد ٿئي ٿي ۽ اگر نڪره غير موصوفه ٿي ڪري آندو وڃي ته ان مان سمورا گناهه مراد ٿين ٿا ۽ جڏهن موصوفه ٿي ڪري وارد ٿئي ته ان مان مڙس جي نافرماني ۽ رشتيدارن جو فساد مراد ٿئي ٿو. هن آيت ۾ نڪره موصوفه آهي. انهيءَ ڪري هن مان مڙس جي اطاعت ۾ ڪوتاهي ۽ بد اخلاقي مُراد آهي. جهڙيءَ طرح حضرت ابن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما کان منقول آهي (جمل وغيره). ف٧٨ اي (محبوب) نبي عليه الصلوٰة والسلام جون بيبيون! ف٧٩ يعني جيڪڏهن ٻين کي هڪ نيڪي تي ڏهوڻو ثواب ڏيندا سين ته توهان کي ويهوڻو، ڇو ته ساري جهان جي عورتن ۾ توهان کي فضيلت ۽ شرف آهي. توهان جي عمل ۾ به سبب آهن. هڪ اطاعت جي ادا ۽ ٻيو محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي رضا جوئي ۽ قناعت ۽ سهڻي تعلق سان حضور جن کي خوش ڪرڻ. ف٨٠ جنت ۾. ف٨١ توهان جو مرتبو ٻين کان وڌيڪ زياده آهي ۽ توهان جو اجر ٻين کان وڌيڪ. جهان جي عورتن ۾ ڪا به توهان جي برابر نه آهي. ف٨٢ هن ۾ آداب جي تعليم آهي ته جيڪڏهن ضرورت وقت غير مرد سان پردي ۾ پويان گفتگو ڪرڻي پوي ته اراده ڪريو ته لهجي ۾ نزاڪت نه اچي ۽ ڳالهه ۾ لچڪ نه ٿئي. ڳالهه نهايت سادگي سان ڪئي وڃي، پرهيزگار عورت جي لاءِ اهو ئي مناسب آهي. ف٨٣ دين ۽ اسلام جي ۽ نيڪي جي تعليم ۽ پند ۽ نصيحت جي جيڪڏهن ضرورت پيش اچي مگر بي لچڪ لهجي سان. ف٨٤ اڳين جاهليت مان مُراد اسلام کان اڳ جو زمانو آهي. ان زماني ۾ عورتون غرور ڪندي نڪرنديون هيون ۽ پنهنجي زينت ۽ حُسن جو اظهار ڪنديون هيون ته جيئن غير مرد ڏسن. لباس اهڙو پهرينديون هيون، جن سان جسم جا عضوا چڱي طرح نه ڍڪجن ۽ پوئين جهالت مان پوين زمانو مراد آهي، جن ۾ ماڻهن جا افعال پهرين

ع ۴

وانگر ٿي ويندا. ف٨٥ يعني گناهن جي پليتي سان توهان پريل نه هجو. هن آيت مان اهل بيت جي فضيلت ثابت ٿئي ٿي ۽ اهل بيت ۾ صاحب لولاڪ محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جون ازواج مطهرات حضرت خاتون جنت فاطمة الزهرا ۽ حضرت على المرتضىٰ ۽ حسنين ڪريمين رضى الله تعالىٰ عنهم سڀ داخل آهن. آيتن ۽ حديثن کي جمع ڪرڻ سان اهو ئي نتيجو نڪري ٿو ۽ اهو ئي حضرت امام ابو منصور ماتريدي رضى الله تعالىٰ عنه کان منقول آهي. هن آيتن ۾ محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي اهل بيت کي نصيحت فرمائي وئي آهي ته جيئن اُهي گناهن کان بچڻ ۽ تقوىٰ ۽ پرهيزگاري جا پابند رهن. گناهن کي ناپاڪي سان ۽ پرهيزگاري کي پاڪائي سان استعاره فرمايو ويو، ڇو ته گناهن جو مرتڪب انهن سان اهڙو ئي ملوث ٿئي ٿو، جهڙو جسم پليتين سان. هن طرز ڪلام مان مقصد هي آهي ته عقل وارن کي گناهن کان نفرت ڏياري وڃي ۽ تقوىٰ ۽ پرهيزگاري جي ترغيب ڏني وڃي. ف٨٦ يعني سنت. ف٨٧ شانِ نزول: اسماء بنت عميس جڏهن پنهنجي مڙس جعفر بن ابي طالب سان گڏ حبشه کان واپس آئي ته محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي ازواجِ مطهرات سان ملي معلوم ڪيائين ته ڇا عورتن جي باري ۾ به ڪا آيت نازل ٿي آهي. اُنهن فرمايو ته نه. پوءِ اسماء محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي عرض ڪيو ته حضور محبوب! عورتون وڏي نقصان ۾ آهن. فرمايائون ڪيئن؟ عرض ڪيائين ته انهن جو ذڪر خير سان ٿيئي ئي نه ٿو، جيئن مردن جو ٿئي ٿو ان تي هيءَ آيت نازل ٿي ۽ اُنهن جو ڏهن مرتبن مردن سان گڏ ذڪر ڪيو ويو ۽ انهن سان گڏ انهن جي تعريف فرمائي وئي ۽ مرتبن ۾ پهريون مرتبو اسلام آهي، جيڪو الله تعالىٰ ۽ محبوب مدني رسول جي فرمانبرداري آهي. ٻيو ايمان جو اهو اعتقاد صحيح ۽ ظاهر و باطن جو موافق هجڻ آهي. ٽيون مرتبو قنوت يعني طاعت آهي. ف٨٨ هن ۾ چوٿين مرتبي جو بيان آهي ته اهو نيت، قولن ۽ فعلن جو صدق آهي. هن کان پوءِ پنجين مرتبي صبر جو بيان آهي ته طاعتن جي پابندي ڪرڻ ۽ ممنوعات کان پاسو ڪرڻ ته ڀلي نفس تي ڪيترو ئي شاق ۽ ڳرو هجي. الله تعالىٰ جي رضا لاءِ اختيار ڪيو وڃي. هن کان پوءِ ڇهين مرتبي خشوع جو بيان آهي جيڪو طاعتن ۽ عبادتن ۾ دلين ۽ هٿن ۽ ٻين سان متواضع ٿيڻ آهي. هن کان پوءِ ستين مرتبي صدقي جو بيان آهي، جيڪو الله تعالىٰ جي عطا ڪيل مال مان انجي واٽ ۾ فرض ۽ نفل جي طريقي سان ڏيڻ آهي. پوءِ اٺين مرتبي روزي جو بيان آهي، هي به فرض ۽ نفل ٻنهي کي شامل آهي. نقل ٿيل آهي ته جنهن هر هفتي هڪ درهم صدقو ڪيو، سو متصدقين ۾ ۽ جنهن هر مهيني ۾ ايام بيض يعني قمري مهيني جي تيرهين، چوڏهين ۽ پندرهين تاريخ جا روزا رکيا سو صائمين ۾ شمار ڪيو وڃي ٿو. هن کان پوءِ نائين مرتبي پاڪدامني جو بيان آهي ۽ اهو هي آهي ته پنهنجي پرهيزگاري کي محفوظ رکي ۽ جيڪو حلال نه آهي ان کان بچي. سڀني کان پڇاڙي ۾ ڏهين مرتبي ڪثرت ذڪر جو بيان آهي. ذڪر ۾ تسبيح، تحميد، تهليل، تڪبير، قرأت، دين جي علم جو پڙهڻ، پڙهائڻ، نماز، وعظ، نصيحت، ميلاد شريف، نعت شريف پڙهڻ سڀ داخل آهن. چيو ويو آهي ته ٻانهو ذاڪرين ۾ تڏهن شمار ٿئي ٿو جڏهن اُٿندي، ويهندي، ليٽندي هر حال ۾ الله تعالىٰ جو ذڪر ڪري.

فُرُوْجَهُمْ وَالْحٰفِظٰتِ وَالذّٰكِرِيْنَ اللّٰهَ كَثِيْرًا وَّالذّٰكِرٰتِ اَعَدَّ
۽ نگاهه رکڻ واريون ۽ الله کي گھڻو ياد ڪرڻ وارا ۽ ياد ڪرڻ واريون انهن سڀني جي واسطي
اللّٰهُ لَهُمْ مَّغْفِرَةً وَّاَجْرًا عَظِيْمًا ﴿٣٥﴾ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَّلَا مُؤْمِنَةٍ
الله بخشش ۽ وڏو ثواب تيار ڪري رکيو آهي ۽ ڪنهن به مسلمان مرد ۽ مسلمان عورت کي
اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗۤ اَمْرًا اَنْ يَّكُوْنَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ ؕ
حق نه ٿو پهچي جو جڏهن الله ۽ رسول ڪجھ حڪم فرمائن پوءِ به انهن کي پنهنجي معاملي جو ڪو اختيار
وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا مُّبِيْنًا ﴿٣٦﴾ وَاِذْ تَقُوْلُ
رهي ف٨٩ ۽ جيڪو حڪم نه مڃي الله ۽ ان جي رسول جو بيشڪ اهو ڀٽڪي ويو کليل ڀٽڪڻ
لِلَّذِيْۤ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاَنْعَمْتَ عَلَيْهِ اَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ
۽ اي محبوب! ياد ڪر جڏهن تو فرمايو ٿي ان کي جنهن کي الله نعمت ڏني ف٩٠ ۽ تو ان کي نعمت ڏني
وَاتَّقِ اللّٰهَ وَتُخْفِيْ فِيْ نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدِيْهِ وَتَخْشَى
ف٩١ جو پنهنجي بيبي پاڻ وٽ رهڻ ڏي ف٩٢ ۽ الله کان ڊڄ ف٩٣ ۽ تون پنهنجي دل ۾ رکيو ٿي اها ڳالهه جيڪا الله کي ظاهر ڪرڻ منظور هئي
النَّاسَ ۚ وَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰىهُ ؕ فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا
ف٩٤ ۽ توکي ماڻهن جي طعني جو انديشو هو ف٩٥ ۽ الله وڌيڪ حقدار آهي جو ان جو خوف رکين
زَوَّجْنٰكَهَا لِكَيْ لَا يَكُوْنَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ حَرَجٌ فِيْۤ اَزْوَاجِ
ف٩٦ پوءِ جڏهن زيد جو مطلب ان مان نڪري ويو ف٩٧ ته اسان اها تنهنجي نڪاح ۾ ڏيئي ڇڏي ف٩٨ جيئن مسلمانن تي ڪو حرج
اَدْعِيَآئِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا ؕ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُوْلًا ﴿٣٧﴾
نه رهي هنن جي پٽيلن جي زالن ۾ جڏهن انهن کان سندن ضرورتون ختم ٿي وڃن ف٩٩ ۽ الله جو حڪم ٿي رهڻو آهي
مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيْمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهٗ ؕ سُنَّةَ اللّٰهِ
نبي تي ڪو حرج نه آهي ان ڳالهه ۾ جو الله هن جي واسطي مقرر فرمائي ف١٠٠
فِي الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ؕ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا مَّقْدُوْرَا ۙ ﴿٣٨﴾
الله جو رستو هليو اچي ٿو انهن ۾ جيڪي اڳي گذري چڪا ف١٠١ ۽ الله جو ڪم مقرر
الَّذِيْنَ يُبَلِّغُوْنَ رِسٰلٰتِ اللّٰهِ وَيَخْشَوْنَهٗ وَلَا يَخْشَوْنَ
تقدير آهي اُهي جيڪي الله جو پيغام پهچائن ٿا ۽ ان کان ڊڄن ٿا ۽ الله کان سواءِ

شان نزول:-
ف٨٩ هيءَ آيت زينب بنت جحش اسديه ۽ سندس ڀاءُ عبدالله بن جحش ۽ سندس والده اميمه بنت عبد المطلب جي حق ۾ نازل ٿي. اميمه محبوب سائين جي ڦڦي هئي. واقعو هي هو ته زيد بن حارثه جنهن کي محبوب رسول ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن آزاد ڪيو هو ۽ اهو محبوب سائين جن جي خدمتِ اقدس ۾ ئي رهندو هو. محبوب سائين جن زينب جي لاءِ ان جو پيغام ڏنو ان کي زينب ۽ سندس ڀاءُ منظور نه ڪيو، جنهن تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي ۽ حضرت زينب ۽ سندس ڀاءُ هن حڪم کي ٻڌي راضي ٿي ويا ۽ محبوب سيد عالم صلی الله عليه وسلم جن حضرت زيد جو نڪاح ان سان ڪرائي ڇڏيو ۽ محبوب پاڪ ان جو مهر ڏهه دينار سٺ درهم هڪ ڪپڙن جو جوڙو، پنجاهه مد (هڪ پيمانو آهي) اٽو ۽ ٽيهه ٽي صاع کارڪون ڏنيون. مسئلو:- هن مان معلوم ٿيو ته ماڻهوءَ کي محبوب رسول ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي طاعت هر امر ۾ واجب آهي ۽ محبوب عليه الصلوٰة والسلام جن جي مقابلي ۾ ڪو پنهنجي نفس جو به خود مختيار نه آهي. مسئلو:- هن آيت مان هي به ثابت ٿيو ته امر وجوب جي لاءِ ٿئي ٿو. فائدو:- ڪن تفسيرن ۾ حضرت زيد کي غلام چيو ويو آهي، مگر اهو غلطي کان خالي نه آهي ڇو ته اهو حُر (آزاد) هو. گرفتاري سان خصوصًا بعثت کان اڳ شرعًا ڪو شخص مرقوق يعني مملوڪ نه ٿي وڃي ۽ اهو فترت جو زمانو هو ۽ فترت واري کي حربي نه ٿو چيو وڃي (ڪذا في الجمل). ف٩٠ اسلام جي جيڪا وڏي جليل نعمت آهي. ف٩١ آزاد فرمائي ڪري. هن مان مراد حضرت زيد بن حارثه آهي جو محبوب سائين اُن کي آزاد ڪيو ۽ سندس پرورش فرمائين.
ف٩٢ شانِ نزول:- جڏهن حضرت زيد جو نڪاح حضرت زينب سان ٿي چڪو ته محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه وسلم جن وٽ الله تعالیٰ جي طرف کان وحي آيو ته زينب توهان جي ازواج مطهرات ۾ داخل ٿيندي، الله تعالیٰ کي اهو ئي منظور آهي. ان جي صورت هيءَ ٿي ته حضرت زيد ۽ زينب ۾ موافقت نه ٿي ۽ حضرت زيد محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن کي حضرت زينب جي سخت گفتگو تيز زباني، عدم اطاعت ۽ پنهنجو پاڻ کي وڏي سمجهڻ جي شڪايت ڪئي. اهڙو بار بار اتفاق ٿيو. محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن حضرت زيد کي سمجهائيندا هُئا. جنهن تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي. ف٩٣ زينب تي وڏائي ۽ مٿس جي ايذاءِ جي الزام لڳائڻ ۾. ف٩٤ يعني توهان ظاهر نه فرمايو ٿي ته زينب سان تنهنجو گذر سفر نه ٿي سگهندو ۽ طلاق ضرور واقع ٿيندي ۽ الله تعالیٰ ان کي ازواج مطهرات ۾ داخل ڪندو ۽ الله تعالیٰ کي ان جو ظاهر ڪرڻ منظور هو. ف٩٥ يعني جڏهن حضرت زيد زينب کي طلاق ڏيئي ڇڏي ته توهان کي ماڻهن جي طعني جو انديشو ٿيو ته الله تعالیٰ جو حڪم ته آهي حضرت زينب سان نڪاح ڪرڻ جو ۽ ائين ڪرڻ سان ماڻهو طعنا ڏيندا ته سيدِ عالم محبوبِ سرورِ ڪونين صلی الله عليه وسلم جن اهڙي عورت سان نڪاح ڪيو ۽ جيڪا سندن زباني پٽيلي جي نڪاح ۾ رهي هئي. مقصد هيءُ آهي ته مباح امر ۾ اجايو طعنو ڏيڻ وارن جو ڪو انديشو نه ڪرڻ گھرجي. ف٩٦ ۽ محبوب سرورِ ڪونين صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن سڀني کان وڌيڪ الله تعالیٰ جو خوف رکڻ وارا ۽ سڀني کان وڌيڪ تقويٰ وارا آهن. جيئن حديث شريف ۾ آهي. ف٩٧ ۽ حضرت زيد حضرت زينب کي طلاق ڏيئي ڇڏي ۽ عدت پوري ٿي وئي. ف٩٨ حضرت زينب جي عدت گذرڻ بعد وٽس حضرت زيد ئي محبوب رسول ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جو پيغام کڻي ويو ۽ ان منهن ڦيرائي ڪمال شرم ۽ ادب سان اُن کي اهو پيغام ڏنو. حضرت زينب چيو ته اُن معاملي ۾ مون پنهنجي راءِ کي ڪو دخل نه ٿي ڏيان، جيڪو منهنجي رب کي منظور هجي، تنهن تي راضي آهيان، اهو چئي بارگاهِ الاهي ۾ متوجه ٿي ۽ ان نماز شروع ڪري ڇڏي ۽ هيءُ آيت نازل ٿي. حضرت زينب کي اُن نڪاح سان گھڻي خوشي ۽ فخر ٿيو. محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن ان شادي جو وليمو وڏي ڪشادگي سان ڪيو. ف٩٩ يعني تبنيٰ هي معلوم ٿي وڃي ته پاليل جي گھرواري سان نڪاح ڪرڻ جائز آهي. ف١٠٠ يعني الله تعالیٰ جيڪو سندن لاءِ مباح ڪيو ۽ نڪاح جي باري ۾ جيڪا وسعت کين عطا فرمائي ان تي عمل ڪرڻ ۾ ڪجھ حرج نه آهي. ف١٠١ يعني نبين سڳورن کي نڪاح جي باري ۾ وسعتون ڏنيون ويون جو ٻين کان وڌيڪ عورتون انهن جي لاءِ حلال فرمايون ويون. جھڙي طرح حضرت داؤد عليه السلام جون سؤ گھرواريون ۽ حضرت سليمان عليه السلام جون ٽي سؤ گھرواريون هيون. هي انهن جا خاص احڪام آهن. انهن کان سواءِ ٻين کي جائز نه آهن، نه ڪو ان تي اعتراض ڪري سگھي ٿو. الله تعالیٰ پنهنجن ٻانهن ۾ جنهن لاءِ جيڪو حڪم فرمائي، اُن تي اعتراض ڪرڻ جي ڪنهن کي مجال! هن ۾ يهودين جو رد آهي، جن محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن تي چئن کان وڌيڪ نڪاح ڪرڻ تي طعن ڪيو هو. هن ۾ انهن کي ٻڌايو ويو ته هي محبوب عليه الصلوٰة والسلام جن جي لاءِ خاص آهي، جھڙي طرح اڳين نبين سڳورن جي لاءِ ازواجِ مطهرات جي تعداد ۾ خاص احڪام هُئا.

اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيْبًا ﴿٣٩﴾ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَآ اَحَدٍ مِّنْ
ڪنهن جو خوف نہ ڪن ۽ الله ڪافي آهي حساب وٺڻ وارو. ف۱۰۲ محمّد توهان جي مردن مان ڪنهن جو به پيءُ نہ آهي
رِّجَالِكُمْ وَلٰكِنْ رَّسُوْلَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ
ف۱۰۳ هائو الله جو رسول آهي ف۱۰۴ ۽ سمورن نبين ۾ آخري (پويون) ف۱۰۵ ۽ الله سڀ ڪجهہ
شَيْءٍ عَلِيْمًا ﴿٤٠﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا كَثِيْرًا ﴿٤١﴾ ع ٥ ٦ ٢
ڄاڻي ٿو. اي ايمان وارؤ! الله کي گهڻو ياد ڪريو. ۽
وَّسَبِّحُوْهُ بُكْرَةً وَّاَصِيْلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ الَّذِيْ يُصَلِّيْ عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهٗ
صبح شام سندس پاڪائي بيان ڪريو ف۱۰۶ اهوئي آهي جيڪو درود موڪلي ٿو توهان تي اهو ۽ سندس ملائڪ ف۱۰۷
لِيُخْرِجَكُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ؕ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ رَحِيْمًا ﴿٤٣﴾
جيئن توهان کي اونداهين مان روشنائي جي طرف ڪڍي ف۱۰۸ ۽ اهو مسلمانن تي مهربان آهي.
تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهٗ سَلٰمٌ ۚۖ وَاَعَدَّ لَهُمْ اَجْرًا كَرِيْمًا ﴿٤٤﴾ يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ
انهن جي واسطي ملڻ واري وقت جي دعا سلام آهي ف۱۰۹ ۽ انهن جي واسطي عزت جو ثواب تيار ڪري ڇڏيو اٿس. اي غيب جون خبرون ٻڌائيندڙ
اِنَّآ اَرْسَلْنٰكَ شَاهِدًا وَّمُبَشِّرًا وَّنَذِيْرًا ﴿٤٥﴾ وَّدَاعِيًا اِلَى اللّٰهِ
(نبي)! بيشڪ اسان توکي موڪليو حاضر ناظر ف۱۱۰ ۽ خوشخبري ڏيندڙ ۽ ڊيڄاريندڙ ڪري ف۱۱۱ ۽ الله جي طرف ان جي
بِاِذْنِهٖ وَسِرَاجًا مُّنِيْرًا ﴿٤٦﴾ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ بِاَنَّ لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ
حڪم سان سڏيندڙ ف۱۱۲ ۽ روشن ڪندڙ سج ف۱۱۳ ۽ ايمان وارن کي خوشخبري ڏي ته انهن جي واسطي
فَضْلًا كَبِيْرًا ﴿٤٧﴾ وَلَا تُطِعِ الْكٰفِرِيْنَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَدَعْ اَذٰىهُمْ وَ
الله جو وڏو فضل آهي. ۽ ڪافرن ۽ منافقن کي خوش ڪرڻ جي ڳالهہ نہ ڪر ۽ انهن جي تڪليف تي
تَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ﴿٤٨﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا
درگذر فرماءِ ف۱۱۴ ۽ الله تي ڀروسو ڪر ۽ الله ڪافي آهي ڪارساز. اي ايمان وارؤ!
نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوْهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوْهُنَّ
جڏهن توهان مسلمان عورتن سان نڪاح ڪريو پوءِ انهن کي بغير هٿ لائڻ جي ڇڏي ڏيو
فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّوْنَهَا ۚ فَمَتِّعُوْهُنَّ وَسَرِّحُوْهُنَّ
ته توهان جي واسطي انهن تي ڪا به عدت نہ آهي جنهن کي ڳڻيو ف۱۱۵ پوءِ انهن کي ڪجهہ فائدو ڏيو

ف۱۰۲ پوءِ انهيءَ کان ڌڄڻ گهرجي. ف۱۰۳ تہ پوءِ حضرت زيد جا بہ پاڻ حقيقت ۾ پيءُ نہ آهن جوان جي منڪوحہ سندن لاءِ حلال نہ ٿئي ها. قاسم ۽ طيب ۽ طاهر ۽ ابراهيم محبوب سائين جا فرزند، مگر اُهي ان عمر کي نہ پهتا هُئا جو انهن کي مرد چيو وڃي. انهن ننڍ پڻ ۾ وفات ڪئي. ف۱۰۴ ۽ سڀ رسول ناصح، شفيق ۽ واجب التوقير ۽ لازم الطاعت هجڻ جي لحاظ کان پنهنجيءَ اُمت جا پيءُ جو رائُن تا بلڪ انهن جا حق حقيقي پيءُ جي حقن کان تمام زياده آهن، پر اُن سان امت حقيقي اولاد نہ ٿو ٿي وڃي ۽ حقيقي اولاد جا سمورا وراثت جا احڪام وغيره ان جي لاءِ ثابت نہ ٿا ٿين. ف۱۰۵ يعني آخر الانبياء، جو مٿن نبوت ختم ٿي وئي، سندن نبوت کان پوءِ ڪنهن کي نبوت نہ ٿي ملي سگهي. ايستائين جو، جڏهن حضرت عيسىٰ عليه السلام نازل ٿيندو، جيتوڻيڪ نبوت اڳي ئي حاصل ڪري چُڪو آهي، مگر نزول کان پوءِ بہ شريعتِ مُحمّديہ تي عامل ٿيندو ۽ انهيءَ شريعت تي حُڪم ڪندو ۽ سندن ئي قبلي يعني ڪعبہ معظمہ جي طرف نماز پڙهندو. محبوب سائين جو آخري نبي هجڻ قطعي آهي. قرآني نص بہ ان ۾ وارد آهي ۽ صحاح جون گهڻيون حديثون، جيڪي حدِ تواتر کي پهچن ٿيون، انهن سڀني مان ثابت آهي تہ محبوب سائين سڀ کان آخري نبي آهن، ڪا ئُن بعد ڪو نبي ٿيڻ وارو نہ آهي. جيڪو محبوب سائين جي نبوت کان پوءِ ڪنهن ٻئي کي نبوت ملڻ ممڪن ڄاڻي، اهو ختمِ نبوت جو منڪر ۽ ڪافر اسلام کان خارج آهي. ف۱۰۶ ڇو تہ صبح ۽ شام جا وقت ڏينهن ۽ رات جي ملائڪن جي گڏ ٿيڻ جا وقت آهن ۽ هي بہ چيو ويو آهي تہ رات ۽ ڏينهن جي حصن جي ذڪر ڪرڻ سان ذڪر جي هميشگي جي طرف اشارو فرمايو ويو آهي. ف۱۰۷ شان نزول:- حضرت انس رضى الله تعالىٰ عنه فرمايو تہ جڏهن آيت اِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهٗ يُصَلُّوْنَ عَلَى النَّبِيِّ نازل ٿي، تہ ڏهن حضرت ابوبڪر صديق رضى الله تعالىٰ عنه عرض ڪيو يا رسول الله صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم! جڏهن توهان کي الله تعالىٰ ڪو فضل ۽ شرف عطا فرمائي ٿو تہ پوءِ اسان نيازمندن کي بہ توهان جي طفيلي نوازي ٿو. ان تي هيءَ آيت الله تعالىٰ نازل فرمائي. ف۱۰۸ يعني ڪفر، معصيت ۽ ناخدا شناسيءَ جي اونداهين کان حق، هدايت، معرفت ۽ خدا شناسي جي روشني جي طرف هدايت فرمائي. ف۱۰۹ ملڻ واري وقت مان مراد يا موت جو وقت آهي يا قبرن مان نڪرڻ جو يا جنت ۾ داخل ٿيڻ جو. روايت ٿيل آهي تہ حضرت ملڪ الموت ڪنهن مؤمن جو روح ان کي سلام ڪرڻ کان سواءِ قبض نہ ٿو فرمائي. حضرت ابن مسعود رضى الله تعالىٰ عنه کان روايت ٿيل آهي تہ جڏهن حضرت ملڪ الموت مؤمن جو روح قبض ڪرڻ اچي ٿو تہ چوي ٿو تہ تنهنجو رب توتي سلام فرمائي ٿو ۽ هي بہ فرمايل آهي تہ مؤمن جڏهن قبرن مان نڪرندا تہ ملائڪ سلامتي جي خوشخبري جي طور تي انهن کي سلام ڪندا (جمل. خازن). ف۱۱۰ شاهد جو ترجمو حاضر و ناظر تمام بهترين ترجمو آهي. مفرداتِ راغب ۾ آهي اَلشُّهُوْدُ وَالشَّهَادَةُ الْحُضُوْرُ مَعَ الْمُشَاهِدَةِ اِمَّا بِالْبَصَرِ اَوْ بِالْبَصِيْرَةِ يعني شهود ۽ شهادت جي معنىٰ آهي حاضر هجڻ ناظر هجڻ سان گڏ بصر سان يا بصيرت سان ۽ گواهہ کي بہ انهيءَ ڪري شاهد چوندا آهن تہ اهو مشاهدي سان گڏ جيڪو علم رکي ٿو، ان کي بيان ڪري ٿو. محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن ساري جهان جي طرف مبعوث آهن. سندن رسالت عامہ آهي، جهڙيءَ طرح سورة فرقان جي پهرينءَ آيت ۾ بيان ٿيو. تہ پوءِ حضور پُرنور محبوب سرور ڪونين صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن قيامت تائين ٿيڻ واري ساري خلق جا شاهد آهن ۽ انهن جي اعمال ۽ افعال، احوال، تصديق، تڪذيب ۽ هدايت ۽ گمراهي سڀني جو مشاهدو فرمائن ٿا. (ابوالسعود ۽ جمل). ف۱۱۱ يعني ايماندارن کي جنت جي خوشخبري ۽ ڪافرن کي جهنم جو خوف ٻُڌائيندڙ. ف۱۱۲ يعني خلق کي طاعتِ الاهي جي دعوت ڏيندڙ. ف۱۱۳ سراج جو ترجمو سج قرآن ڪريم جي بالڪل مطابق آهي تہ ان ۾ سج کي سراج فرمايو ويو آهي، جيئن سورة نوح ۾ وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ۽ آخري پاري جي پهرين سورة ۾ آهي وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَّهَّاجًا ۽ حقيقت ۾ هزارين سجن کان وڌيڪ روشني سندن نبوت جي نور پهچائي ۽ ڪفر ۽ شرڪ جي سخت اونداهين کي پنهنجي حقيقت افروز نور سان دور ڪري ڇڏيائون ۽ خلق جي لاءِ معرفت ۽ توحيدِ الاهي تائين پهچڻ جون واٽون روشن ۽ واضح ڪري ڇڏيون ۽ گمراهيءَ جي تاريڪ وادي ۾ وات وڃائڻ وارن کي پنهنجي هدايت جي انوار سان راهياب فرمايائون ۽ پنهنجي نبوت جي نور سان ضمائر، بصائر، قلوب ۽ ارواح کي منور ڪيائون. حقيقت ۾ سندن وجود مبارڪ اهڙو سج عالمرتاب آهي، جنهن هزارين سج بنائي ڇڏيا. انهيءَ ڪري ان جي صفت ۾ منير ارشاد فرمايو ويو. ف۱۱۴ جيستائين ان باري ۾ الله تعالىٰ جي طرف کان ڪو حڪم ڏنو وڃي. ف۱۱۵ مسئلو:- هن آيت مان معلوم ٿيو تہ جيڪڏهن عورت کي قربت کان اڳ طلاق ڏني وڃي تہ ان تي عدت واجب نہ آهي. مسئلو:- خلوتِ صحيحہ قربت جي حڪم ۾ آهي. پوءِ جيڪڏهن خلوت صحيحہ کان پوءِ طلاق واقع ٿي تہ پوءِ عدت واجب ٿيندي، جيتوڻيڪ مباشرت واقع نہ ٿي هجي. مسئلو:- هي حڪم مؤمنہ ۽ ڪتابيہ ٻنهي کي عام آهي، پر آيت ۾ مؤمنات جو ذڪر فرمائڻ هن طرف اشارو ڪندڙ آهي تہ نڪاح ڪرڻ مؤمنہ سان اولىٰ آهي.

سَرَاحًا جَمِيۡلًا ﴿۴۹﴾ يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّاۤ اَحۡلَلۡنَا لَكَ اَزۡوَاجَكَ الّٰتِيۡۤ

ف۱۱۶ ۽ چڱيءَ طرح سان ڇڏي ڏيو. ف۱۱۷ اي نبي (غيب جُون خبرون ٻُڌائيندڙ) اسان تنهنجي واسطي حلال فرمايون

اٰتَيۡتَ اُجُوۡرَهُنَّ وَمَا مَلَكَتۡ يَمِيۡنُكَ مِمَّاۤ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلَيۡكَ وَ

تنهنجون اهي بيبيون جن کي تو مهر ڏنو ف۱۱۸ ۽ تنهنجي هٿ جو مال ٻانهيون جيڪي الله تو کي غنيمت ۾

بَنٰتِ عَمِّكَ وَبَنٰتِ عَمّٰتِكَ وَبَنٰتِ خَالِكَ وَبَنٰتِ خٰلٰتِكَ

ڏنيون ف۱۱۹ ۽ تنهنجي چاچي جون ڌيئرون ۽ ڦڦين جون ڌيئرون ۽ مامن جون ڌيئرون ۽ ماسين جون

الّٰتِيۡ هَاجَرۡنَ مَعَكَ وَامۡرَاَةً مُّؤۡمِنَةً اِنۡ وَّهَبَتۡ نَفۡسَهَا

ڌيئرون جن تو سان گڏ هجرت ڪئي ف۱۲۰ ۽ ايمان واري عورت جيڪڏهن اها پنهنجي جان نبي جي نذر ڪري

لِلنَّبِيِّ اِنۡ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنۡ يَّسۡتَنۡكِحَهَا خَالِصَةً لَّكَ مِنۡ دُوۡنِ

جيڪڏهن نبي ان کي نڪاح ۾ آڻڻ گهري ف۱۲۱ هي خاص تنهنجي واسطي آهي امت جي واسطي نه آهي ف۱۲۲

الۡمُؤۡمِنِيۡنَ قَدۡ عَلِمۡنَا مَا فَرَضۡنَا عَلَيۡهِمۡ فِيۡۤ اَزۡوَاجِهِمۡ وَمَا

اسان کي معلوم آهي جيڪي اسان مسلمانن تي مقرر ڪيو آهي انهن جي زالن ۽ انهن جي هٿ جي ملڪيت ٻانهين ۾

مَلَكَتۡ اَيۡمَانُهُمۡ لِكَيۡلَا يَكُوۡنَ عَلَيۡكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوۡرًا

ف۱۲۳ اها تنهنجي خصوصيت هن لاءِ آهي ته تو تي ڪا تنگي نه ٿئي ۽ الله بخشڻهار مهربان آهي. ف۱۲۴ پٺتي هٽاءِ

رَّحِيۡمًا ﴿۵۰﴾ تُرۡجِيۡ مَنۡ تَشَآءُ مِنۡهُنَّ وَتُـٔۡوِيۡۤ اِلَيۡكَ مَنۡ تَشَآءُ وَ

انهن مان جنهن کي گهرين ۽ پاڻ وٽ جاءِ ڏي جنهن کي گهرين ف۱۲۵ ۽ جنهن کي تو پاسي ڪري ڇڏيو هو ان

مَنِ ابۡتَغَيۡتَ مِمَّنۡ عَزَلۡتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكَ ذٰلِكَ اَدۡنٰۤى

کي تنهنجي دل گهري ته ان ۾ به تو تي ڪو گناهه نه آهي ف۱۲۶ هيءَ ڳالهه ان کي وڌيڪ ويجهي آهي جو انهن جون اکيون ٺرن

اَنۡ تَقَرَّ اَعۡيُنُهُنَّ وَلَا يَحۡزَنَّ وَيَرۡضَيۡنَ بِمَاۤ اٰتَيۡتَهُنَّ كُلُّهُنَّ

۽ غم نه ڪن ۽ تون انهن کي جو ڪجهه عطا فرمائين ان تي اهي سڀ راضي ٿي وڃن ف۱۲۷ ۽ الله ڄاڻي ٿو جيڪي

وَاللّٰهُ يَعۡلَمُ مَا فِيۡ قُلُوۡبِكُمۡ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيۡمًا حَلِيۡمًا ﴿۵۱﴾ لَا يَحِلُّ

توهان سڀني جي دلين ۾ آهي ۽ الله علم ۽ حلم وارو آهي. ان کان پوءِ ف۱۲۸ ٻيون عورتون تو تي

لَكَ النِّسَآءُ مِنۡۢ بَعۡدُ وَلَاۤ اَنۡ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنۡ اَزۡوَاجٍ وَّلَوۡ

حلال نه آهن ف۱۲۹ ۽ نه هي جو انهن جي عيوض ٻيون بيبيون مٽائين ف۱۳۰

ف۱۱۶ مسئلو: يعني جيڪڏهن انهن جو مهر مقرر ٿيل نه هجي ۽ هٿ لائڻ يا خلوت کان اڳ طلاق ڏيڻ سان مُتعه ڏيڻ واجب ٿيندو ۽ جيڪڏهن مهر مقرر ٿيل هجي ته پوءِ اڌ مهر ڏيڻ واجب آهي، جنهن ۾ مُتعه ڪپڙا ڏيڻ ٿا. ف۱۱۷ چڱيءَ طرح ڇڏڻ هي آهي ته انهن جا حق ادا ڪيا وڃن ۽ انهن کي ڪو نقصان نه ڏنو وڃي ۽ انهن کي روڪيو نه وڃي ڇو ته انهن تي عدت نه آهي. ف۱۱۸ مهر جي جلدي ۽ عقد ۾ تعين افضل آهي، حلت جو شرط نه آهي، ڇو ته مهر کي تڪڙي طريقي تي ڏيڻ يا ان کي مقرر ڪرڻ اولي ۽ بهتر آهي، واجب نه آهي (تفسير احمدي). ف۱۱۹ مثلاً حضرت صفيه ۽ حضرت جويريه، جن کي محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه آله وسلم جن آزاد فرمايو ۽ اُنهن سان نڪاح ڪيائون. مسئلو: غنيمت ۾ ملڻ جو ذڪر به فضيلت جي لاءِ آهي، ڇو ته ٻانهيون هٿ هيٺ تڙي خريد ڪرڻ سان ملڪيت ۾ اچن يا هبه سان يا وراثت سان يا وصيت سان، اهي سڀ حلال آهن. ف۱۲۰ گڏ هجرت ڪرڻ جو به قيد افضل جو بيان آهي، ڇو ته گڏ هجرت نه ڪرڻ جي باوجود به انهن مان هر هڪ حلال آهي ۽ هي به ٿي سگهي ٿو ته خاص محبوب سائين جن جي حق ۾ انهن عورتن جي حلت ان قيد سان گڏ مقيد هجي. جيئن اُم هاني بنت ابو طالب جي روايت ان طرف اشارو ڪندڙ آهي. ف۱۲۱ معنيٰ هيءَ آهي ته اسان مسدن لاءِ ان مؤمنه عورت کي حلال ڪيو سي، جيڪا مهر ۽ نڪاح جي شرطن کان سواءِ پنهنجي جان پاڻ محبوب ڪريم جن کي هبه (بخشش) ڪري بشرطيڪ محبوب پاڪ جن اُن کي نڪاح ۾ آڻڻ جو ارادو فرمائين. حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما فرمايو ته هن ۾ آئينده جي حڪم جو بيان آهي، ڇو ته آيت جي نزول جي وقت محبوب سائين جي ازواج مطهرات مان ڪا به اهڙي ڪا نه هئي جيڪا هبه جي ذريعي زوجيت سان مُشرف ٿي هجي ۽ جن مؤمنه بيبين پنهنجون جانيون حضور پُرنور محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه آله وسلم جن کي نذر ڪيون، سي ميمونه بنت حارث، خوله بنت حڪيم، ام شريڪ ۽ زينب بنت خزيمه آهن (تفسير احمدي). ف۱۲۲ يعني نڪاح مهر کان سواءِ خاص توهان جي لاءِ جائز آهي، اُمت جي لاءِ نه آهي، اُمت تي هر حال ۾ مهر واجب آهي، توڙي اُهي مهر مقرر نه ڪن يا قصداً مهر جي نفي ڪن. مسئلو: نڪاح هبه لفظ سان جائز آهي. ف۱۲۳ يعني گهروارين جي حق ۾ جيڪو ڪجهه مقرر فرمايو آهي مهر ۽ شاهد ۽ واري جو واجب هجڻ ۽ چئن آزاد عورتن کي نڪاح ۾ آڻڻ. مسئلو: هن مان معلوم ٿيو ته شرعاً مهر جو مقدار الله تعاليٰ وٽ مقرر آهي ۽ اهو ڏهه درهم آهي، جنهن کان گهٽ ڪرڻ منع آهي، جيئن ته حديث شريف ۾ آهي. ف۱۲۴ جيڪا مٿي ذڪر ٿي ته عورتون توهان جي لاءِ صرف هبه سان مهر کان سواءِ حلال ڪيون ويون.

ف۱۲۵ يعني توهان کي اختيار ڏنو ويو آهي ته جنهن بيبيءَ کي چاهيو پاڻ وٽ رکو ۽ بيبين ۾ وارو مقرر ڪريو يا نه ڪريو پر انُ اختيار جي باوجود محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه آله وسلم جن سڀني ازواجِ مطهرات سان عدل فرمائيندا هُئا ۽ انهن جا وارا برابر رکندا هُئا، حضرت سوده رضي الله تعاليٰ عنها کان سواءِ، جنهن پنهنجي واري جو ڏينهن حضرت ام المؤمنين عائشه صديقه رضي الله تعاليٰ عنها کي ڏيئي ڇڏيو هو ۽ بارگاهِ رسالت ۾ عرض ڪيو هو ته منهنجي لاءِ اهو ئي ڪافي آهي ته منهنجو حشر توهان جي ازواج مطهرات ۾ ٿئي. حضرت عائشه صديقه رضي الله تعاليٰ عنها کان روايت ٿيل آهي ته هيءَ آيت انهن عورتن جي حق ۾ نازل ٿي، جن پنهنجيون جانيون محبوب سائين جي ذاتِ گرامي کي نذر ڪيون ۽ حضور محبوب پاڪ جن کي اختيار ڏنو ويو ته انهن مان جنهن کي چاهيو قبول ڪريو، ان سان نڪاح ڪريو ۽ جنهن کي گهرو انڪار فرمايو. ف۱۲۶ يعني ازواجِ مطهرات مان توهان جنهن کي جدا يا وارو ختم ڪري ڇڏيو هجي، توهان جڏهن گهرو ان جي طرف التفات فرمايو ۽ ان کي نوازيو، ان جو توهان کي اختيار ڏنو ويو آهي. ف۱۲۷ ڇو ته جڏهن اهي هي ڄاڻينديون ته هي حوالي ڪرڻ ۽ هي اختيار توهان کي الله تعاليٰ جي طرف کان عطا ٿيو آهي ته پوءِ انهن جون دليون مطمئن ٿي رهنديون. ف۱۲۸ يعني انهن نون بيبين کان پوءِ جيڪي توهان جي نڪاح ۾ آهن جن کي توهان اختيار ڏنو ته انهن الله تعاليٰ ۽ محبوب رسول کي اختيار ڪيو. ف۱۲۹ ڇو ته محبوب رسول ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه آله وسلم جن جي لاءِ ازواج مطهرات جو نصاب نو آهي، جيئن اُمت جي لاءِ چار. ف۱۳۰ يعني انهن کي طلاق ڏيئي انهن جي جاءِ تي ٻين عورتن سان نڪاح ڪريو. ايئن نه ڪريو. هي احترام انهن ازواجِ مطهرات جي لاءِ هِن ڪري آهي ته جڏهن محبوب حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه آله وسلم جن انهن کي اختيار ڏنو هو ته انهن الله تعاليٰ ۽ محبوب رسول کي اختيار ڪيو ۽ دُنيا جي آرام کي ٺڪرائي ڇڏيو. اهڙيءَ طرح محبوب حضرت رسول ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه آله وسلم جن انهن تي قناعت فرمائي ۽ پڇاڙي تائين اهي ئي بيبيون محبوب سرور ڪونين الجمال نبي صلي الله تعاليٰ عليه واٰله وصحبه وسلم جن جي حضورِ اقدس ۾ رهيون. حضرت ام المؤمنين عائشه ۽ ام سلمه رضي الله تعاليٰ عنها کان روايت ٿيل آهي ته پڇاڙي ۾ محبوب سائين جي لاءِ حلال ڪيو ويو هو ته جيترين عورتن سان چاهن نڪاح فرمائن. ان تقدير تي آيت منسوخ آهي ۽ ان جو ناسخ اِنَّآ اَحۡلَلۡنَا لَكَ اَزۡوَاجَكَ آيت آهي.

أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى
جيترڻيڪ توکي انهن جو حُسن وڻي مگر ٻانهيون تنهنجي هٿ جو مال ف١٣١ ۽ الله هر شيءِ تي
كُلِّ شَيْءٍ رَّقِيبًا ﴿٥٢﴾ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ
نگهبان آهي . اي ايمان وارؤ! نبي جي گهرن ۾ ف١٣٢ حاضر نه ٿيو ايستائين
إِلَّآ أَنْ يُّؤْذَنَ لَكُمْ إِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ نٰظِرِينَ إِنٰىهُ ۙ وَلٰكِنْ إِذَا
جو توهان کي اجازت نه ملي ف١٣٣ مثال طور ڪاڌي لاءِ سڏيا وڃو ايئن نه ته اتي ڪاڌي پچڻ جي راهه تڪيندا رهو ف١٣٤
دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ
ها جڏهن سڏيا وڃو ته حاضر ٿيو ۽ جڏهن کائي بيهو ته ٽڙي پکڙي وڃو نه هي ته ويٺي ڳالهين سان دل وندرايو
لِحَدِيثٍ ۗ إِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ ۚ وَاللّٰهُ
ف١٣٥ بيشڪ ان ۾ نبي کي تڪليف پهچي ٿي پوءِ اهو توهان جو لحاظ فرمائيندو رهيو ف١٣٦ ۽ الله حق فرمائڻ ۾
لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ ۗ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْئَلُوهُنَّ مِنْ
نه ٿو شرمائي ۽ جڏهن توهان انهن کان ف١٣٧ ڪم جي ڪا شيءِ گهرو ته پردي جي ٻاهران گهرو
وَّرَآءِ حِجَابٍ ۗ ذٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ ۗ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ
ان ۾ وڌيڪ پاڪائي آهي توهان جي دلين ۽ انهن جي دلين جي ف١٣٨ ۽ توهان کي حق نه ٿو رسي جو رسول الله
تُؤْذُوا رَسُولَ اللّٰهِ وَلَآ أَنْ تَنْكِحُوٓا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهٖٓ أَبَدًا ۗ
کي تڪليف پهچايو ف١٣٩ ۽ نه هيءُ ته ان کان پوءِ ڪڏهن به سندس بيبين سان نڪاح ڪريو ف١٤٠
إِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾ إِنْ تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تُخْفُوهُ
بيشڪ اها ڳالهه الله وٽ نهايت سخت آهي . ف١٤١ جيڪڏهن توهان ڪا ڳالهه ظاهر ڪريو يا لڪايو
فَإِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٤﴾ لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِيٓ اٰبَآئِهِنَّ
ته بيشڪ الله سڀ ڪجهه ڄاڻي ٿو . انهن تي حرج نه آهي ف١٤٢ پنهنجن ابن
وَلَآ أَبْنَآئِهِنَّ وَلَآ إِخْوَانِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآءِ إِخْوَانِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآءِ
۽ پٽن ۽ ڀائرن ۽ ڀائٽين ۽ ڀاڻيجن ف١٤٣ ۽ پنهنجي
أَخَوٰتِهِنَّ وَلَا نِسَآئِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ ۚ وَاتَّقِينَ اللّٰهَ ۚ
دين جي عورتن ف١٤٤ ۽ پنهنجي ٻانهين ف١٤٥ ۽ الله کان ڊڄنديون رهو

منزل ۵

ف١٣١ جو اها توهان جي لاءِ حلال آهي ۽ ان کان پوءِ حضرت ماريه قبطيه محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن جي ملڪيت ۾ آئي ۽ انءُ مان محبوب سائين جن جو فرزند حضرت ابراهيم پيدا ٿيو جنهن ننڍي عمر ۾ وفات ڪئي ف١٣٢ مسئلو:-
ع ١٢ ٦ ٣
هن آيت مان معلوم ٿيو ته گهر مرد جو هوندو آهي ۽ انهيءَ ڪري ان کان اجازت حاصل ڪرڻ مناسب آهي . مڙس جي گهر کي عورت جو گهر به چيو وڃي ٿو ۽ هن لحاظ کان ته اها ان ۾ رهڻ جو حق رکي ٿي . انهيءَ سبب سان آيت وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فِي بُيُوتِكُنَّ ۾ گهرن جي نسبت عورتن جي طرف ڪئي ويئي آهي . محبوب حضرت نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جا مڪان، جن ۾ محبوب سائين جن جي ازواج مطهرات جي رهائش هُئي ۽ محبوب سائين جن جي پردي فرمائڻ کان پوءِ به اهي پنهنجي حياتي تائين انهن ۾ ئي رهيون، سي ئي محبوب سائين جن جي ملڪيت هُئا ۽ محبوب سرور ڪائنات عليه الصلوٰة والتسليمات جن ازواج مطهرات کي هبه نه فرمليا هُئا بلڪ رهائش جي اجازت ڏني هئي . انهيءَ ڪري ازواج مطهرات جي وفات بعد انهن جي وارثن کي نه مليا، بلڪ مسجد شريف ۾ داخل ڪيا ويا، جيڪو وقف آهي ۽ جنهن جو نفعو سڀني مسلمانن جي لاءِ عام آهي . ف١٣٣ هن مان معلوم ٿيو ته عورتن تي پردو لازم آهي ۽ ڌارين مردن کي ڪنهن به گهر ۾ اجازت کان سواءِ داخل ٿيڻ جائز نه آهي . آيت جيتوڻيڪ خاص ازواج مطهرات جي حق ۾ وارد آهي، پر ان جو حڪم سمورين مسلمان عورتن لاءِ عام آهي . شان نزول :- جڏهن حضرت محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن حضرت زينب سان نڪاح ڪيو ۽ وليمي جي عام دعوت فرمايائون ته جماعتن جون جماعتون اينديون ويون ۽ طعام کائڻ کان پوءِ فارغ ٿي هلنديون پئي ويون . پڇاڙيءَ ۾ ٽي سگورا اهڙا هُئا، جيڪي کائڻ کان پوءِ فارغ ٿي اتي ويهي رهيا ۽ انهن گفتگوءَ جو ڊگهو سلسلو شروع ڪري ڏنو ۽ گهڻي دير تائين ويٺا رهيا . مڪان به سوڙهو هو ان ڪري گهر وارن کي تڪليف ٿي ۽ حرج ٿيو جو اهي انهن جي ڪري پنهنجو ڪم ڪاج نه ڪري سگهيا . محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن اٿيا ۽ ازواج مطهرات جي حجرن ۾ تشريف وٺي ويا ۽ دوره فرمائي تشريف آندائون . ان وقت تائين اُهي ماڻهو پنهنجين ڳالهين ۾ ئي لڳل هُئا . حضور محبوب ڪريم جن وري واپس ٿي ويا . اهو ڏسي ڪري اهي ماڻهو روانا ٿيا . تڏهن حضور محبوب اقدس صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن دولت سراءِ ۾ داخل ٿيا ۽ دروازي تي پردو لٽڪايائون . ان تي هيءُ آيت ڪريمه نازل ٿي . هن مان حضور محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جو ڪمال حياء ۽ شانِ ڪرم ۽ حُسنِ اخلاق معلوم ٿئي ٿو ته ضرورت جي باوجود صحابه ڪرام کي هي نه فرمايائون ته هاڻي توهان هليا وڃو، بلڪ جيڪو طريقو اختيار فرمايائون، سو حُسنِ آداب جو اعليٰ ترين معلم آهي . ف١٣٤ مسئلو:- هن مان معلوم ٿيو ته دعوت کان سواءِ ڪنهن وٽ کائڻ نه وڃي . ف١٣٥ جو اهو گهر وارن جي تڪليف ۽ انهن جي حرج جو سبب آهي . ف١٣٦ ۽ انهن کي هلي وڃڻ جي لاءِ نه فرمائڻ پيا . ف١٣٧ يعني ازواجِ مطهرات کان . ف١٣٨ جو وسوسن ۽ خطرن کان امن رهي ٿو . ف١٣٩ ۽ ڪو ڪم اهڙو ڪريو، جيڪو دل اقدس تي ڳرو هجي . ف١٤٠ ڇو ته جنهن عورت سان محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن عقد فرمايو، اها حضور جن کان سواءِ هر شخص تي هميشه جي لاءِ حرام ٿي ويئي . اهڙيءَ طرح اهي ٻانهيون، جيڪي خدمت جي اجازت لهڻ واريون ٿيون ۽ قربت سان سرفراز فرمايون ويون، اهي به اهڙيءَ طرح سڀني جي لاءِ حرام آهن . ف١٤١ هن ۾ خبر ڏيڻ آهي ته الله تعالىٰ پنهنجي حبيب صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي تمام وڏي عظمت عطا فرمائي ۽ سندن حرمت هر حال ۾ واجب ڪيائين . ف١٤٢ يعني انهن بيبين تي ڪجهه گناهه نه آهي هن ۾ ته اهي انهن ماڻهن کان پردو نه ڪن، جن جو آيت ۾ اڳتي ذڪر فرمايو وڃي ٿو . شان نزول :- جڏهن پردي جو حڪم نازل ٿيو ته عورتن جي پيئرن، پٽن ۽ ويجهن رشتيدارن محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي خدمتِ اقدس ۾ عرض ڪيو يا رسول الله (صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم)! ڇا اسان پنهنجين مائرن ۽ ڌيئرن سان پردي جي ٻاهران گفتگو ڪريون؟ ان تي هيءُ آيت نازل ٿي . ف١٤٣ يعني انهن مائٽن جي سامهون اچڻ ۽ انهن سان ڪلام ڪرڻ ۾ ڪو حرج نه آهي . ف١٤٤ يعني مسلمان بيبين جي سامهون اچڻ جائز آهي ۽ ڪافره عورتن کان پردو ڪرڻ ۽ پنهنجو جسم لڪائڻ لازم آهي جسم جي انهن حصن کان سواءِ، جيڪي گهر جي ڪم ڪار جي لاءِ کولڻ ضروري ٿين ٿا . (جمل) . ف١٤٥ هتي چاچن ۽ مامن جو ڇِتيءَ طرح ذڪر نه ڪيو ويو ؛ ڇو ته اهي والدين جي حڪم ۾ آهن .

إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيْدًا ﴿٥٥﴾ إِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهٗ
بيشڪ هرشيءِ الله جي اڳيان آهي. بيشڪ الله ۽ ان جا ملائڪ درود موڪلين ٿا 33
يُصَلُّوْنَ عَلَى النَّبِىِّ ۭ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا صَلُّوْا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوْا
هن نبي (غيب ٻڌائيندڙ) تي اي ايمان وارؤ! ان (محبوب) تي درود پڙهو ۽ خوب سلام موڪليو
تَسْلِيْمًا ﴿٥٦﴾ إِنَّ الَّذِيْنَ يُؤْذُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِى
ف١٤٦ . بيشڪ جيڪي تڪليف ڏين ٿا الله ۽ ان جي رسول کي انهن تي الله جي لعنت آهي دُنيا
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِيْنًا ﴿٥٧﴾ وَالَّذِيْنَ
۽ آخرت ۾ ف١٤٧ ۽ الله انهن جي واسطي ذلت جو عذاب تيار ڪري رکيو آهي ف١٤٨ ۽ جيڪي
يُؤْذُوْنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوْا فَقَدِ احْتَمَلُوْا
تڪليف ڏين ٿا ايمان وارن مردن ۽ عورتن کي بغير ڪنهن سبب جي پوءِ بيشڪ انهن پنهنجي مٿي تي بهتان
بُهْتَانًا وَّاِثْمًا مُّبِيْنًا ﴿٥٨﴾ يٰٓاَيُّهَا النَّبِىُّ قُلْ لِّاَزْوَاجِكَ وَبَنٰتِكَ وَ
۽ کليو گناهه کنيو. ف١٤٩ اي نبي پنهنجي بيبين ۽ صاحبزادين ۽ مسلمانن
نِسَآءِ الْمُؤْمِنِيْنَ يُدْنِيْنَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيْبِهِنَّ ۭ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى
جي عورتن کي فرماءِ ته پنهنجي چادرن جو هڪ حصو پنهنجي مُنهن تي رکن ف١٥٠ هي وڌيڪ ويجهو آهي
اَنْ يُّعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿٥٩﴾ لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ
جو سندن سڃاڻپ ٿي ف١٥١ جيئن تڪليف نه ڏنيون وڃن ف١٥٢ ۽ الله بخشڻهار مهربان آهي
الْمُنٰفِقُوْنَ وَالَّذِيْنَ فِىْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ وَّالْمُرْجِفُوْنَ
جيڪڏهن نه مڙيا منافق ف١٥٣ ۽ جن جي دلين ۾ مرض آهي ف١٥٤ ۽ مديني ۾ ڪوڙ پکيڙڻ وارا
فِى الْمَدِيْنَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُوْنَكَ فِيْهَآ اِلَّا
ف١٥٥ ته ضرور اسان توکي انهن تي شهه ڏينداسين ف١٥٦ پوءِ اهي مديني ۾ تو وٽ نه رهندا مگر
قَلِيْلًا ﴿٦٠﴾ مَّلْعُوْنِيْنَ ۚ اَيْنَمَا ثُقِفُوْٓا اُخِذُوْا وَقُتِّلُوْا تَقْتِيْلًا ﴿٦١﴾
ٿورا ڏينهن ف١٥٧ . ڦٽڪار پيل جاتي به مِلن پڪڙيا وڃن ۽ چونڊي قتل ڪيا وڃن.
سُنَّةَ اللّٰهِ فِى الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ
الله جو طريقو هليو اچي ٿو انهن ماڻهن ۾ جيڪي اڳي گذري ويا ف١٥٨ ۽ تون الله جو دستور هرگز نه ڏسندين

ف١٤٦ محبوب سرورِ ڪونين صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن تي درود ۽ سلام موڪلڻ واجب آهي. هر هڪ مجلس ۾ سندن ذڪر ڪرڻ واري تي ۽ ٻڌڻ واري تي به هڪ ڀيرو ۽ ان کان وڌيڪ مستحب آهي. اهوئي قول ڀروسي وارو آهي ۽ ان تي جمهور آهي ۽ نماز جي پوئين قعدي ۾ التحيات کان پوءِ درود شريف پڙهڻ سنت آهي ۽ سندن اتباع ڪري سندن آل، اصحاب ۽ ٻين مؤمنن تي به درود موڪلي سگهجي ٿو يعني درود شريف ۾ سندن نالي اقدس کان پوءِ انهن کي شامل ڪري سگهجي ٿو ۽ مستقل طور تي محبوب سائينءَ جن کان سواءِ انهن مان ڪنهن تي درود موڪلڻ مڪروهه آهي. مسئلو:- درود شريف ۾ آل ۽ اصحاب جو ذڪر متوارث آهي ۽ هي به چيو ويو آهي ته آل جي ذڪر کان سواءِ مقبول نه آهي. درود شريف: الله تعالیٰ جي طرف کان محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وصحبه وبارڪ وسلم جن جي تڪريم آهي. عالمن اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ جي معنیٰ هيءَ ڪئي آهي ته يارب! محبوب محمد مصطفیٰ صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن کي عظمت عطا فرماءِ، دُنيا ۾ سندن دين بلند ۽ سندن دعوت غالب فرمائي ۽ سندن شريعت کي بقا عنايت فرمائي ۽ آخرت ۾ سندن شفاعت قبول فرمائي ۽ سندن ثواب زياده ڪري ۽ اولين ۽ آخرين تي سندن فضيلت جو اظهار فرمائي ۽ نبين، رسولن، ملائڪن ۽ سمورې خلق تي سندن شان بلند ڪري. مسئلو:- درود شريف جون گهڻيون برڪتون ۽ فضيلتون آهن. حديث شريف ۾ آهي ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو ته جڏهن درود موڪلڻ وارو مون تي درود موڪلي ٿو ته ملائڪ ان جي لاءِ مغفرت جي دُعا گهرن ٿا. مسلم شريف جي حديث شريف ۾ آهي ته جيڪو مون تي هڪ ڀيرو درود موڪلي ٿو ته الله تعالیٰ ان تي ڏهه ڀيرا موڪلي ٿو. ترمذي جي حديث شريف ۾ آهي ته بخيل اهو آهي جنهن جي سامهون منهنجو ذڪر ڪيو وڃي ۽ اهو درود نه موڪلي. ف١٤٧ اهي ايذاءَ ڏيڻ وارا ڪافر آهن، جيڪي الله تعالیٰ جي شان ۾ اهڙيون ڳالهيون چون ٿا جن کان اهو منزهه ۽ پاڪ آهي ۽ محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي تڪذيب ڪن ٿا انهن تي ٻنهي جهانن ۾ لعنت. ف١٤٨ آخرت ۾. ف١٤٩ شانِ نزول:- هيءَ آيت انهن منافقن جي حق ۾ نازل ٿي، جيڪي حضرت علي المرتضیٰ رضي الله تعالیٰ عنه کي ايذاءَ ڏيندا هُئا ۽ سندس حق ۾ بدگوئي ڪندا هُئا. حضرت فضيل فرمايو ته ڪتي ۽ سوئر کي به ناحق ايذاءَ ڏيڻ حلال نه آهي ته پوءِ مؤمنن ۽ مؤمنياڻين کي ايذاءَ ڏيڻ ڪيترو نه بدترين جرم آهي. ف١٥٠ ۽ مٿي ۽ منهن کي لڪائن، جڏهن انهن کي ڪنهن حاجت جي لاءِ نڪرڻو هجي. ف١٥١ ته اُهي آزاد عورتون آهي. ف١٥٢ ۽ منافق انهن جي پويان نه پون. منافقن جي عادت هئي ته اهي ٻانهين کي ڇيڙيندا هُئا ان ڪري آزاد عورتن کي حڪم ڏنو ويو ته اهي چادر سان جسم ڍڪي، مٿو ۽ منهن ڍڪي ٻانهين کان پنهنجي حالت جدا ڪري ڇڏن. ف١٥٣ پنهنجي نفاق کان. ف١٥٤ ۽ جيڪي بُرا خيال رکن ٿا يعني فاجر ۽ بدڪار آهن، اهي جيڪڏهن پنهنجي بدڪاري کان باز نه اچن. ف١٥٥ جيڪي اسلامي لشڪرن جي متعلق ڪوڙيون خبرون ظاهر ڪندا هُئا ۽ هي مشهور ڪندا هُئا ته مسلمانن کي شڪست ٿي وئي ۽ اهي قتل ڪيا ويا، دُشمن حملو آور ٿي رهيا آهن ۽ انهن جو مقصد مسلمانن جي دل شڪني ۽ انهن کي پريشاني ۾ وجهڻ هوندو هو، انهن ماڻهن جي متعلق ارشاد فرمايو وڃي ٿو ته جيڪڏهن اهي انهن حرڪتن کان باز نه اچن. ف١٥٦ ۽ توهان کي انهن تي مسلط ڪنداسون. ف١٥٧ ورې مدينه طيبه انهن کان خالي ڪرايو ويندو ۽ اُهي اتان ڪڍيا ويندا. ف١٥٨ يعني اڳين اُمتن جا منافق، جيڪي اهڙيون حرڪتون ڪندا هُئا انهن جي لاءِ به سنتِ الاهيه اهائي رهي ته جتي لڌا وڃن مارِيا وڃن.

ع ٧/٤
معانقه ١٢

الربع

تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾ يَسْـَٔلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ ؕ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ
نہ ڏسندين . ماڻھو توکان قيامت بابت پڇن ٿا وف١٥٩ تون فرماءِ ان جو علم تہ الله وٽ ئي آهي
اللّٰهِ ؕ وَمَا يُدْرِيْكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُوْنُ قَرِيْبًا ﴿٦٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ
۽ توکي ڪھڙي خبر شايد قيامت ويجھي ئي ھجي وف١٦٠. بيشڪ الله ڪافرن تي
لَعَنَ الْكٰفِرِيْنَ وَ اَعَدَّ لَهُمْ سَعِيْرًا ﴿٦٤﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۚ
لعنت فرمائي ۽ انھن جي واسطي ڀڙڪندڙ باھ تيار ڪري رکي اٿس . ان ۾ هميشہ رهندا
لَا يَجِدُوْنَ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿٦٥﴾ ۚ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوْهُهُمْ فِي
ان ۾ نہ ڪو حمايتي لهندا ۽ نہ مددگار وف١٦١ جنھن ڏينھن انھن جا منھن ڦيرائي ڦيرائي باھ ۾ تريا ويندا
النَّارِ يَقُوْلُوْنَ يٰلَيْتَنَآ اَطَعْنَا اللّٰهَ وَاَطَعْنَا الرَّسُوْلَا ﴿٦٦﴾ وَقَالُوْا
چوندا هاءِ اسان ڪنھن طرح الله جو حڪم مڃيو ھجي ها ۽ رسول جي فرمانبرداري ڪئي ھجي ها وف١٦٢ ۽ چوندا اي اسان جا
رَبَّنَآ اِنَّآ اَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَاَضَلُّوْنَا السَّبِيْلَا ﴿٦٧﴾ رَبَّنَآ
رب اسان پنھنجن سردارن ۽ پنھنجن وڏن جي چئي تي هلياسي وف١٦٣ پوءِ انھن اسان کي واٽ کان ڀٽڪائي ڇڏيو . اي اسان جا رب
اٰتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيْرًا ﴿٦٨﴾ ۧ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ
انھن کي باھ جو ٻيڻو عذاب ڏي وف١٦٤ ۽ انھن تي وڏي لعنت ڪر اي ايمان وارؤ!
اٰمَنُوْا لَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ اٰذَوْا مُوْسٰى فَبَرَّاَهُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُوْا ؕ وَكَانَ
وف١٦٥ انھن وانگر نہ ٿيو جن موسىٰ کي ستايو وف١٦٦ پوءِ الله ان کي بري فرمائي ڇڏيو انھن ڳالھ کان جيڪا انھن
عِنْدَ اللّٰهِ وَجِيْهًا ﴿٦٩﴾ ؕ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُوْلُوْا
چئي وف١٦٧ ۽ موسىٰ الله وٽ عزت وارو آهي وف١٦٨ . اي ايمان وارؤ! الله کان ڊڄو ۽
قَوْلًا سَدِيْدًا ﴿٧٠﴾ ۙ يُّصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ ؕ
سڌي ڳالھ چئو وف١٦٩ تہ توهان جا عمل توهان جي واسطي نيڪ ڪري ڇڏيندو ۽ توهان جا گناھ
وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيْمًا ﴿٧١﴾ اِنَّا
بخشي ڇڏيندو ۽ جيڪو الله ۽ ان جي رسول جي فرمانبرداري ڪندو ان وڏي ڪاميابي لڌي .
عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ
بيشڪ اسان امانت پيش فرمائي وف١٧٠ آسمانن ۽ زمين ۽ جبلن تي پوءِ انھن ان جي کڻڻ کان

وف١٥٩ تہ ڪڏھن قائم ٿيندي . شانِ نزول :- مُشرڪ تہ مسخريءَ ۽ ٺٺولي جي طريقي
تي محبوب رسول ڪريم صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہٖ وسلم جن کان قيامت جو وقت معلوم
ڪندا هُئا، جڏهن تہ انھن کي تمام جلدي آهي ۽ يهودي ان کي امتحان جي طور پڇندا هُئا
ڇو تہ توريت ۾ ان جو علم مخفي رکيو ويو هو. پوءِ الله تعالیٰ پنھنجي محبوب نبي ڪريم
صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہٖ وسلم جن کي حڪم فرمايو. ف١٦٠ هن ۾ جلدي ڪرڻ وارن
کي ڌيجارڻ ۽ امتحان جي طور سوال ڪرڻ وارن جو عاجز ڪرڻ ۽ چُپ ڪرڻ آهي.
وف١٦١ جيڪو انھن کي عذاب کان بچائي سگھي. وف١٦٢ دُنيا ۾ تہ پوءِ اسان اڄ هن
عذاب ۾ گرفتار نہ ٿيون ها. وف١٦٣ يعني قوم جي سردارن ۽ وڏي عمر جي ماڻھن ۽ پنھنجي
جماعت جي عالمن جي چوڻ تي ۽ انھن اسان کي ڪفر جي تلقين ڪئي. وف١٦٤ ڇو تہ اهي
پاڻ بہ گمراھ ٿيا ۽ انھن ٻين کي بہ گمراھ ڪيو. وف١٦٥ محبوب حضرت پيغمبر
ڪريم صلی اللہ تعالیٰ علیہ سلم جن جو ادب ۽ احترام بجا آڻيو ۽ ڪو ڪم اهڙو
نہ ڪريو جيڪو سندن رنج ۽ ملال جو سبب ٿئي. وف١٦٦ يعني انھن بني اسرائيلن
وانگر نہ ٿيو جيڪي اکھارا ڏيندا هُئا ۽ حضرت موسیٰ علیہ السلام تي طعن ڪندا
هُئا تہ حضرت موسیٰ اسان سان گڏ ڇو نہ ٿو وهنجي، ڪيس ڪوڙھ وغيره جي ڪا
بيماري آهي. وف١٦٧ هن طرح تہ جڏهن هڪ ڏينھن حضرت موسیٰ علیہ السلام
غسل جي لاءِ هڪ اڪيلي جڳھ ۾ پٿر تي ڪپڙا لاهي رکيا ۽ غسل شروع ڪيائون
تہ پٿر سندس ڪپڙا کڻي وٺي ڀڳو. پاڻ ڪپڙن کڻڻ خاطر ان طرف وڌيو تہ بني
اسرائيلن کيس ڏسي ورتو تہ جسم مبارڪ تي ڪو داغ يا ڪو عيب نہ آهي.
وف١٦٨ مرتبي وارو ۽ منزلت جو مالڪ ۽ مستجاب الدعوات. وف١٦٩ يعني سچي
۽ درست، حق ۽ انصاف جي ۽ پنھنجي زبان ۽ ڪلام جي حفاظت رکو. هيءَ ڀلائين
جو اصل آهي. ايئن ڪندؤ تہ الله تعالیٰ توهان تي ڪرم فرمائيندو ۽. وف١٧٠ توهان
کي نيڪين جي توفيق ڏيندو ۽ توهان جون عبادتون قبول فرمائيندو. وف١٧١ حضرت
ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنھما فرمايو تہ امانت مان مراد اطاعت ۽ فرض آهن،
جن کي الله تعالیٰ پنھنجن ٻانھن تي پيش ڪيو. انھن کي آسمانن، زمين، جبلن تي پيش
ڪيو هو تہ جيڪڏهن اهي انھن کي ادا ڪندا تہ ثواب حاصل ڪندا، نہ ادا ڪندا تہ عذاب
ڪيو ويندن . حضرت ابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمايو تہ امانت نمازون ادا
ڪرڻ، زڪواة ڏيڻ رمضان المبارڪ جا روزا رکڻ، ڪعبة الله شريف جو حج
ڪرڻ، سچ ڳالھائڻ، ماپ ۽ تور ۾ ماڻھن جي رکيل امانتن ۾ عدل ڪرڻ آهي.
ڪن چيو تہ امانت مان مُراد اهي سڀ شيون آهن، جن جو حڪم ڏنو ويو ۽ جن
جي ممانعت ڪئي وئي . حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص فرمايو تہ سمورا عضوا
ڪن، هٿ، پير وغيره سڀ امانت آهن. ان جو ايمان ئي ڇا جيڪو امانتدار نہ
هجي . حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنھما فرمايو تہ امانت مان مُراد ماڻھن جي رکيل امانتن ۽ واعدن جو پورو ڪرڻ آهي . پوءِ هر مؤمن تي فرض آهي تہ نہ ڪنھن مؤمن جي خيانت ڪري، نہ ڪافر
ولعدي واري جي، نہ ٿوري ۾، نہ گھڻي ۾. الله تعالیٰ اها امانت دولت آسمانن، زمين ۽ جبلن تي پيش فرمائي . پوءِ انھن کي فرمايائين تہ پوءِ ڇا توهان انھن امانتن کي ان جي ذميداريءَ سان کڻندؤ؟ انھن عرض
گذاريو ذميداري ڇا آهي؟ فرمايائين هي تہ جيڪڏهن توهان انھن کي چڱيءَ طرح ادا ڪندؤ تہ توهان کي جزا ڏني ويندي ۽ جيڪڏهن نافرماني ڪندؤ تہ توهان کي عذاب ڪيو ويندو. انھن عرض
ڪيو تہ اي رب! اسان تنھنجي حڪم جا مطيع آهيون، نہ ثواب گھرون ٿا، نہ عذاب ۽ انھن جو هي عرض ڪرڻ خوف ۽ ڊپ کان هو ۽ امانت اختيار جي طور سان پيش ڪئي وئي هئي يعني انھن کي اختيار ڏنو ويو هو تہ
پاڻ ۾ همت ۽ قوت لهو تہ کڻو، ورنہ معذرت ڪريو. ان جو کڻڻ لازم نہ ڪيو ويو هو ۽ جيڪڏهن لازم ڪيو وڃي ها تہ پوءِ اهي انڪار نہ ڪن ها.

ع ٨
١٠
٥

اَنْ يَّحْمِلْنَهَا وَ اَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ ؕ اِنَّهٗ كَانَ

انڪار ڪيو ۽ ان کان ڊڄي ويا ۽ انسان انهيءَ کي کڻي ورتو بيشڪ اهو پنهنجي جان کي سخت مشقت ۾ وجهڻ

ظَلُوْمًا جَهُوْلًا ﴿۷۲﴾ لِّیُعَذِّبَ اللّٰهُ الْمُنٰفِقِیْنَ وَ الْمُنٰفِقٰتِ وَ

وارو وڏو نادان آهي. جيئن الله عذاب ڏي منافق مردن ۽ منافق عورتن ۽

الْمُشْرِكِیْنَ وَ الْمُشْرِكٰتِ وَ یَتُوْبَ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِیْنَ

مشرڪ مردن ۽ مشرڪ عورتن کي و١٧٣ ۽ الله توبه قبول فرمائي مسلمان مردن ۽ مسلمان عورتن جي

وَ الْمُؤْمِنٰتِ ؕ وَ كَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِیْمًا ﴿۷۳﴾

۽ الله بخشڻهار مهربان آهي.

سُوْرَةُ سَبَا ٣٤ مَكِّيَّةٌ ٥٨ — اٰيَاتُهَا ٥٤ — رُكُوْعَاتُهَا ٦

سورة سبا مڪي آهي ان ۾ چوونجاهه آيتون ۽ ڇهه رڪوع آهن.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) و١

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ لَهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَ مَا فِی الْاَرْضِ وَ لَهُ

سڀ خوبيون الله جي واسطي جنهن جي ملڪيت آهي جو ڪجهه آسمانن ۾ آهي ۽ جو ڪجهه زمين ۾ و٢

الْحَمْدُ فِی الْاٰخِرَةِ ؕ وَ هُوَ الْحَكِیْمُ الْخَبِیْرُ ﴿۱﴾ یَعْلَمُ مَا یَلِجُ فِی

۽ آخرت ۾ ان جي ئي تعريف آهي و٣ ۽ اهوئي آهي حڪمت وارو خبردار ڄاڻي ٿو جو ڪجهه زمين ۾ وڃي ٿو

الْاَرْضِ وَ مَا یَخْرُجُ مِنْهَا وَ مَا یَنْزِلُ مِنَ السَّمَآءِ وَ مَا یَعْرُجُ

و٤ ۽ جو ڪجهه زمين مان نڪري ٿو و٥ ۽ جيڪي آسمان کان لهي ٿو و٦ ۽ جيڪي ان ۾ مٿي چڙهي ٿو

فِیْهَا ؕ وَ هُوَ الرَّحِیْمُ الْغَفُوْرُ ﴿۲﴾ وَ قَالَ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا

و٧ اهوئي مهربان بخشڻ وارو آهي ۽ ڪافرن چيو اسان تي قيامت

لَا تَاْتِیْنَا السَّاعَةُ ؕ قُلْ بَلٰى وَ رَبِّیْ لَتَاْتِیَنَّكُمْ ۙ عٰلِمِ الْغَیْبِ ۚ

نه ايندي و٨ تون فرماءِ ڇو نه منهنجي رب جو قسم بيشڪ ضرور توهان تي ايندي. غيب ڄاڻڻ وارو

لَا یَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِی السَّمٰوٰتِ وَ لَا فِی الْاَرْضِ وَ

و٩ ان کان غائب نه آهي ذري برابر ڪا به شيءِ آسمانن ۾ ۽ نه زمين ۾ ۽

و١٧٢ جو جيڪڏهن ادا نه ڪندا سون ته عذاب ڪيو ويندو ته پوءِ الله تعالىٰ عزوجل اها امانت حضرت آدم عليه السلام جي اڳيان پيش ڪئي ۽ فرمايائين ته مان آسمانن، زمينن ۽ جبلن تي پيش ڪئي هئي، اهي نه کڻي سگهيا. ڇا تون ان جي ذميداري سان گڏ ان کي کڻي سگهندين؟ حضرت آدم اقرار ڪيو.

و١٧٣ چيو ويو آهي ته معنىٰ هيءَ آهي ته اسان امانت پيش ڪئي ته جيئن منافق جو نفاق ۽ مشرڪن جو شرڪ ظاهر ٿئي ۽ الله تعالىٰ انهن کي عذاب فرمائي ۽ مؤمن جيڪي امانت جي ادا ڪرڻ وارا آهن، تن جي ايمان جو اظهار ٿئي ۽ الله تبارڪ و تعالىٰ انهن جي توبه قبول فرمائي ۽ انهن تي رحمت ۽ مغفرت ڪري، جيتوڻيڪ انهن کان ڪن عبادتن ۾ ڪجهه تقصير به ٿي هجي. (خازن).

ع ٩ ٥ ٦

و١ سورة سبا مڪي آهي آيت وَيَرَى الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ کان سواءِ. هن ۾ ڇهه رڪوع، چوونجاهه آيتون، اٺ سؤ ٽيهه ڪلما ۽ هڪ هزار پنج سؤ ٻارهن حرف آهن.

و٢ يعني هر شيءِ جو مالڪ، خالق ۽ حاڪم الله تعالىٰ آهي ۽ هر نعمت انهيءَ جي طرفان آهي ته پوءِ اهوئي حمد و ثنا جو مستحق ۽ لائق آهي.

و٣ يعني جڏهن دنيا ۾ حمد جو حقدار الله تعالىٰ آهي، تيئن ئي آخرت ۾ به حمد جو حقدار اهوئي آهي ڇوته ٻئي جهان انهيءَ جي نعمتن سان ڀريل آهن. دنيا ۾ ته ٻانهن تي سندس حمد ۽ ثنا واجب آهي ڇوته اهو دارالتڪليف آهي ۽ آخرت ۾ جنتي نعمتن جي سرور ۽ راحتن جي خوشيءَ ۾ سندس حمد ڪندا.

و٤ يعني زمين جي اندر داخل ٿئي ٿو، جيئن برسات جو پاڻي مئل ۽ لڪل شيءِ.

و٥ جيئن ساوڪ وڻ، چشما ۽ کاڻيون ۽ حشر جي وقت مئل.

و٦ جيئن برسات، برف، اولا ۽ نمونين نمونين جون برڪتون ۽ ملائڪ.

و٧ جيئن ملائڪ، دعائون ۽ ٻانهن جا عمل.

و٨ يعني انهن قيامت جي اچڻ جو انڪار ڪيو.

و٩ يعني منهنجو رب غيب جو ڄاڻندڙ آهي، ان کان ڪا به شيءِ مخفي نه آهي ته پوءِ قيامت جو اچڻ ۽ ان جي قائم ٿيڻ جو وقت به ان جي علم ۾ آهي.

لَآ اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ اَكْبَرُ اِلَّا فِىْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ﴿٣﴾ لِّيَجْزِىَ
نہ ان کان ننڍي ۽ نہ ان کان وڏي مگر هڪ صاف ٻڌائڻ واري ڪتاب ۾ آهي ول جيئن انعام ڏي
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ
انهن کي جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيائون هي آهن جن جي واسطي بخشش آهي ۽ عزت جي روزي
كَرِيْمٌ ﴿٤﴾ وَالَّذِيْنَ سَعَوْ فِىْٓ اٰيٰتِنَا مُعٰجِزِيْنَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ
ولا ۽ جن اسان جي آيتن ۾ شڪست جي ڪوشش ڪئي ول انهن جي واسطي سخت درد ناڪ عذاب
مِّنْ رِّجْزٍ اَلِيْمٌ ﴿٥﴾ وَيَرَى الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ الَّذِىْٓ اُنْزِلَ
منجهان عذاب آهي. ۽ جن کي علم مليو ول١٣ سي ڄاڻن ٿا تہ جو ڪجهہ تنهنجي طرف
اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ هُوَ الْحَقَّ ۙ وَيَهْدِىْٓ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ﴿٦﴾
تنهنجي رب جي طرف کان لٿو ول١٤ سو حق آهي ۽ واٽ ڏيکاري ٿو عزت واري سڀني ساراهيل جي.
وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ يُّنَبِّئُكُمْ اِذَا
۽ ڪافرن چيو ول١٥ ڇا اسان توهان کي اهڙو مرد ٻڌايون ول١٦ جيڪو توهان کي خبر ڏي تہ جڏهن توهان ٽڪرا ٽڪرا
مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ ۙ اِنَّكُمْ لَفِىْ خَلْقٍ جَدِيْدٍ ﴿٧﴾ اَفْتَرٰى عَلَى
ٿي ذرا ذرا ٿي ويندؤ تہ پوءِ توهان کي وري نئين سر پيدا ٿيڻو آهي ڇا الله تي ان ڪوڙ ٻڌو يا
اللّٰهِ كَذِبًا اَمْ بِهٖ جِنَّةٌ ؕ بَلِ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ فِى
ان کي سوداءُ آهي ول١٧ بلڪ اهي جيڪي آخرت تي ايمان نہ ٿا آڻن ول١٨
الْعَذَابِ وَالضَّلٰلِ الْبَعِيْدِ ﴿٨﴾ اَفَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ
عذاب ۽ پري جي گمراهيءَ ۾ آهن پوءِ ڇا انهن نہ ڏٺو جو انهن جي اڳيان ۽ پٺيان آهي
وَمَا خَلْفَهُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ؕ اِنْ نَّشَاْ نَخْسِفْ بِهِمُ
آسمان ۽ زمين ول١٩ اسان گهرون تہ انهن کي ول٢٠ زمين ۾ ڌسائي ڇڏيون
الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ ؕ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ
ڇڏيون يا انهن تي آسمان جو ٽڪرو ڪيرايون بيشڪ ان ول٢١ ۾
ع ٩/٧ لَاٰيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيْبٍ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ مِنَّا فَضْلًا ؕ
نشاني آهي هر رجوع ڪندڙ ٻانهي جي واسطي. ول٢٢ ۽ بيشڪ اسان دائود کي پنهنجو وڏو فضل ڏنو ول٢٣

منزل ٥

ول١٠ يعني لوح محفوظ ۾.
ول١١ جنت ۾.
ول١٢ ۽ انهن ۾ بيجا اعتراض ڪري ۽ انهن کي شعر ۽ جادو وغيره ٻڌائي ماڻهن کي انهن کان روڪڻ چاهيائون (انهن جو تفصيل بيان هن ئي سورة جي پنجين رڪوع جي پڇاڙيءَ ۾ ايندو)
ول١٣ يعني اصحاب محبوب رسول الله صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم يا ڪتابي مؤمن جهڙوڪ عبدالله بن سلام ۽ سندس ساٿي.
ول١٤ يعني قرآن مجيد.
ول١٥ يعني ڪافرن پاڻ ۾ تعجب ٿي ڪري چيو.
ول١٦ يعني محبوب سيد عالم محمد مصطفىٰ صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم.
ول١٧ جو اهي اهڙيون عجيب ۽ غريب ڳالهيون چون ٿا. الله تعالىٰ ڪافرن جي ان مقولي جو رد فرمايو تہ اهي ٻئي ڳالهيون نہ آهن. محبوب حضور سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن انهن ٻنهي کان پاڪ آهن.
ول١٨ يعني ڪافر بعث ۽ حساب جا انڪار ڪرڻ وارا.
ول١٩ يعني ڇا اهي انڌا آهن جو انهن آسمان ۽ زمين جي طرف نظر ئي نہ ٿا ڪن ۽ پنهنجي اڳيان پويان ڏٺائون ئي نہ جو انهن کي معلوم ٿئي ها تہ اهي هر طرف کان گهيريل آهن ۽ زمين ۽ آسمان جي طرفن کان ٻاهر نٿا وڃي سگهن ۽ خدا جي بادشاهيءَ کان نٿا نڪري سگهن ۽ انهن کي ڀڄڻ جي ڪا جڳهہ نہ آهي. انهن آيتن ۽ رسول جي تڪذيب ۽ انڪار جهڙي ميانءُ ڏاريندڙ ڏوهہ ڪندي ڪو بہ خوف نہ ٿيو ۽ پنهنجي ان حالت جو خيال ڪري نہ ڏٺائون.
ول٢٠ انهن جي تڪذيب ۽ انڪار جون سزائون ڏارون وانگر. ول٢١ نظر ۽ فڪر. ول٢٢ جيڪا دلالت ڪري ٿي تہ الله تعالىٰ بعث تي ۽ ان جي منڪر جي عذاب تي ۽ هر شيءِ تي قادر آهي. ول٢٣ يعني نبوت ۽ ڪتاب ۽ چيو ويو آهي ملڪ ۽ هڪ قول هي آهي تہ سهڻو آواز وغيره سمورين شين ۽ جيڪي ڪيس خصوصيت سان عطا فرمايون ويون ۽ الله تعالىٰ جبلن ۽ پکين کي حڪم ڏنو.

يٰجِبَالُ اَوِّبِىْ مَعَهٗ وَالطَّيْرَۚ وَ اَلَنَّا لَهُ الْحَدِيْدَ (١٠) اَنِ
اي جبلؤ! اُن سان گڏ الله جي طرف رجوع ڪريو ۽ اي پکيئو! ف٢٤ ۽ اسان ان جي واسطي لوهه نرم ڪيو ف٢٥ ته ويڪريون زرهون ناهه

اعْمَلْ سٰبِغٰتٍ وَّقَدِّرْ فِى السَّرْدِ وَاعْمَلُوْا صَالِحًا ؕ اِنِّىْ بِمَا
۽ ناهڻ ۾ اندازي جو خيال رک ف٢٦ ۽ توهان سمورا چڱا ڪم ڪريو بيشڪ مان توهان جي ڪمن کي ته سي

تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ (١١) وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيْحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَّرَوَاحُهَا شَهْرٌ ۚ
رهيو آهيان ۽ سليمان جي وس ۾ ڪري ڇڏيائين ان جي صبح جي منزل هڪ مهيني جي وات ۽ شام جي منزل هڪ مهيني جي راهه هئي

وَاَسَلْنَا لَهٗ عَيْنَ الْقِطْرِ ؕ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَّعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ
ف٢٧ ۽ اسان ان جي واسطي پگهريل ٽامي جو چشمو وهايو ف٢٨ ۽ جنن مان اهي جيڪي ان جي ڪم ڪندا هئا سندس رب جي

بِاِذْنِ رَبِّهٖ ؕ وَمَنْ يَّزِغْ مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ
حڪم سان ف٢٩ ۽ جيڪو انهن مان اسان جي حڪم کان ڦري ف٣٠ اسان ان کي ٻڙڪي هڻنداسين باهه جو عذاب

السَّعِيْرِ (١٢) يَعْمَلُوْنَ لَهٗ مَا يَشَآءُ مِنْ مَّحَارِيْبَ وَتَمَاثِيْلَ وَ
چکائينداسي. ان جي واسطي ٺاهيندا هئا اوچا محل ماڙيون ف٣١ جيڪي هو گهري ۽ تصويرون ف٣٢ ۽ وڏن حوضن جي

جِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُوْرٍ رّٰسِيٰتٍ ؕ اِعْمَلُوْٓا اٰلَ دَاوٗدَ شُكْرًا ؕ وَ
برابر پيالا ف٣٣ ۽ لنگر دار ديگيون ف٣٤ اي دائود جي آل شڪر ڪريو ف٣٥ ۽ منهنجي ٻانهن مان

قَلِيْلٌ مِّنْ عِبَادِىَ الشَّكُوْرُ (١٣) فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا
شڪر وارا ٿورا آهن. پوءِ اسان جڏهن ان تي موت جو حڪم موڪليو جنن کي سندس موت جي خبر نه ٻڌائي ف٣٦

دَلَّهُمْ عَلٰى مَوْتِهٖٓ اِلَّا دَآبَّةُ الْاَرْضِ تَاْكُلُ مِنْسَاَتَهٗ ۚ فَلَمَّا خَرَّ
مگر زمين جي اڏيءَ جنهن ان جي لٺ کي پئي کاڌو پوءِ جڏهن سليمان اتي ڪري پيو ته ڏهن جنن

تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ اَنْ لَّوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوْا فِى الْعَذَابِ
جي حقيقت کلي ويئي ف٣٧ جيڪڏهن غيب ڄاڻندا هجن ها ته ف٣٨ ته ان خواري جي عذاب ۾ نه

الْمُهِيْنِ ؕ (١٤) لَقَدْ كَانَ لِسَبَاٍ فِىْ مَسْكَنِهِمْ اٰيَةٌ ۚ جَنَّتٰنِ عَنْ
رهن ها. ف٣٩ بيشڪ سبا ف٤٠ جي واسطي سندن آبادي ۾ ف٤١ نشاني هئي ف٤٢ ٻه باغ سڄي

يَّمِيْنٍ وَّشِمَالٍ ؕ كُلُوْا مِنْ رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوْا لَهٗ ؕ بَلْدَةٌ
۽ کٻي ف٤٣ پنهنجي رب جو رزق کائو ف٤٤ ۽ ان جو شڪر ادا ڪريو ف٤٥ پاڪ شهر ف٤٦

ف٢٤ جڏهن اهو تسبيح ڪري، ان سان گڏ تسبيح ڪريو. اهڙي طرح جڏهن حضرت دائود عليه السلام تسبيح ڪندا هوا ته جبلن کان به تسبيح ٻڌڻ ۾ ايندي هئي ۽ پکي جهڪي ايندا هئا. اهو سندس معجزو هو. ف٢٥ جو سندس هٿ مبارڪ ۾ اچي ميڻ يا گوهيل اٽي وانگر نرم ٿي ويندو هو ۽ پاڻ جيڪو ان مان چاهيندا هوا باهه ۾ تپائڻ ۽ ڪُٽڻ کان سواءِ ٺاهي ڇڏيندا هوا. ان جو سبب هي بيان ڪيو ويو آهي ته جڏهن پاڻ بني اسرائيلن جو بادشاهه ٿيو ته سندس طريقو هي هو ته پاڻ ماڻهن جي حالتن جي جستجو جي لاءِ اهڙي طرح نڪرندا هوا جو ماڻهو کيس نه سڃاڻن ۽ جڏهن ڪو ملندو هيس ۽ کيس نه سڃاڻيندو هو ته ان کان پاڻ معلوم ڪندا هوا ته دائود ڪهڙو شخص آهي ۽ سڀ ماڻهو تعريف ڪندا هئا. الله تعالىٰ هڪ ملائڪ انسان جي صورت ۾ موڪليو. حضرت دائود عليه السلام ان کان به عادت موافق اهوئي سوال ڪيو ته ملائڪ چيو ته دائود آهي ته تمام سٺو ماڻهو جيڪر ان ۾ هڪ عادت نه هجي ها. ان تي پاڻ متوجه ٿيو ۽ فرمايائين ته خدا جا ٻانها! ڪهڙي خصلت؟ اُن چيو ته اهو پنهنجو ۽ پنهنجي اهل عيال جو خرچ بيت المال مان ڪڍي ٿو. اهو ٻڌي سندس خيال ۾ آيو ته جيڪڏهن بيت المال مان وظيفو نه وٺي ته وڌيڪ بهتر ٿيندو. ان ڪري پاڻ بارگاهِ الاهي ۾ دعا گهريائين ته سندس لاءِ ڪو اهڙو سبب ڪر، جو جنهن سان پاڻ پنهنجي اهل ۽ عيال جو گذران ڪري سگهي ۽ بيت المال (شاهي خزاني) کان کيس بي نيازي ٿي وڃي. سندس اها دعا قبول ٿي ۽ الله تعالىٰ سندس لاءِ لوهه کي نرم ڪيو ۽ کيس زره ٺاهڻ جي صنعت جو علم ڏنائين. سڀ کان اڳ زره ٺاهڻ وارو حضرت دائود آهي. پاڻ روزانو هڪ زره ٺاهيندو هوا جا چئن هزارن ۾ وڪبي هئي. ان مان پاڻ تي ۽ پنهنجي اهل ۽ عيال تي خرچ ڪندا هوا ۽ فقيرن ۽ مسڪينن تي به صدقو ڪندا هوا. ان جو بيان آيت ۾ آهي. الله تعالىٰ فرمائي ٿو ته اسان دائود عليه السلام لاءِ لوهه نرم ڪري کيس فرمايو. ف٢٦ ته ان جا ڪڙا هڪجهڙا ۽ وچولا هجن، نه تمام سوڙها نه ويڪرا. ف٢٧ اهڙي طرح پاڻ صبح جو دمشق روانو ٿيندو هو ته ٻن پهرن جو آرام اُصطخر ۾ فرمائيندو هو، جيڪو ملڪ فارس ۾ آهي ۽ دمشق کان هڪ مهيني جي فاصلي تي آهي ۽ شام جو اُصطخر کان روانو ٿيندو هو ته رات جو ڪابل ۾ آرام فرمائيندو هو. اهو به تيز سوار جي لاءِ هڪ مهيني جو رستو آهي. ف٢٨ جيڪو ٽي ڏينهن سرزمين يمن ۾ پاڻي وانگر جاري رهيو ۽ هڪ قول هي آهي ته هر مهيني ۾ ٽي ڏينهن جاري رهندو هو ۽ هڪ قول هي به آهي ته الله تعالىٰ حضرت سليمان عليه السلام جي لاءِ ٽامي کي پگهاري ڇڏيو، جيئن حضرت دائود عليه السلام جي لاءِ لوهه کي نرم ڪري ڇڏيو هو. ف٢٩ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته الله تعالىٰ حضرت سليمان عليه السلام جي لاءِ جنن کي مطيع فرمايو. ف٣٠ حضرت سليمان عليه السلام جي فرمانبرداري نه ڪري. ف٣١ ۽ عاليشان عمارتون ۽ مسجدون ۽ انهن مان بيت المقدس به آهي. ف٣٢ وحشي جانورن ۽ پکين وغيره جون ٽامي، بلور ۽ پٿر وغيره مان ۽ ان شريعت ۾ تصويرون ٺاهڻ حرام نه هو. ف٣٣ ايترا وڏا، جو هڪ ٿال هزار ماڻهو کائن. ف٣٤ پنهنجن چُلهن تي قائم هيون ۽ تمام وڏيون هيون ايتريون جو پنهنجين جاين کان هٽائي نه سگهبيون هيون. ڏاڪڻيون لڳائي انهن تي چڙهندا هئا. اهي يمن ۾ هيون. الله تعالىٰ فرمائي ٿو ته اسان فرمايو ته. ف٣٥ الله تعالىٰ جو انهن نعمتن تي جيڪي ان توهان کي عطا فرمايون. ان جي اطاعت بجا آڻي ڪري. ف٣٦ حضرت سليمان عليه السلام بارگاهِ الاهي ۾ دعا گهري هئي ته سندس وفات جو حال جنن تي ظاهر نه ٿئي ته جيئن انسانن کي معلوم ٿي وڃي ته جن غيب نه ٿا ڄاڻن. پوءِ پاڻ محراب ۾ داخل ٿيو ۽ عادت موافق نماز جي لاءِ پنهنجي لٺ تي ٽيڪ لڳائي بيهي رهيو. جن دستور مطابق سندن خدمت ۾ مشغول رهيا ۽ هي سمجهندا رهيا ته سگهو زنده آهي ۽ حضرت سليمان عليه السلام جو ڊگهي عرصي تائين انهي حالت ۾ رهڻ انهن لاءِ ڪجهه به حيرت جوڳو نه ٿيو، ڇو ته انهن گهڻا ڀيرا ڏٺو هو ته پاڻ هڪ مهينو يا ٻه ٻه مهينا ۽ ان کان زياده عرصي تائين عبادت ۾ مشغول رهندا هئا ۽ سندس نماز تمام ڊگهي ٿيندي هئي ايستائين جو سندس وفات کان پوءِ پوري هڪ سال تائين جن سندس وفات کان آگاهه نه ٿيا ۽ پنهنجي خدمت ۾ مشغول رهيا، ايستائين جو الله تعالىٰ جي حڪم سان اڏوهيءَ سندس لٺ کي کائي ڇڏيو ۽ سندس جسم مبارڪ، جيڪو لٺ جي سهاري قائم هو، نه زمين تي اچي پيو، ان وقت جنن کي سندس وفات جو علم ٿيو. ف٣٧ ته اهي غيب نه ٿا ڄاڻن. ف٣٨ ته حضرت سليمان عليه السلام جي وفات کان آگاهه ٿين ها. ف٣٩ ۽ هڪ سال تائين عمارت جي ڪمن ۾ سخت تڪليف نه سهن ها. روايت ٿيل آهي ته حضرت دائود عليه السلام بيت المقدس جو بنياد ان مقام تي رکيو هو، جتي حضرت موسىٰ عليه السلام جو خيمو نصب ڪيو ويو هو. ان عمارت جي پوري ٿيڻ کان اڳ حضرت دائود عليه السلام جي وفات جو وقت اچي ويو ۽ پاڻ پنهنجي نرينه اولاد حضرت سليمان عليه السلام کي ان جي تڪميل جي وصيت فرمائي. اهڙي طرح پاڻ شيطانن کي ان جي تڪميل جو حڪم ڏنائين. جڏهن سندس وفات جو وقت ويجهو ٿيو ته ڏهن پاڻ دعا گهريائين ته سندس وفات شيطانن تي ظاهر نه ٿئي ته جيئن اهي عمارت جي تڪميل تائين عمل ۾ مصروف رهن ۽ انهن کي جيڪا غيب جي علم جي دعوىٰ آهي، سا به باطل ٿي وڃي. حضرت سليمان عليه السلام جي عمر ٽيونجاهه سال هئي. تيرهن سالن جي عمر ۾ پاڻ بادشاهي جي تخت تي ويٺا ۽ چاليهه سال بادشاهي فرمايائين. ف٤٠ سبا عرب جو هڪ قبيلو آهي، جيڪو پنهنجي ڏاڏي جي نالي تي مشهور آهي ۽ اهو ڏاڏو سبا بن يشجب بن يعرب بن قحطان آهي. ف٤١ جيڪا يمن جي حدن ۾ واقع هئي

طَيِّبَةٌ وَّرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾ فَاَعْرَضُوْا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ

۽ بخشڻهار رب. ف٤٧ پوءِ انهن مُنهن موڙيو ف٤٨ پوءِ اسان انهن تي زوردار سيلاب موڪليو ف٤٩

وَبَدَّلْنٰهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ اُكُلٍ خَمْطٍ وَّاَثْلٍ وَّشَيْءٍ

۽ انهن جي ٻن باغن جي عيوض کين ٻيا ٻه باغ بدلائي ڏنا جن ۾ ڪسارو ميوو ف٥٠ ۽ لئو ف٥١ ۽ ڪجهه ٿورڙيون ٻيريون

مِّنْ سِدْرٍ قَلِيْلٍ ﴿١٦﴾ ذٰلِكَ جَزَيْنٰهُمْ بِمَا كَفَرُوْا ۭ وَهَلْ نُجٰزِيْٓ

هيون ف٥١ اسان انهن کي اهو بدلو ڏنو سندن ناشُڪري جو ف٥٢ ۽ اسان ڪنهن کي سزا ڏيندا آهيون؟ انهيءَ کي

اِلَّا الْكَفُوْرَ ﴿١٧﴾ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِيْ بٰرَكْنَا فِيْهَا

جيڪو بي شڪر آهي. ۽ اسان ڪيا هئا انهن ۾ ف٥٣ ۽ انهن شهرن ۾ جن ۾ اسان برڪت رکي ف٥٤

قُرًى ظَاهِرَةً وَّقَدَّرْنَا فِيْهَا السَّيْرَ ۭ سِيْرُوْا فِيْهَا لَيَالِيَ وَاَيَّامًا

سَرِ راهه (رستي تي) ڪيئي شهر ف٥٥ ۽ انهن کي منزل جي اندازي تي رکيو ف٥٦ هلي انهن ۾ سير ڪريو راتين ۽ ڏينهن امن

اٰمِنِيْنَ ﴿١٨﴾ فَقَالُوْا رَبَّنَا بَعِّدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا وَظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ

۽ امان سان ف٥٧ پوءِ انهن چيو اسان جا رب اسان جي سفرن ۾ دوري وجهه ف٥٨ ۽ انهن پنهنجي پاڻ تي ظلم ڪيو

فَجَعَلْنٰهُمْ اَحَادِيْثَ وَمَزَّقْنٰهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ

پوءِ اسان انهن کي ڪري ڇڏيو آکاڻيون ف٥٩ ۽ انهن کي پوري طرح ٽڪرا ٽڪرا ڪري ڇڏيوسين ف٦٠ بيشڪ ان ۾ ضرور

لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ﴿١٩﴾ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ اِبْلِيْسُ ظَنَّهٗ

نشانيون آهن هر وڏي صبرواري گهڻي شڪرگذار جي واسطي ف٦١ بيشڪ ابليس انهن کي پنهنجو گمان سچو ڪري ڏيکاريو ف٦٢

فَاتَّبَعُوْهُ اِلَّا فَرِيْقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لَهٗ عَلَيْهِمْ

پوءِ ان جي ڪڍ لڳي پيا مگر هڪ ٽولو جيڪو مسلمان هو. ف٦٣ ۽ شيطان جو انهن تي ف٦٤ ڪو غلبو نه

مِّنْ سُلْطٰنٍ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُّؤْمِنُ بِالْاٰخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا

هو، مگر هن لاءِ جو اسان ڏيکاريون ته ڪير آخرت تي ايمان آڻي ٿو ۽ ڪير ان کان شڪ ۾ آهي

فِيْ شَكٍّ ۭ وَرَبُّكَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ حَفِيْظٌ ﴿٢١﴾ قُلِ ادْعُوا الَّذِيْنَ

۽ تنهنجو رب هر شيءِ تي نگهبان آهي. تون فرماءِ ف٦٥ پڪاريو انهن کي جن کي

زَعَمْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۚ لَا يَمْلِكُوْنَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوٰتِ

الله کان سواءِ سمجهيو ويٺا آهيو ف٦٦ ۽ اهي ذري برابر جا مالڪ نه آهن آسمانن ۾ ۽ نه زمين

ف٤٢ الله تعالیٰ جي وحدانيت ۽ قدرت تي دلالت ڪرڻ واري ۽ اها نشاني جا هُئي، ان جو اڳتي بيان ٿئي ٿو. ف٤٣ يعني انهن جي وادي جي ساڄي ۽ کاٻي پري تائين هليا ويا ۽ انهن کي چيو ويو هو. ف٤٤ باغ اهڙا گهاٽي ميوي وارا هُئا جو جڏهن ڪو شخص مٿي تي ٽوڪري رکي لنگهندو هو ته هٿ لڳائڻ کان سواءِ قسم قسم جي ميون سان ان جو ٽوڪرو ڀرجي ويندو هو. ف٤٥ يعني ان نعمت تي ان جي طاعت بجا آڻيو.

ف٤٦ لطيف آب و هوا، صاف پاڪ سرزمين، نه ان ۾ مڇر، نه مک، نه کٽمل، نه نانگ نه وڇون. هوا ايتري صحت بخش جو جيڪڏهن ڪو شخص ان شهر مان لنگهي رهيو هجي ان جي ڪپڙن ۾ جونئان هجن ته سڀ مري وڃن. حضرت ابن عباس رضي الله تعالیٰ عنهما فرمايو ته سبا شهر صنعاءِ کان ٽن فرسنگن (تقريبًا ارڙهن ڪلوميٽرن) جي مفاصلي تي هو. ف٤٧ يعني جيڪڏهن توهان رب جي روزي تي شڪر ڪيو ۽ طاعت بجا آڻيو ته پوءِ اهو بخشش فرمائڻ وارو آهي. ف٤٨ ان جي شڪر گذاري کان ۽ نبين سڳورن جي تڪذيب ڪيائون. وهب جو قول آهي ته الله تعالیٰ انهن جي طرف تيرهن نبي سڳورا موڪليا، جن انهن کي حق جون دعوتون ڏنيون ۽ الله تعالیٰ جون نعمتون ياد ڏياريون ۽ ان جي عذاب کان ڊيڄاريائون، مگر انهن ايمان نه آندو ۽ انهن نبين سڳورن کي ڪوڙو چيو ۽ چيائون ته اسان نه ٿا ڄاڻون جو اسان تي خدا جي ڪا نعمت هجي. توهان پنهنجي رب کي چئو ته جيڪڏهن ان کان ٿي سگهي ته اهو انهن نعمتن کي روڪي ڇڏي. ف٤٩ وڏو سيلاب، جنهن سان انهن جا باغ ۽ مال سڀ ٻڏي ويا ۽ انهن جا مڪان واري ۾ دفن ٿي ويا ۽ اهڙي طرح تباهه ٿيا جو انهن جي تباهي عربن جي لاءِ مثال بڻجي وئي. ف٥٠ نهايت بدمزه ف٥١ جهڙيون ويران جڳهن ۾ جمي پونديون آهن اهڙي قسم جي ٻيرين ۽ وحشتناڪ جهنگل کي، جيڪو انهن جي خوشنما باغن جي جڳهه تي پيدا ٿي ويو هو، هم شڪل هجڻ جي طريقي سان باغ فرمايائين. ف٥٢ ۽ سندن ڪفر. ف٥٣ يعني سبا شهر ۾. ف٥٤ جو اُتان جي رهاڪن کي ڪشادا ديون نعمتون پاڻي، وڻ ۽ چشما عنايت ڪيا. انهن مان مُراد شام جا شهر آهن. ف٥٥ قريب قريب سبا کان شام تائين سفر ڪرڻ وارن کي ان رستي ۾ ڪا ڏو ۽ پاڻي سان گڏ کڻي وڃڻ جي ضرورت نه ٿيندي هُئي. ف٥٦ پيو هلڻ وارو هڪ مقام کان صبح هلي ته ٻن پهرن جو هڪ آبادي ۾ پهچي وڃي، يمن کان شام تائين سمورو سفر انهيءَ آسائش سان طئي ٿي سگهي ۽ اسان انهن کي چيو ته. ف٥٧ نه راتين ۾ ڪو ڪتڪو، نه ڏينهن ۾ ڪا تڪليف، نه دشمن جو انديشو، نه بک ۽ اُڃ جو غم، مالدارن ۾ حسد پيدا ٿيو ته اسان ۽ غريبن ۾ ڪو فرق نه رهيو. ويجهيون ويجهيون منزلون آهن ماڻهو آهستي آهستي هوا کائيندا اچن ٿا، ٿوري دير کان پوءِ ٻي آبادي اچي وڃي ٿي، اُتي آرام ڪن ٿا، نه سفر ۾ تڪاوٽ آهي، نه صدمو. جيڪڏهن منزلون ع ٢ ١٢ ٨

پري هجن ها، سفر جي مدت ڊگهي هجي ها، رستي ۾ پاڻي نه ملي ها، جهنگلن ۽ بيابانن ۾ لنگهڻ ٿئي ها ته اسان پاڻ سان گڏ ڪاڌو ۽ کڻون ها ۽ پاڻي جو بندوبست ڪريون ها، سواريون ۽ خادم ساڻ رکون ها، سفر جو لطف اچي ها ۽ امير ۽ غريب جو فرق ظاهر ٿئي ها. اهو خيال ڪري انهن چيو. ف٥٨ يعني اسان جي ۽ شام جي وچ ۾ جهنگل ۽ بيابان ڪري ڇڏ ته جيئن کاڌي پيتي جي سامان ۽ سواري کان سواءِ سفر نه ٿي سگهي. ف٥٩ پوين جي لاءِ ته انهن جي احوال کان عبرت حاصل ڪن. ف٦٠ قبيلو قبيلو ٽڪرجي ويو، اُهي گوٺ ٻڏي ويا ۽ ماڻهو گهر ۽ گهرو سامان کان سواءِ جُدا جُدا ڳوٺن ۾ پُهتا. غسان شام ۾ ۽ ازد عمان ۾، خزاعه تهامه ۾. آل خزيمه عراق ۾ ۽ اوس ۽ خزرج جن جو ڏاڏو عمرو بن عامر مدينه ۾. ف٦١ ۽ صبر ۽ شڪر مؤمن جي صفت آهي، جڏهن اهو مصيبت ۾ مبتلا ٿئي ٿو صبر ڪري ٿو ۽ جڏهن نعمت لهي ٿو ته شڪر بجا آڻي ٿو. ف٦٢ يعني ابليس جيڪو گمان رکندو هو ته بني آدم کي اهو شهوت، حرص ۽ غضب جي ذريعي گمراه ڪري ڇڏيندو. اهو گمان ان سبا وارن تي بلڪ سمورن ڪافرن تي سچو ڪري ڏيکاريو ته اهي ان جا تابعدار ٿي ويا ۽ ان جي فرمانبرداري ڪرڻ لڳا. حسن رضي الله تعالیٰ عنه فرمايو ته شيطان نه ڪنهن کي تلوار هنئي، نه ڪنهن کي ڪوڙا هنيا، ڪوڙن واعدن ۽ باطل اميدن سان باطل وارن کي گمراه ڪري ڇڏيو. ف٦٣ انهن ان جي تابعداري نه ڪئي. ف٦٤ جن جي حق ۾ ان جو گمان پورو ٿيو. ف٦٥ اي (محبوب) محمّد مصطفیٰ صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم مڪه مڪرمه جي ڪافرن کي. ف٦٦ پنهنجو معبود. ف٦٧ ته اهي توهان جون مصيبتون دور ڪن، پر اُهي نه ٿو ٿي سگهي، نه ئي ڪنهن نفعي ۽ نقصان ۾.

وَلَا فِي الْاَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيْهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَّمَا لَهٗ مِنْهُمْ مِّنْ
۽ نه انهن جو هنن ٻنهي ۾ ڪجهه حصو ۽ نه الله جو انهن مان ڪو مددگار آهي
ظَهِيْرٍ ﴿٢٢﴾ وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهٗۤ اِلَّا لِمَنْ اَذِنَ لَهٗ ؕ حَتّٰۤى
۽ ان وٽ شفاعت ڪم نه ٿي ڏي مگر جنهن لاءِ هو اجازت فرمائي ايستائين جو جڏهن
اِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوْبِهِمْ قَالُوْا مَاذَا ۙ قَالَ رَبُّكُمْ ؕ قَالُوا الْحَقَّ ۚ وَهُوَ
اجازت ڏيئي انهن جي دلين جي گهٻراهٽ پري فرمائي وحي تي هڪ ٻئي کي و٦٨ چون ٿا آهن تنهنجي رب ڪهڙي ڳالهه فرمائي اهي چون ٿا آهن جو حق
الْعَلِيُّ الْكَبِيْرُ ﴿٢٣﴾ قُلْ مَنْ يَّرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ قُلِ
فرمايائين حق فرمايائين ۽ اهو ئي آهي بلند ۽ وڏائي وارو و٦٩ تون فرماءِ ڪير آهي جيڪو توهان کي روزي ڏي ٿو آسمانن ۽ زمين مان و٧٠ تون پاڻ
اللّٰهُ ۙ وَاِنَّاۤ اَوْ اِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى اَوْ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٢٤﴾ قُلْ لَّا
فرماءِ نه الله و٧١ ۽ بيشڪ اسان يا توهان و٧٢ يا ته ضرور هدايت تي آهيون يا کليل گمراهي ۾ و٧٣ تون فرماءِ توهان جي
تُسْـَٔلُوْنَ عَمَّاۤ اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٢٥﴾ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا
گمان ۾ جيڪڏهن اسان ڪو ڏوهه ڪيو ته ان جي پڇا توهان کان نه ٿيندي نه ئي توهان جي ڪرتوتن جو اسان کان سوال ٿيندو و٧٤ تون فرماءِ اسان جو
رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ ؕ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيْمُ ﴿٢٦﴾ قُلْ اَرُوْنِيَ
رب اسان سڀني کي گڏ ڪندو و٧٥ پوءِ اسان ۾ سچو فيصلو فرمائيندو و٧٦ ۽ اهو ئي آهي وڏو فيصلو ڪندڙ سڀ ڪجهه ڄاڻندڙ. تون فرماءِ
الَّذِيْنَ اَلْحَقْتُمْ بِهٖ شُرَكَآءَ كَلَّا ؕ بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٢٧﴾
مون کي ڏيکاريو ته اهي شريڪ جيڪي توهان ان سان ملايا آهن و٧٧ هرگز نه بلڪ اهو ئي آهي الله عزت ۽ حڪمت وارو.
وَمَاۤ اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيْرًا وَّنَذِيْرًا وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَ
۽ اي محبوب! اسان توکي نه موڪليو مگر اهڙي رسالت سان جيڪا سڀني ماڻهن کي محيط آهي و٧٨ خوشخبري ڏيندڙ و٧٩ ۽ ڊيڄاريندڙ ۽
النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٢٨﴾ وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ
پر گهڻا ماڻهو نه ٿا ڄاڻن و٨١ ۽ چون ٿا ته اهو واعدو ڪڏهن ايندو و٨٢ جيڪڏهن توهان
صٰدِقِيْنَ ﴿٢٩﴾ قُلْ لَّكُمْ مِّيْعَادُ يَوْمٍ لَّا تَسْتَاْخِرُوْنَ عَنْهُ سَاعَةً وَّلَا
سچا آهيو. تون فرماءِ توهان جي لاءِ هڪ اهڙي ڏينهن جو واعدو جنهن کان توهان هڪ گهڙي نه پٺتي هٽي سگهو
تَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿٣٠﴾ وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ بِهٰذَا الْقُرْاٰنِ
نه اڳتي وڌي سگهو. و٨٣ ۽ ڪافرن چيو اسان هرگز ايمان نه آڻينداسين هن قرآن تي

ع ٣/٩ ٩

و٦٨ خوشخبري جي طريقي سان.
و٦٩ يعني شفاعت ڪرڻ وارن کي ايماندارن جي شفاعت جو حڪم ڏنائين.
و٧٠ يعني آسمان مان مينهن وسائي ۽ زمين مان ساوڪ ڦٽائي.
و٧١ ڇو ته ان سوال جو جواب ان کان سواءِ ٻيو ڪوئي نه آهي.
و٧٢ يعني ٻنهي فريقن مان هر هڪ جي لاءِ انهن ٻنهي حالن مان هڪ حال ضروري آهي.
و٧٣ ۽ هي ظاهر آهي ته جيڪو شخص صرف الله تعاليٰ کي روزي ڏيڻ وارو، پاڻي وسائڻ وارو، ساوڪ پيدا ڪرڻ وارو ڄاڻيندي به بُتن جي پوڄا ڪري، جيڪي ڪنهن هڪ ذري جا به مالڪ نه آهن. (جيئن مٿين آيتن ۾ بيان ٿي چڪو) اهو يقينًا چٽي گمراهي ۾ آهي. و٧٤ بلڪ هر شخص کان ان جي عمل جو سوال ٿيندو ۽ هر هڪ پنهنجي عمل جي جزا لهندو.
و٧٥ قيامت جي ڏينهن.
و٧٦ پوءِ حق وارن کي جنت ۾ ۽ باطل وارن کي جهنم ۾ داخل ڪندو.
و٧٧ يعني جن بُتن کي توهان عبادت ۾ شريڪ ڪيو آهي، مون کي ڏيکاريو ته ڪهڙن قابل آهن، ڇا اهي ڪجهه پيدا ڪن ٿا، روزي ڏين ٿا ۽ جڏهن اهي ڪجهه نه آهن ته پوءِ انهن کي خدا جو شريڪ بنائڻ ۽ انهن جي عبادت ڪرڻ ڪهڙي نه عظيم خطا آهي، ان کان باز اچو.
و٧٨ هن آيت مان معلوم ٿيو ته محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن جي رسالت عام آهي. سمورا انسان ان جي احاطي ۾ آهن، گورا هجن يا ڪارا، عربي هجن يا عجمي، اڳيان هجن يا پويان. سڀني جي لاءِ پاڻ رسول آهن ۽ اهي سمورا سندن امتي. بخاري ۽ مسلم جي حديث آهي ته محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن فرمائن ٿا ته مون کي پنج شيون اهڙيون عطا فرمايون ويون جيڪي مون کان اڳ ڪنهن نبي کي نه ڏنيون ويون. هڪ مهيني جي مسافري جي رعب[1] سان منهنجي مدد ڪئي وئي. سموري زمين[2] منهنجي لاءِ مسجد ۽ پاڪ ڪئي وئي ته جتي منهنجي امتي کي وقت نماز جو ٿئي، نماز پڙهي ۽ منهنجي لاءِ غنيمتون[3] حلال ڪيون ويون، جيڪي مون کان اڳ ڪنهن جي لاءِ حلال نه هيون ۽ مون کي شفاعت[4] جو مرتبو عطا ڪيو ويو ۽ نبي سڳورا خاص پنهنجي قوم جي طرف مبعوث ٿيندا هئا[5] ۽ آئون سمورن انسانن جي طرف مبعوث فرمايو ويس. حديث شريف ۾ محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن جي خاص فضائل جو بيان آهي، جن مان هڪ سندن عام رسالت آهي، جيڪا سمورن جنن ۽ انسانن کي شامل آهي. خلاصو هي آهي ته حضور محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن سموري خلق جا رسول آهن ۽ هي خاص مرتبو آهي جيڪو قرآن ڪريم جي آيتن ۽ گهڻين آيتن مان ثابت آهي. سورة فرقان جي شروعات ۾ به ان جو بيان گذري چڪو آهي (خازن). و٧٩ ايمان وارن کي الله تعاليٰ جي فضل جي. و٨٠ ڪافرن کي ان جي عدل کان. و٨١ ۽ پنهنجي جهل کان سندن مخالفت ڪن ٿا. و٨٢ يعني قيامت جو واعدو. و٨٣ يعني جيڪڏهن توهان مهلت گهرو ته پوءِ تاخير ممڪن نه آهي ۽ جيڪڏهن جلدي چاهيو ته پوءِ تقدم ممڪن نه آهي، هر تقدير ۾ ان واعدي جو پنهنجي مقرر وقت تي پورو ٿيڻ قطعي آهي.

وَلَا بِالَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ ؕ وَلَوْ تَرٰۤى اِذِ الظّٰلِمُوْنَ مَوْقُوْفُوْنَ

۽ نه انهن ڪتابن تي جيڪي هن کان اڳي ھُئا ف۸۴ ۽ ڪنهن نموني تون ڏسين جڏهن ظالم پنهنجي رب وٽ بيهاريا

عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚۖ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضِ ﹰالْقَوْلَ ۚ يَقُوْلُ الَّذِيْنَ

ويندا انهن ۾ هڪڙا ٻين تي ڳالھ اڇلائيندا اهي جيڪي ڪمزور رهيا ف۸۵ انهن کي چوندا جيڪي

اسْتُضْعِفُوْا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا لَوْلَاۤ اَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِيْنَ ﴿۳۱﴾ قَالَ

آڪڙ ڪندا ھُئا ف۸۶ جيڪڏهن توهان نه هجو ها ف۸۷ ته ضرور اسان ايمان آڻيون ها اهي

الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا لِلَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْۤا اَنَحْنُ صَدَدْنٰكُمْ عَنِ

جيڪي وڏائي ڪندا ھُئا ڪمزور (ڏٻرن) کي چوندا ڇا اسان توهان کي روڪي ڇڏيو

الْهُدٰى بَعْدَ اِذْ جَآءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُّجْرِمِيْنَ ﴿۳۲﴾ وَقَالَ الَّذِيْنَ

هدايت کان هن کان پوءِ جو توهان وٽ آئي ويئي بلڪ توهان پاڻ مجرم ھُئا. ۽ چوندا اهي جيڪي ڏٻرا ھُئا

اسْتُضْعِفُوْا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا بَلْ مَكْرُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ اِذْ تَاْمُرُوْنَنَاۤ

تڪبر وارن کي بلڪ رات ۽ ڏينهن جي سازش هئي ف۸۸ جڏهن جو توهان اسان کي حڪم ڏيندا ھُئا ته

اَنْ نَّكْفُرَ بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَهٗۤ اَنْدَادًا ؕ وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا

الله جو انڪار ڪيون ۽ ان جي واسطي برابري وارا ٺاهيون ۽ دل ئي دل ۾ پڇتائڻ لڳندا ف۸۹ جڏهن عذاب ڏٺائون

الْعَذَابَ ؕ وَجَعَلْنَا الْاَغْلٰلَ فِيْۤ اَعْنَاقِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ؕ هَلْ يُجْزَوْنَ

ف۹۰ ۽ اسان ڳٽ وڌا انهن جي ڳچي ۾ جن انڪار ڪيو هو ف۹۱ انهن کي بدلو نه ڏنو ويندو

اِلَّا مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۳۳﴾ وَمَاۤ اَرْسَلْنَا فِيْ قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيْرٍ اِلَّا

مگر سندن عملن جو. ف۹۲ ۽ اسان جڏهن به ڪنهن شهر ۾ ڪو ڊيڄاريندڙ موڪليو ته اتي جي

قَالَ مُتْرَفُوْهَاۤ ۙ اِنَّا بِمَاۤ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كٰفِرُوْنَ ﴿۳۴﴾ وَقَالُوْا نَحْنُ اَكْثَرُ

آسودن اهو ئي چيو ته توهان کي جو ڪجھ ڏيئي موڪليو ويو اسان ان جا انڪاري آهيون ف۹۳ ۽ چون لڳا اسان مال ۽

اَمْوَالًا وَّاَوْلَادًا ۙ وَّمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِيْنَ ﴿۳۵﴾ قُلْ اِنَّ رَبِّيْ يَبْسُطُ

اولاد ۾ گھڻائي وارا آهيون ۽ اسان تي عذاب ٿيڻو نه آهي ف۹۴. تون فرماءِ بيشڪ منهنجو رب رزق ڪشادو

الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۳۶﴾ ع وَ

ڪري ٿو جنهن جي لاءِ گھري ۽ تنگي فرمائي ٿو ف۹۵ پر گھڻا ماڻهو نه ٿا ڄاڻن ۽

ع ۴ ۶ ۱۰

ف۸۴ توريت ۽ انجيل وغيره.

ف۸۵ يعني تابع ۽ پيروڪار ھُئا.

ف۸۶ يعني پنهنجي سردارن کي.

ف۸۷ ۽ اسان کي ايمان آڻڻ کان نه روڪيو ها.

ف۸۸ يعني رات ۽ ڏينهن توهان اسان جي لاءِ مڪر ڪندا هيئو ۽ اسان کي هر وقت شرڪ تي اڀاريندا هيئو.

ف۸۹ ٻئي ٽولا تابع به ۽ متبوع به، پيروڪار به ۽ انهن جي پيلاڻڻ وارا به ايمان نه آڻڻ تي.

ف۹۰ جهنم جو.

ف۹۱ تورڙي پيلاڻڻ وارا هجن يا انهن جي چوڻ ۾ اچڻ وارا، سمورن ڪافرن جي اها سزا آهي.

ف۹۲ دنيا ۾ ڪفر ۽ معصيت.

ف۹۳ هن ۾ محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي تسڪين خاطر فرمائي ويئي ته توهان انهن ڪافرن جي تڪذيب ۽ انڪار کان ڏکويل نه ٿيو. ڪافرن جو نبين سڳورن سان اهوئي دستور رهيو آهي ۽ مالدار ماڻهو اهڙي طرح پنهنجي مال ۽ اولاد جي غرور ۾ نبين سڳورن جي تڪذيب ڪندا رهن ٿا. شانِ نزول ٻه شخص واپار ۾ شريڪ ھُئا. انهن مان هڪ شام ملڪ ۽ هڪ مڪه مڪرم ۾ رهيو. جڏهن حضور پُرنور محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن مبعوث ٿيا ۽ ان شام ملڪ ۾ محبوب سائين جي خبر پُڌي ته پنهنجي شريڪ کي خط لکيو ۽ ان کان محبوب پاڪ جن جو مفصل احوال معلوم ڪيائين ان شريڪ جواب ۾ لکيو ته (محبوب) محمد مصطفیٰ صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن پنهنجي نبوت جو اعلان ته ڪيو آهي پر ننڍي درجي جي حقير ۽ غريب ماڻهن کان سواءِ سندن اتباع ڪنهن به نه ڪئي. جڏهن اهو خط ان وٽ پهتو ته اهو پنهنجي واپاري ڪم کي ڇڏي مڪه مڪرمه آيو ۽ اچڻ سان ئي پنهنجي شريڪ کي چيائين ته مون کي محبوب سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جو پتو ٻڌاءِ ۽ پتو معلوم ڪري محبوب سرور ڪونين صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي خدمت اقدس ۾ حاضر ٿيو ۽ عرض ڪيائين، توهان دنيا کي دعوت ڏيو ٿا ۽ اسان کان ڇا گھرو ٿا. فرمايائون بت پرستي ڇڏي هڪ الله تعاليٰ جي عبادت ڪرڻ ۽ پاڻ اسلام جا احڪام ٻڌايائون. اهي ڳالهيون ان جي دل ۾ اثر ڪري ويون ۽ اهو شخص اڳين ڪتابن جو عالم هو، چوڻ لڳو ته مان شاهدي ڏيان ٿو ته توهان بيشڪ الله تعاليٰ جا رسول آهيو. محبوب سائين فرمايو ته اهو ڪيئن ڄاتو ان ڪال ادب مان عرض ڪيو ته جڏهن ڪو نبي موڪليو ويو ته پهريائين ننڍي درجي جا غريب ماڻهوئي ان جا تابع ٿيا. اها سنتِ الاهيه هميشه کان جاري رهي ان تي هي آيت ڪريمه نازل ٿي. ف۹۴ يعني جڏهن دنيا ۾ اسان خوشحال آهيون ته پوءِ اسان جا اعمال ۽ افعال الله تعاليٰ کي پسند هوندا ۽ ائين ٿيو ته آخرت ۾ عذاب نه ٿيندو. الله تعاليٰ انهن جي باطل خيال کي باطل ڪري ڇڏيو ته آخرت جي ثواب کي دنيا جي زندگي تي قياس ڪرڻ غلط آهي. ف۹۵ آزمائش ۽ امتحان جي طريقي سان ته پوءِ دنيا ۾ روزي جي ڪشادگي الله تعاليٰ جي رضا جو دليل نه آهي ۽ ائين ئي ان جي تنگي الله تعاليٰ جي ناراضگي جو دليل نه آهي. ڪنهن گنهگار تي ڪشادگي ڪري ٿو ۽ ڪنهن فرمانبردار تي تنگي. اها سندس حڪمت آهي، آخرت جي ثواب کي ان تي قياس ڪرڻ غلط ۽ اجايو آهي.

مَآ اَمْوَالُكُمْ وَلَآ اَوْلَادُكُمْ بِالَّتِيْ تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفٰٓى اِلَّا مَنْ
توهان جا مال ۽ توهان جو اولاد هن لائق نہ آهن تہ توهان کي اسان جي قريب پهچائن مگر اهو جنهن ايمان آندو
اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ۙ فَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَآءُ الضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوْا
۽ نيڪي ڪئي ف۹۶ انهن لاءِ ٻيڻو چوڻو انعام آهي ف۹۷ سندن عملن جي بدلي ۽ اهي ماڙين ۾
وَهُمْ فِي الْغُرُفٰتِ اٰمِنُوْنَ ﴿۳۷﴾ وَالَّذِيْنَ يَسْعَوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِنَا
امن ۽ امان سان آهن ف۹۸ ۽ جيڪي اسان جي آيتن ۾ عاجز ڪرڻ جي ڪوشش ڪن ٿا
مُعٰجِزِيْنَ اُولٰٓئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُوْنَ ﴿۳۸﴾ قُلْ اِنَّ رَبِّيْ
ف۹۹ انهن کي وٺي عذاب ۾ سٽيو ويندو ف۱۰۰ تون فرماءِ بيشڪ منهنجو رب رزق وسيع فرمائي ٿو
يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ لَهٗ ؕ وَمَآ اَنْفَقْتُمْ
پنهنجي ٻانهن مان جنهن جي واسطي گهري ۽ تنگي فرمائي ٿو جنهن جي لاءِ گهري ف۱۰۱ ۽ جيڪا شيءِ توهان الله جي واٽ ۾ خرچ ڪريو اهو
مِّنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهٗ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿۳۹﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيْعًا
ان جي بدلي ٻي ڏيندو ف۱۰۲ اهو سڀ کان بهتر رزق ڏيڻ وارو آهي ف۱۰۳ ۽ جنهن ڏينهن انهن سڀن کي گڏ ڪندو ف۱۰۴ پوءِ
ثُمَّ يَقُوْلُ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اَهٰٓؤُلَآءِ اِيَّاكُمْ كَانُوْا يَعْبُدُوْنَ ﴿۴۰﴾ قَالُوْا سُبْحٰنَكَ
ملائڪن کي فرمائيندو ڇا هي توهان جي پوڄا ڪندا هئا ف۱۰۵ . اهي عرض ڪندا تنهنجي پاڪائي آهي
اَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُوْنِهِمْ ۚ بَلْ كَانُوْا يَعْبُدُوْنَ الْجِنَّ ۚ اَكْثَرُهُمْ
تون ئي اسان جو دوست آهين نہ اهي ف۱۰۶ بلڪ اهي جنن جي پوڄا ڪندا هئا ف۱۰۷ انهن مان گهڻا
بِهِمْ مُّؤْمِنُوْنَ ﴿۴۱﴾ فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَّفْعًا وَّلَا
انهن تي يقين آڻيندا هئا . ف۱۰۸ پوءِ اڄ توهان مان هڪڙو ٻئي جي نفعي ۽ نقصان جو ڪجهه به اختيار نہ رکندو
ضَرًّا ؕ وَنَقُوْلُ لِلَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ذُوْقُوْا عَذَابَ النَّارِ الَّتِيْ كُنْتُمْ بِهَا
ف۱۰۹ ۽ اسان ظالمن کي فرمائينداسين هن باهه جي سزا چکو جنهن کي توهان ڪوڙ سمجهندا هئا
تُكَذِّبُوْنَ ﴿۴۲﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ قَالُوْا مَا هٰذَآ اِلَّا رَجُلٌ
ف۱۱۰ . ۽ جڏهن انهن تي اسان جون روشن آيتون ف۱۱۱ پڙهيون وڃن ٿيون تہ چون ٿا ف۱۱۲ هي تہ نہ آهي مگر هڪ
يُّرِيْدُ اَنْ يَّصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَآؤُكُمْ ۚ وَقَالُوْا مَا هٰذَآ
مرد جيڪو توهان کي روڪڻ چاهي ٿو توهان جي ابن ڏاڏن جي معبودن کان ف۱۱۳ ۽ چون ٿا ف۱۱۴ هي تہ نہ آهي

ف۹۶ يعني مال ۽ اولاد مؤمن صالح کان سواءِ ٻئي ڪنهن جي لاءِ قرب جو سبب نہ آهي، جيڪو ان کي خدا جي واٽ ۾ خرچ ڪري ۽ اولاد ان مؤمن کان سواءِ ڪنهن ٻئي جي لاءِ قرب جو سبب نہ آهي، جيڪو انهن کي نيڪ علم سيکاري، دين جي تعليم ڏئي ۽ صالح ۽ پرهيزگار بڻائي.

ف۹۷ هڪ نيڪي جي بدلي ڏهن کان ستن سون تائين ۽ ان کان زياده، جيترو خدا گهري.

ف۹۸ يعني جنت جي مٿاهين منزلن ۾.

ف۹۹ يعني قرآن ڪريم تي اعتراض ڪن ٿا ۽ هي گمان ڪن ٿا تہ پنهنجن انهن باطل ڪارين سان اهي ماڻهن کي ايمان آڻڻ کان روڪيندا ۽ انهن جا هي مڪر اسلام جي حق ۾ هلي ويندا ۽ اهي اسان جي عذاب کان بچي رهندا ڇو تہ انهن جو عقيدو هي آهي تہ مرڻ کان پوءِ اٿڻو ئي نہ آهي تہ پوءِ عذاب ۽ ثواب ڪهڙو؟

ف۱۰۰ ۽ انهن جون مڪاريون ڪين ڪو ڪم نہ ڏينديون.

ف۱۰۱ پنهنجي حڪمت جي مطابق.

ف۱۰۲ دنيا ۾ يا آخرت ۾. بخاري ۽ مسلم جي حديث ۾ آهي تہ الله تعالىٰ فرمائي ٿو خرچ ڪريو توهان تي خرچ ڪيو ويندو ۽ ٻي حديث ۾ آهي تہ صدقي سان مال گهٽ نہ ٿو ٿئي. معاف ڪرڻ سان عزت وڌي ٿي. نوڙت سان مرتبا بلند ٿين ٿا.

ف۱۰۳ ڇو تہ ان کان سواءِ جيڪو ڪنهن کي ڏئي ٿو ته ڀي بادشاهه لشڪر کي يا مالڪ غلام کي يا گهر وارو پنهنجي عيال کي، اهو الله تعالىٰ جو پيدا ڪيل ۽ ان جي عطا ڪيل روزي مان ڏئي ٿو. رزق ۽ ان مان نفعي وارو ٿيڻ جي سببن جو خالق الله تعالىٰ کان سواءِ ڪو نہ آهي، اهو ئي حقيقي رزاق آهي.

ف۱۰۴ يعني انهن مشرڪن کي.

ف۱۰۵ دنيا ۾. ف۱۰۶ يعني اسان جي انهن سان ڪا به دوستي نہ آهي تہ پوءِ اسان ڪهڙي طرح انهن جي پوڄڻ سان راضي ٿي سگهون پيا، اسان ان کان آزاد آهيون. ف۱۰۷ يعني شيطانن کي، جو انهن جي اطاعت جي لاءِ غير خدا کي پوڄيندا هئا. ف۱۰۸ يعني شيطانن تي. ف۱۰۹ ۽ اهي ڪوڙا معبود پنهنجن پوڄارين کي ڪجهه نفعو ۽ نقصان پهچائي نہ سگهندا. ف۱۱۰ دنيا ۾ ف۱۱۱ يعني قرآن جون آيتون محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليہ وآلہ وسلم جن جي زبان مبارڪ سان . ف۱۱۲ محبوب حضرت پيغمبر ڪريم صلى الله تعالىٰ عليہ وآلہ وصحبہ وسلم جن جي نسبت . ف۱۱۳ يعني بُتن کان.
ف۱۱۴ قرآن شريف جي نسبت .

إِلَّآ إِفْكٌ مُّفْتَرًى ۚ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ إِنْ
مگر بهتان گهڙيل ۽ ڪافرن حق جي لاءِ چيو ف١١٥ جڏهن انهن وٽ آيو هي ته نه آهي
هٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٣﴾ وَمَآ ءَاتَيْنٰهُم مِّن كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا وَمَآ
مگر کليل جادو. ۽ اسان انهن کي ڪي به ڪتاب نه ڏنا جن کي پڙهندا اهجن ۽ نه ورين توکان اڳ ۾
أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِن نَّذِيرٍ ﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ
انهن وٽ ڪو ڊيڄاريندڙ آيو ف١١٦ ۽ انهن کان اڳين به ف١١٧ ڪوڙو ڄاتو
وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ مَآ ءَاتَيْنٰهُمْ فَكَذَّبُوا رُسُلِي ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾
۽ هي ته ان جي ڏهين ڀتي کي نه پهتا جيڪو اسان انهن کي ڏنو هو ف١١٨ پوءِ انهن منهنجي رسولن کي ڪوڙو ڄاتو پوءِ ڪيئن ٿيو منهنجو انڪار.
قُلْ إِنَّمَآ أَعِظُكُم بِوٰحِدَةٍ ۖ أَن تَقُومُوا لِلّٰهِ مَثْنٰى وَفُرٰدٰى ثُمَّ
ف١١٩ تون فرماءِ مان توهان کي هڪ نصيحت ڪريان ٿو ف١٢٠ اها ته الله جي واسطي قيام ڪريو ف١٢١ ٻه ٻه ف١٢٢ ۽ اڪيلا اڪيلا ف١٢٣ پوءِ
تَتَفَكَّرُوا ۚ مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم بَيْنَ
سوچ ڪريو ف١٢٤ جو توهان جي هن صاحب ۾ چريائپ جي ڪا ڳالهه نه آهي اهو ته نه آهي مگر توهان کي ڊيڄاريندڙ ف١٢٥
يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾ قُلْ مَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۖ
اڳ جي هڪ سخت عذاب کان. ف١٢٦ تون فرماءِ مان توهان کان ان تي ڪو اجر گهريو هجي ته اهو توهان کي هجي ف١٢٧
إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللّٰهِ ۖ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ
منهنجو اجر ته الله تي ئي آهي ۽ اهو هر شيءِ تي شاهد آهي. تون فرماءِ
إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ ۚ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾ قُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَمَا
بيشڪ منهنجو رب حق جو القاء فرمائي ٿو ف١٢٨ تمام ڄاڻندڙ سمورن غيبن جو. تون فرماءِ حق آيو ف١٢٩ ۽
يُبْدِئُ الْبٰطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ إِن ضَلَلْتُ فَإِنَّمَآ أَضِلُّ
باطل نه ته اڳرائي ڪري ۽ نه ورِي موٽي اچي ف١٣٠. تون فرماءِ جيڪڏهن مان ٿڙي پوان ته پنهنجي ئي نقصان لاءِ ٿڙيس
عَلٰى نَفْسِي ۖ وَإِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِيٓ إِلَيَّ رَبِّي ۚ إِنَّهُ سَمِيعٌ
ف١٣١ ۽ جيڪڏهن مان واٽ لڌي ته ان سبب جو منهنجو رب منهنجي طرف وحي فرمائي ٿو ف١٣٢ بيشڪ اهو ٻڌندڙ ويجهو
قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾ وَلَوْ تَرٰىٓ إِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَأُخِذُوا مِن مَّكَانٍ
ويجهو آهي. ف١٣٣ ۽ جي ڪنهن طرح تون ڏسين ف١٣٤ جڏهن اهي گهبرائجي ويندا پوءِ ڀڄي ڀڄي نه سگهندا ف١٣٥ ۽ هڪ ويجهي جاءِ

ف١١٥ يعني قرآن شريف کي. ف١١٦ يعني توهان کان اڳ عرب جي مشرڪن وٽ نه ڪو ڪتاب آيو نه رسول، جنهن جي طرف پنهنجي دين جي نسبت ڪري سگهن پوءِ هي جنهن خيال تي آهن، انهن وٽ ان جي ڪا سند نه آهي. اهو انهن جي نفس جو فريب آهي. ف١١٧ يعني اڳين امتن قريشن وانگر رسولن جي تڪذيب ڪئي ۽ انهن کي. ف١١٨ يعني جيڪا قوت، مال ۽ اولاد جي ڪثرت ۽ ڊگهي عمر اڳين کي ڏني وئي هئي، قريش جي مشرڪن وٽ ته ان جو ڏهون حصو به نه آهي. انهن جا اڳيان ته انهن کان طاقت وقوت ۽ مال ودولت ۾ ڏهوڻا هئا. ف١١٩ يعني انهن کي ناپسند رکڻ، عذاب ڏيڻ ۽ هلاڪ فرمائڻ يعني اڳين ڪوڙن جڏهن منهنجن رسولن کي ڪوڙو ڄاتو پوءِ مان پنهنجي عذاب سان انهن کي

ع ٥ ف ١١

هلاڪ ڪيو ۽ سندن طاقت وقوت ۽ مال ودولت ڪا به شيءِ ڪم نه آئي انهن مان هنن جي حقيقت ڇا آهي، انهن کي ڊڄڻ گهرجي. ف١٢٠ جيڪڏهن توهان ان تي عمل ڪيو ته پوءِ توهان تي حق واضح ٿي ويندو ۽ توهان وسوسن شبهن ۽ گمراهي جي مصيبت کان ڇوٽڪارو لهندؤ. اها نصيحت هي آهي. ف١٢١ صرف حق جي طلب جي نيت سان پنهنجي پاڻ کي طرفداري ۽ تعصب کان خالي ڪري. ف١٢٢ ته جيئن پاڻ ۾ مشورو ڪري سگهو ۽ هر هڪ مٽي سان پنهنجي فڪر جو نتيجو بيان ڪري سگهي ۽ ٻئي انصاف سان غور ڪري سگهن. ف١٢٣ ته جيئن مجهومي ۽ ميڙ کان طبيعت متنفر نه ٿئي ۽ تعصب، طرفداري مقابلي ۽ لحاظ وغيره کان طبيعتون پاڪ رهن ۽ پنهنجي دل ۾ انصاف ڪرڻ جو موقعو ملي. ف١٢٤ ۽ محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي نسبت غور ڪريو ته ڇا جيئن ڪافرسندن طرف جنون جي نسبت ڪن ٿا، ان ۾ سچائي جو ڪجهه شبهو به آهي. توهان جي پنهنجي تجزيي ۾ قريشن ۾ يا نوع انسان ۾ ڪو شخص به ان مرتبي جو عاقل نظر آيو آهي. ڇا اهڙو ذهين، اهڙو راءِ وارو ڏٺو اٿوَ، اهڙو سچو، اهڙو پاڪ نفس ڀي ڪو به ڏٺو اٿوَ؟ جڏهن توهان جو نفس حڪم ڪري ۽ توهان جو ضمير مڃي ته حضور محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن انهن وصفن ۾ اڪيلا آهن ته پوءِ يقين ڄاڻو. ف١٢٥ الله تعالىٰ جو نبي. ف١٢٦ ۽ اهو آخرت جو عذاب آهي. ف١٢٧ يعني مان نصيحت، هدايت ۽ رسالت جي تبليغ تي توهان کان ڪو اجر نه ٿو طلب ڪريان. ف١٢٨ پنهنجن نبين سڳورن جي طرف. ف١٢٩ يعني قرآن ۽ اسلام. ف١٣٠ يعني شرڪ ۽ ڪفر مٽجي ويو، نه ان جي شروعات رهي ۽ نه ان جو موٽي اچڻ. مُراد هيءُ آهي ته اهو هلاڪ ٿي ويو. ف١٣١ مڪي جا ڪافر حضور محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي چوندا هئا ته توهان گمراه ٿي ويؤ (معاذ الله تعالىٰ). الله تعالىٰ پنهنجي نبي محبوب ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي حڪم ڏنو ته توهان انهن کي فرمايو ته جيڪڏهن اهو فرض ڪيو وڃي ته مان گمراه ٿيس ته ان جو وبال منهنجي نفس تي آهي. ف١٣٢ حڪمت ۽ بيان جي چٽي هدايت واري روشني انهيءَ جي توفيق ۽ هدايت تي آهي. نبي سڳورا سڀ معصوم ٿين ٿا، انهن کان گناه نه ٿو ٿي سگهي ۽ حضور محبوب سائين جن ته سيد الانبياء صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم آهن، خلق کي نيڪين جون واٽون سندن اتباع سان ملن ٿيون. جلالتِ منزلت ۽ رفعتِ مرتبت جي باوجود کين حڪم ڏنو ويو ته گمراهي جي نسبت فرضي طور تي پنهنجي نفس جي طرف فرمائن ته جيئن خلق کي معلوم ٿئي ته گمراهي جي پيدا ٿيڻ جي جڳهه انسان جو نفس آهي. جڏهن ان کي ان تي ڇڏيو وڃي ٿو ته ان سان گمراهي پيدا ٿئي ٿي ۽ هدايت الله تعالىٰ عزوجل جي رحمت ۽ بخشش سان حاصل ٿئي ٿي. نفس ان جي پيدا ٿيڻ جي جڳهه نه آهي. ف١٣٣ اهو هدايت واري ۽ گمراهي کي ڄاڻي ٿو ۽ انهن جي عمل ۽ ڪردار کان باخبر آهي. ڪو ڪيترو ئي لڪائي، ڪنهن جو حال ان کان لڪي نٿو سگهي. عرب جي هڪ مايه ناز شاعر اسلام آندو ته ڪافرن ان کي چيو ته ڇا تون پنهنجي دين کان ڦري وئين ۽ ايترو وڏو شاعر ۽ زبان جو ماهر ٿي ڪري به (محبوب) محمد مصطفىٰ صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن تي ايمان آندئي؟ ان چيو ته هائو، اهي مون تي غالب ٿي ويا. قرآن ڪريم جون ٽي آيتون مان ٻڌيون ۽ چاهيم ته انهن جي قافيي تي ٽي شعر چوان، ڪيتري به ڪوشش ڪيم، محنت سٺم، پنهنجي سموري قوت صرف ڪيم، مگر اهو ممڪن نه ٿي سگهيو، تڏهن مون کي يقين ٿي ويو ته اهو بشر جو ڪلام نه آهي، اهي آيتون قُلْ إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ کان سَمِيعٌ قَرِيبٌ تائين آهن (روح البيان). ف١٣٤ ڪافرن کي مرڻ يا قبر کان اٿڻ جي وقت يا بدر جي ڏينهن. ف١٣٥ ۽ ڪا جڳهه ڀڄڻ يا پناهه وٺڻ جي نه لهي سگهندا.

قَرِيْبٍ ﴿۵١﴾ وَّ قَالُوْۤا اٰمَنَّا بِهٖ ۚ وَاَنّٰى لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِنْ مَّكَانٍۭ

کان پکڙيا ويندا. ۽ چوندا اسان ان تي ايمان آندو ف ١٣٦ ۽ هاڻي اهي ان کي ڪيئن هٿ ڪن ايترو پري واري جاءِ کان

بَعِيْدٍ ﴿۵٢﴾ ۚ وَّ قَدْ كَفَرُوْا بِهٖ مِنْ قَبْلُ ۚ وَيَقْذِفُوْنَ بِالْغَيْبِ مِنْ

ف ١٣٧ ف ١٣٨ . جو پهريائين ف ١٣٩ ته هن کان انڪار ڪري چڪا هئا ۽ اڻ ڏٺي ڏڪا هڻندا آهن ف ١٤٠

مَّكَانٍۭ بَعِيْدٍ ﴿۵٣﴾ وَحِيْلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُوْنَ كَمَا فُعِلَ

پرانهين جاءِ کان. ف ١٤١ ۽ رڪاوٽ ڪري ڇڏي وئي انهن ۾ ۽ ان ۾ جنهن کي چاهن ٿا ف ١٤٢ جيئن انهن کان اڳي

ع ٦ ٩ ١٢

بِاَشْيَاعِهِمْ مِّنْ قَبْلُ ؕ اِنَّهُمْ كَانُوْا فِيْ شَكٍّ مُّرِيْبٍ ﴿۵٤﴾ ع

ٻين ٽولن سان ڪيو ويو هو ف ١٤٣ بيشڪ اهي ڌوکي ۾ وجهندڙ شڪ ۾ هئا. ف ١٤٤

سُوْرَةُ فَاطِرٍ مَّكِّيَّةٌ ٣۵ – ٤٣ | بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ | اٰيَاتُهَا ٤۵ – رُكُوْعَاتُهَا ۵

سورة فاطر مکي آهي هن ۾ ﴿ الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ف ١ پنجيتاليهه آيتون ۽ پنج رڪوع آهن

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا

سموريون خوبيون الله جي واسطي جيڪو آسمانن ۽ زمين جو بڻائيندڙ ملائڪن کي رسول ڪندڙ ف ٢

اُولِيْۤ اَجْنِحَةٍ مَّثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ؕ يَزِيْدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَآءُ ؕ

جن جا ٻه ٻه ٽي ٽي ۽ چار چار پر آهن وڌائي ٿو پيدائش ۾ جيڪي گهري ف ٣ بيشڪ

اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١﴾ مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَّحْمَةٍ

الله هر شيءِ تي قادر آهي الله جيڪا رحمت ماڻهن لاءِ کولي ف ٤ ان کي ڪو ٻه

فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۚ وَمَا يُمْسِكْ ۙ فَلَا مُرْسِلَ لَهٗ مِنْۢ بَعْدِهٖ ؕ وَهُوَ

روڪڻ وارو نه آهي ۽ جو ڪجهه روڪي ڇڏي ته ان جي روڪ کان پوءِ ان جو ڪوبه ڇڏڻ وارو نه آهي ۽

الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٢﴾ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ ؕ

اهو ئي عزت وارو ۽ حڪمت وارو آهي. اي انسانو! پاڻ تي الله جو احسان ياد ڪريو ف ۵

هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ؕ لَآ

ڇا الله کان سواءِ ٻيو ڪو به خالق آهي جيڪو آسمان ۽ زمين کان توهان کي روزي ڏئي ان کان سواءِ ڪو معبود

اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۖ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿٣﴾ وَاِنْ يُّكَذِّبُوْكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ

نه آهي پوءِ توهان ڪاڏي اونڌا ٿيا وڃو ٿا. ف ٦ ۽ جيڪڏهن اهي توکي ڪوڙو چون ف ٧ ته بيشڪ توکان اڳي ڪيترن ئي

ف ١٣٦ اجتي ٻه هوندا ۽ چوڙ ڪٽي ٻه هجن ۽ الله تعالیٰ جي پڪڙ کان پري نه ٿا ٿي سگهن. انَ وقت حق جي معرفت جي لاءِ بي قرار ٿيندا. ف ١٣٧ يعني محبوب سيد الڪونين صلی الله تعالیٰ عليه واله وسلم جن تي. ف ١٣٨ يعني هاڻي مڪلف ٿيڻ جي محل کان پري ٿي ڪري توبهه ۽ ايمان ڪيئن لهي سگهندا. ف ١٣٩ يعني عذاب ڏسڻ کان اڳ. ف ١٤٠ يعني اجايو چئي وڃن ٿا. جيئن انهن محبوب رسول ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه واله وسلم جن جي شان اقدس ۾ چيو هو ته اهي شاعر آهن، جادوگر آهن، ڪاهن آهن ۽ انهن ڪڏهن حضور محبوب سائين جن کان شعر، جادو ۽ ڪهانت جو صدور نه ڏٺو هو. ف ١٤١ يعني صدق ۽ واقعيت کان دور ۽ جو انهن جي انهن طعنن کي صدق سان قرب ۽ ويجهڙائي به نه آهي. ف ١٤٢ يعني توبهه ۽ ايمان ۾. ف ١٤٣ ته انهن جي توبهه ۽ ايمان نا اميدي جي وقت قبول نه فرمايو ويندو. ف ١٤٤ ايمانيات جي متعلق ؛

سُوْرَةُ فَاطِرٍ ف ١

سورة فاطر مکي آهي، هن ۾ پنج رڪوع ۽ پنجيتاليهه آيتون، نوسؤ ستر ڪلما ۽ ٽي هزار هڪ سؤ ٽيهه حرف آهن. ف ٢ پنهنجي نبين سڳورن جي طرف. ف ٣ ملائڪن ۾ ۽ انهن کان سواءِ ٻي مخلوق ۾. ف ٤ مثلاً برسات رزق ۽ صحت وغيره. ف ۵ جو ان توهان جي لاءِ زمين کي فرش بڻايو، آسمان کي ڪنهن ٿنڀي کان سواءِ قائم ڪيو، پنهنجي راهه ٻڌائڻ ۽ حق جي دعوت ڏيڻ جي لاءِ رسولن کي موڪليو ۽ رزق جا دروازا کوليا. ف ٦ مينهن وسائي ۽ قسم قسم جا ميوا پيدا ڪري. ف ٧ ۽ هي ڄاڻيندي ته اهو ئي خالق ۽ رازق آهي ايمان ۽ توحيد کان ڇو ڦرو ٿا. ان کان پوءِ محبوب سيد عالم محمد مصطفیٰ صلی الله تعالیٰ عليه واله وسلم جن جي تسلي جي لاءِ فرمايو وڃي ٿو. ف ٨ اي محبوب محمد مصطفیٰ صلی الله تعالیٰ عليه واله وسلم! ۽ توهان جي نبوت ۽ رسالت کي نه مڃين ۽ توحيد، بعث، حساب ۽ عذاب جو انڪار ڪن.

رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ ؕ وَ اِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ۴ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ
رسولن کي ڪوڙو چيو ويو ف۹ ۽ سمورا ڪم الله جي طرف ئي موٽن ٿا ف۱۰ اي انسانو بيشڪ الله جو واعدو
اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا ٝ وَ لَا يَغُرَّنَّكُمْ
سچو آهي ف۱۱ پوءِ توهان کي هرگز ڌوڪو نه ڏي دنيا جي زندگي ف۱۲ ۽ هرگز توهان کي الله جي حڪم تي ڌوڪو نه ڏي اهو
بِاللّٰهِ الْغَرُوْرُ ۵ اِنَّ الشَّيْطٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوْهُ عَدُوًّا ؕ اِنَّمَا
وڏو ڌوڪي باز ف۱۳ بيشڪ شيطان توهان جو دشمن آهي پوءِ توهان به ان کي دشمن سمجهو ف۱۴ اهو ته
يَدْعُوْا حِزْبَهٗ لِيَكُوْنُوْا مِنْ اَصْحٰبِ السَّعِيْرِ ۶ اَلَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَهُمْ
پنهنجي ٽولي کي ف۱۵ هن ڪري سڏي ٿو ته جو دوزخين مان ٿين. ف۱۶ ڪافرن جي واسطي ف۱۷ سخت عذاب آهي
عَذَابٌ شَدِيْدٌ ؕ وَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَ عَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ
۽ جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيائون ف۱۸ انهن جي واسطي بخشش ۽ وڏو ثواب آهي
وَّ اَجْرٌ كَبِيْرٌ ۷ اَفَمَنْ زُيِّنَ لَهٗ سُوْٓءُ عَمَلِهٖ فَرَاٰهُ حَسَنًا ؕ فَاِنَّ اللّٰهَ
پوءِ ڇا اهو جنهن جي نگاهه ۾ سندس برو عمل سينگاريو ويو پوءِ ان انهيءَ کي چڱو سمجهيو هدايت واري وانگر ٿي ويندو ف۱۹ ان ڪري الله گمراهه
يُضِلُّ مَنْ يَّشَآءُ وَ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ۖ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ
ڪري ٿو جنهن کي گهري ۽ واٽ ڏيکاري ٿو جنهن کي گهري پوءِ تنهنجو ساهه انهن تي حسرتن ۾ نه وڃي
عَلَيْهِمْ حَسَرٰتٍ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِمَا يَصْنَعُوْنَ ۸ وَ اللّٰهُ الَّذِيْۤ
ف۲۰ الله خوب ڄاڻي ٿو جو ڪجهه اهي ڪن ٿا. ۽ الله آهي جنهن موڪليون هوائون جو ڪڪر کي
اَرْسَلَ الرِّيٰحَ فَتُثِيْرُ سَحَابًا فَسُقْنٰهُ اِلٰى بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَاَحْيَيْنَا
اڀارن ٿيون پوءِ اسان ان کي ڪنهن مُئل شهر جي طرف هلايون ٿا ف۲۱ پوءِ ان جي سبب اسان زمين کي زنده
بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ؕ كَذٰلِكَ النُّشُوْرُ ۹ مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْعِزَّةَ
فرمايون ٿا ان جي مرڻ کان پوءِ ف۲۲ اهڙيءَ طرح حشر ۾ اٿڻ آهي ف۲۳ جنهن کي عزت جي گهرج هجي پوءِ عزت ته سڀ
فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيْعًا ؕ اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَ الْعَمَلُ الصَّالِحُ
الله جي هٿ آهي ف۲۴ انهيءَ جي طرف چڙهي ٿو پاڪ ڪلام ف۲۵ ۽ جيڪو نيڪ ڪم آهي
يَرْفَعُهٗ ؕ وَ الَّذِيْنَ يَمْكُرُوْنَ السَّيِّاٰتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ؕ وَ
اهو ان کي بلند ڪري ٿو ف۲۶ ۽ اهي جيڪي بريون سازشون ڪندا آهن انهن جي واسطي سخت عذاب آهي ف۲۷ ۽

ف۹ انهن صبر ڪيو، توهان به صبر فرمايو. ڪافرن جو نبين سڳورن سان پراڻي
وقت کان اهو دستور هلندو اچي ٿو. ف۱۰ اهو ڪوڙ چوندڙن کي سزا ڏيندو
۽ رسولن جي مدد فرمائيندو. ف۱۱ قيامت اچڻي آهي، مرڻ کان پوءِ ضرور اٿڻو آهي
عملن جو حساب يقيناً ٿيندو، هر هڪ کي سندس ڪئي جي جزا بيشڪ ملندي.
ف۱۲ جوان جي لذتن ۾ مشغول ٿي ڪري آخرت کي وساري ڇڏيو. ف۱۳ يعني
شيطان توهان جي دلين ۾ هي وسوسو وجهي ٿو ته گناهن مان مزو وٺو، الله تعالىٰ بردبار
فرمائڻ وارو آهي، اهو معاف ڪندو. الله تعالىٰ بيشڪ حلم وارو آهي پر شيطان
جي فريب ڪاري هي آهي ته اهو ٻانهن کي اهڙي طرح توبهه ۽ صالح عمل کان
روڪي ٿو ۽ گناهه ۽ نافرماني تي بهادر ڪري ٿو، ان جي فريب کان هوشيار
رهو. ف۱۴ ۽ ان جي اطاعت نه ڪريو ۽ الله تعالىٰ جي طاعت ۾ مشغول رهو. ف۱۵
يعني پنهنجن تابعدارن کي ڪفر جي طرف. ف۱۶ هاڻي شيطان جي تابعدارن ۽ مخالفن جو حال تفصيل سان بيان فرمايو وڃي ٿو. ف۱۷ جيڪي شيطان جي ٽولي
مان آهن. ف۱۸ ۽ شيطان جي فريب ۾ نه آيا ۽ ان جي واٽ تي نه هليا. ف۱۹ هرگز
نه بُري ڪم کي سٺو سمجهڻ وارو هدايت واري وانگر ڇا ٿي سگهي ٿو،
اهو ان بدڪارڪان تمام گهڻو بهتر آهي، جيڪو پنهنجي خراب عمل کي برو
ڄاڻندو هجي ۽ حق کي حق ۽ باطل کي باطل سمجهندو هجي. شان نزول:
هيءَ آيت ابوجهل وغيره مڪي جي مشرڪن جي حق ۾ نازل ٿي، جيڪي پنهنجي
ڪفر ۽ شرڪ جهڙن قبيح فعلن کي شيطان جي گمراهه ڪرڻ ۽ ڀلي سمجهائڻ
سان سٺو سمجهندا هئا ۽ هڪ قول هي آهي ته هيءَ آيت بدعت ۽ لالچ وارن جي
حق ۾ نازل ٿي، جن ۾ رافضي ۽ خارجي وغيره داخل آهن، جيڪي پنهنجي
بدمذهبين کي سٺو سمجهن ٿا ۽ انهن جي ٽولي ۾ داخل آهن سمورا بدمذهب ته ڄڻ
وهابي هجن يا غير مقلد يا مرزائي يا چڪڙالوي ۽ ڪبيرن گناهن وارا، جيڪي پنهنجي
گناهن کي برو ڄاڻن ٿا ۽ حلال نه ٿا سمجهن، ان ۾ داخل نه آهن. ف۲۰ ته افسوس!
انهن ايمان نه آندو ۽ حق کي قبول ڪرڻ کان محروم رهيا، مراد هيءَ آهي ته
توهان انهن جي ڪفر ۽ هلاڪت جو غم نه فرمايو. ف۲۱ جنهن ۾ ساوڪ ۽ ٻوٽو
نه آهي ۽ ته ڪر جي ڪري اتان جي زمين بي جان ٿي رهي آهي. ف۲۲ ۽ ان کي سرسبز
۽ شاداب ڪري ڇڏيون ٿا. ان مان اسان جي قدرت ظاهر آهي. ف۲۳ حضور
پرنور محبوب سرور ڪونين صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي هڪ صحابي
عرض ڪيو ته الله تعالىٰ مُئل ڪيئن زنده فرمائيندو؟ خلق ۾ ان جي ڪا نشاني
هجي ته ارشاد فرمايو. فرمايائون ته ڇا! تنهنجو ڪنهن اهڙي جهنگل کان گذر
ٿيو آهي، جيڪو ڏڪر جي ڪري بي جان ٿي ويو هجي ۽ اتي ساوڪ جو نالو

۽ نشان نه رهيو هجي. وري ڪڏهن ان ئي جهنگل ۾ گذر ٿيو هجي ۽ ان کي سرسبز شاداب لڏو هجيءَ. ان صحابي عرض ڪيو بيشڪ اهڙو ٿي چڪو آهي. حضور محبوب سائين جن فرمايائين ته الله
تعالىٰ مُئلن کي زنده ڪندو ۽ خلق ۾ اها ان جي نشاني آهي. ف۲۴ دنيا ۽ آخرت ۾ اها ئي عزت جو مالڪ آهي، جنهن کي چاهي عزت ڏئي، پوءِ جيڪو عزت جو طلبگار هجي، سو الله تعالىٰ کان عزت طلب ڪري
ڇو ته هر شيءِ سندس ئي مالڪ کان طلب ڪئي وڃي ٿي. حديث شريف ۾ آهي ته الله تعالىٰ هر روز فرمائي ٿو ته جنهن کي ٻنهي جهانن جي عزت جي خواهش هجي، ان کي گهرجي ته اهو حضرت رب العزت جل شانه جي اطاعت
ڪري ۽ عزت جي طلب جو ذريعو ايمان ۽ صالح عمل آهن. ف۲۵ يعني ان جي قبول ۽ رضا جي محل تائين پهچي ٿو ۽ پاڪ ڪلام مان مراد توحيد، تسبيح، تحميد ۽ تڪبير وغيره جا ڪلما آهن، جيئن حاڪم
۽ بيهقي روايت ڪيو ۽ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما ڪلمه طيبه جو تفسير ذڪر سان فرمايو ۽ ڪن مفسرن قرآن ۽ دعا به مراد ورتو آهي. ف۲۶ نيڪ ڪم مان مراد اهو عمل ۽ عبادت آهي، جيڪو خلوص
سان هجي ۽ معنىٰ هيءَ آهي ته ڪلمه طيبه عمل کي بلند ڪري ٿو ڇو ته عمل توحيد ۽ ايمان کان سواءِ مقبول نه آهي يا هيءَ معنىٰ آهي ته صالح عمل کي الله تعالىٰ رفعت قبول عطا فرمائي ٿو يا هيءَ معنىٰ ته نيڪ عمل
عمل ڪرڻ وارن جا مرتبا بلند ڪن ٿا، پوءِ جيڪو عزت گهري، ان کي لازم آهي ته نيڪ عمل ڪري. ف۲۷ مراد انهن مڪر ڪرڻ وارن مان اهي قريش آهن، جن دارالندوه ۾ گڏ ٿي ڪري محبوب
نبي ڪريم صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي نسبت قيد ڪرڻ، قتل ڪرڻ ۽ جلاوطن ڪرڻ جا مشورا ڪيا هئا، جنهنجو تفصيلي بيان سورة انفال ۾ ٿي چڪو آهي.

ع ۷ ۱۳

مَكْرُ أُولَٰئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ

انهن جي سازش تباهه ٿيندي ف٢٨ ۽ الله توهان کي پيدا ڪيو ف٢٩ مٽي مان پوءِ ف٣٠ پاڻي جي ٻوند مان

ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا ۚ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ ۚ

پوءِ توهان کي ڪيائين جوڙا جوڙا ف٣١ ۽ ڪنهن به مادي کي پيٽ نه ٿو ٿئي ۽ نه اها جڻي ٿي مگر سندس علم سان

وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ ۚ إِنَّ

۽ جنهن وڏي عمر واري کي عمر ڏني وڃي يا جنهن شخص جي عمر گهٽائي وڃي اهو سمورو هڪ ڪتاب ف٣٢ ۾ آهي بيشڪ

ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ ۖ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ

اهو الله تي آسان آهي ف٣٣ ۽ ٻئي سمنڊ برابر نه آهن ف٣٤ هي مٺو آهي خوب مٺو

سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ ۖ وَمِنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا

خوشگوار پاڻي ۽ هي کارو آهي ڪوڙو ۽ هر هڪ مان توهان کائو ٿا تازو گوشت ف٣۵ ۽

وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ۖ وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ

ڪڍو ٿا پائڻ جو هڪ زيور ف٣٦ ۽ تون ٻيڙين کي ان ۾ ڏسندين جو پاڻي چيرن ٿيون ف٣٧

لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ

جيئن توهان ان جو فضل تلاش ڪريو ف٣٨ ۽ ڪنهن طرح شڪر ادا ڪريو. ف٣٩ رات کي آڻي ٿو ڏينهن جي حصي ۾ ف٤٠

وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِي

ڏينهن کي آڻي ٿو رات جي حصي ۾ ف٤١ ۽ ان ڪم ۾ لڳائي ڇڏيو سج ۽ چنڊ کي هر هڪ، هڪ مقرر مدت تائين

لِأَجَلٍ مُسَمًّى ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ۚ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ

هلي ٿو ف٤٢ هيءُ آهي الله توهان جو رب انهيءَ جي بادشاهي آهي ۽ ان کان سواءِ جن جي توهان پوڄا ڪريو ٿا

مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾ إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا

ف٤٣ کجور جي ڪڪڙي جي ڇلڪي جا به مالڪ نه آهن. توهان انهن کي پڪاريو ته اهي توهان جو سڏ نه ٻڌن

دُعَاءَكُمْ ۖ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ

ف٤٤ ۽ بالفرض ٻڌي به وٺن ته توهان جي ضرورت پوري نه ڪري سگهن ف٤۵ ۽ قيامت جي ڏينهن اهي توهان جي شرڪ جو

بِشِرْكِكُمْ ۚ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ ع ٢ ١٤

انڪار ڪندا ف٤٦ ۽ توکي ڪير نه ٻڌائيندو ان ٻڌائيندڙ وانگر ف٤٧. اي انسانو توهان سمورا الله جا محتاج آهيو ف٤٨

ف٢٨ ۽ اهي پنهنجي مڪر ۽ فريب ۾ ڪامياب نه ٿيندا، اهڙي طرح ايئن ئي ٿيو محبوب سيد عالم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن انهن جي شر کان محفوظ رهيا ۽ انهن پنهنجين مڪارين جون سزائون لڌيون، جو بدر ۾ قيد به ٿيا، قتل به ڪيا ويا ۽ مڪه مڪرمه مان ڪڍيا به ويا. ف٢٩ يعني توهان جي اصل حضرت آدم عليه السلام کي. ف٣٠ ان جي نسل کي. ف٣١ مرد ۽ عورت. ف٣٢ يعني لوح محفوظ ۾. حضرت قتاده کان روايت ٿيل آهي ته معمر اهو آهي جنهنجي عمر سٺ سالن تائين پهچي ۽ گهٽ عمر وارو ۽ اهو جيڪو ان کان اڳ مري وڃي. ف٣٣ يعني عمل ۽ موت جو مڪتوب فرمائڻ. ف٣٤ بلڪ ٻنهي ۾ فرق آهي. ف٣۵ يعني مڇي. ف٣٦ گوهر ۽ مرجان. ف٣٧ درياء ۾ هلندي ۽ هڪ ئي هوا ۾ اچن به ٿيون ۽ وڃن به ٿيون. ف٣٨ واپار ۾ نفعو حاصل ڪري. ف٣٩ ۽ الله تعالى جي نعمتن جي شڪرگذاري ڪريو. ف٤٠ ته پوءِ ڏينهن وڏي وڃي ٿو. ف٤١ ته پوءِ رات وڏي وڃي ٿي. ايستائين وڏي وڃي جو وارو ڏينهن يا رات جو مقدار پندرهن ڪلاڪن تائين پهچي ٿو ۽ گهٽجڻ وارو نون ڪلاڪن جو رهجي وڃي ٿو. ف٤٢ يعني قيامت جي ڏينهن تائين ته جڏهن قيامت اچي ويندي ته پوءِ انهن جو هلڻ موقوف ٿي ويندو ۽ اهو نظام باقي نه رهندو. ف٤٣ يعني بُت. ف٤٤ جو ته جماد بي جان آهن. ف٤۵ جو ته اصلاً قدرت ۽ اختيار نه ٿا رکن. ف٤٦ ۽ بيزاري جو اظهار ڪندا ۽ چوندا توهان اسان کي نه پوڄيندا هيؤ. ف٤٧ يعني ٻنهي جهانن جي احوال ۽ بُت پرستي جي انجام جي جهڙي خبر الله تعالى ڏئي ٿو بيو ڪو به نه ٿو ڏيئي سگهي.

إِلَى اللّٰهِ ۚ وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ ﴿١٥﴾ اِنْ يَّشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَاْتِ بِخَلْقٍ
۽ الله ئي بي نياز آهي سمورين خوبين ساراهيل . اهو گهري ته توهان کي ختم ڪري و۴۹ ۽ نئين مخلوق آڻي
جَدِيْدٍ ﴿١٦﴾ ۚ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيْزٍ ﴿١٧﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ
و۵۰ ۽ اهو الله تي ڪجهه ڏکيو نه آهي . ۽ ڪو به بار کڻندڙ ساهه ٻي جو بار نه کڻندو و۵۱
اُخْرٰى ۭ وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلٰى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَّلَوْ
۽ جيڪڏهن ڪا بار کڻندڙ پنهنجو بار ونڊائڻ جي واسطي ڪنهن کي سڏي ته ان جي بار مان ڪو به ڪجهه نه کڻندو
كَانَ ذَا قُرْبٰى ۭ اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَاَقَامُوا
جيترو ٽيڪ ويجهو رشتيدار هجي و۵۲ محبوب تنهنجو ڊيارڻ انهن کي فائدو ڏئي ٿو جيڪي اڻ ڏٺي پنهنجي رب کان ڊڄندا آهن ۽
الصَّلٰوةَ ۭ وَمَنْ تَزَكّٰى فَاِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِهٖ ۭ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿١٨﴾
نماز قائم رکندا آهن ۽ جيڪو صاف سٺو ٿيو و۵۳ ته اهو پنهنجي ڀلائي جي واسطي ئي سٺو ٿيو و۵۴ ۽ الله جي طرف ئي موٽڻو آهي
وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ﴿١٩﴾ وَلَا الظُّلُمٰتُ وَلَا النُّوْرُ ﴿٢٠﴾ وَ
۽ برابر نه آهن انڌو ۽ اکين وارو و۵۵ ۽ نه اونداهيون و۵۶ ۽ روشني و۵۷
لَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُوْرُ ﴿٢١﴾ ۚ وَمَا يَسْتَوِي الْاَحْيَاۗءُ وَلَا الْاَمْوَاتُ ۭ اِنَّ
۽ نه ڇانو و۵۸ ۽ تکي اس و۵۹ ۽ نه ئي برابر آهن جيئرا ۽ مئل و۶۰ بيشڪ الله ٻڌائي ٿو
اللّٰهَ يُسْمِعُ مَنْ يَّشَاۗءُ ۚ وَمَآ اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَّنْ فِي الْقُبُوْرِ ﴿٢٢﴾ اِنْ اَنْتَ
جنهن کي گهري و۶۱ ۽ تون نه آهين ٻڌائيندڙ انهن کي جيڪي قبرن ۾ آهن . و۶۲ تون ته فقط ڊيارڻيندڙ
اِلَّا نَذِيْرٌ ﴿٢٣﴾ اِنَّآ اَرْسَلْنٰكَ بِالْحَقِّ بَشِيْرًا وَّنَذِيْرًا ۭ وَاِنْ مِّنْ اُمَّةٍ
آهين . و۶۳ اي محبوب بيشڪ اسان توکي حق سان موڪليو خوشخبري ڏيندڙ و۶۴ ۽ ڊيارڻيندڙ و۶۵ ۽ ڪا به امت نه هئي مگر
اِلَّا خَلَا فِيْهَا نَذِيْرٌ ﴿٢٤﴾ وَاِنْ يُّكَذِّبُوْكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ
انهن ۾ هڪڙو ڊيارڻيندڙ گذري چڪو و۶۶ ۽ جيڪڏهن اهي توکي ڪوڙو چون ته انهن کان اڳيان ڪوڙو چئي چڪا آهن
قَبْلِهِمْ ۚ جَاۗءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتٰبِ الْمُنِيْرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ
و۶۸ انهن وٽ رسول آيا روشن دليل سندن و۶۹ ۽ صحيفا ۽ روشني پهچائيندڙ ڪتاب و۷۰ ونئي ڪري . پوءِ
اَخَذْتُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيْرِ ﴿٢٦﴾ ع ٣ ١٢ ١٥ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ
مان ڪافرن کي پڪڙيو و۷۱ پوءِ ڪيئن ٿيو منهنجو انڪار و۷۲ ڇا تو نه ڏٺو ته الله آسمان مان

و۴۸ يعني ان جي لطف واحسان جا حاجتمند آهيو ۽ سموري خلق ان جي محتاج آهي . حضرت ذوالنون فرمايو ته خلق هر دم ۽ هر گهڙي الله تعالیٰ جي محتاج آهي ۽ ڇو نه ٿيندي ، انهن جي هستي ۽ انهن جي بقا سڀ ان جي ڪرم سان آهي . و۴۹ يعني توهان کي معدوم ڪري ڇڏي نه ڇو ته اهو بي نياز ۽ غني بالذات آهي . و۵۰ توهان جي بدران ، جيڪا مطيع ۽ فرمانبردار هجي .

و۵۱ معنيٰ هيءَ آهي ته قيامت جي ڏينهن هر هڪ جان تي انهيءَ جي گناهن جو بار هوندو جيڪي ان ڪيا آهن ۽ ڪا جان ڪنهن ٻيءَ جي عيوض نه پڪڙي ويندي . البت جيڪي گمراهه ڪرڻ وارا آهن ، انهن جي گمراهه ڪرڻ سان جيڪي ماڻهو گمراهه ٿيا ، انهن جي سڀني گمراهين جو بار انهن گمراهن تي هوندو ۽ انهن گمراهه ڪرڻ وارن تي به ، جيئن قرآن پاڪ ۾ ارشاد ٿيو : وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَّعَ اَثْقَالِهِمْ ۽ حقيقت ۾ هيءَ انهن جي پنهنجي ڪمائي آهي ، ٻئي جي نه آهي .

و۵۲ پيءُ يا ماءُ ، پٽ يا ڌيءُ ، ڪو ڪنهن جو بوجهه نه کڻندو . حضرت ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنهما فرمايو ته ماءُ پيءُ پٽ کي چنبڙي ويندا ۽ چوندا اي اسان جا پٽ ! اسان جا ڪجهه گناهه کڻ ، اهو چوندو ته منهنجي امڪان ۾ نه آهي ، منهنجو پنهنجو بار ڇا گهٽ آهي .

و۵۳ يعني برائين کان بچيو ۽ نيڪ عمل ڪيائين .

و۵۴ اُن نيڪي جو نفعو اهو ئي لهندو

و۵۵ يعني جاهل ۽ عالم يا ڪافر ۽ مؤمن .

و۵۶ يعني ڪفر .

و۵۷ يعني ايمان .

و۵۸ يعني حق يا جنت .

و۵۹ يعني باطل يا دوزخ .

و۶۰ يعني مؤمن ۽ ڪافر يا عالم ۽ جاهل .

و۶۱ يعني جنهن جي هدايت منظور هجي ان کي قبوليت جي توفيق عطا فرمائي ٿو .

و۶۲ يعني ڪافرن کي . هن آيت ۾ ڪافرن کي مُئلن سان تشبيهه ڏني وئي ته جهڙي طرح مُئل ٻڌل ڳالهه کان نفعو نٿا حاصل ڪري سگهن ۽ نصيحت نٿا قبول ڪن ، بدانجام ڪافرن جو به اهو ئي حال آهي جو اهي هدايت ۽ نصيحت مان نفعي وارا نٿا ٿين . هن آيت مان مُئلن جي نه ٻڌڻ تي دليل وٺڻ صحيح نه آهي ڇو ته آيت ۾ قبروارن مان مُراد ڪافر آهن ، نه مُئل ۽ ٻڌڻ مان مُراد اهو ٻڌڻ آهي جنهن تي هدايت لهڻ جو نفعو مرتب ٿئي . مُئلن جو ٻڌڻ گهڻين حديثن مان ثابت آهي . هِن مسئلي جو بيان ويهين پاري جي پهرين رڪوع ۾ گذريو . و۶۳ پوءِ جيڪڏهن ٻڌڻ وارو توهان جي ڊيارڻ تي ڪن رکي ۽ قبول ڪري ته پوءِ نفعو لهي ۽ جيڪڏهن ضدي منڪرن مان هجي ۽ توهان جي نصيحت قبول نه ڪري ته پوءِ توهان جو ڪجهه حرج نه آهي ، اهو ئي محروم آهي . و۶۴ ايمان وارن کي جنت جي . و۶۵ ڪافرن کي عذاب کان . و۶۶ تو ڙي اهو نبي سڳورو هجي يا دين جو عالم ، جيڪو نبي سڳوري جي طرف کان خدا جي خلق کي الله تعالیٰ جو خوف ڏياري . و۶۷ مڪي جا ڪافر . و۶۸ پنهنجن رسولن کي ڪافرن جو پراڻي وقت کان نبين سڳورن سان اهو ئي برتاءُ رهيو آهي . و۶۹ يعني نبوت تي دلالت ڪرڻ وارا معجزا . و۷۰ توريت ، انجيل ۽ زبور .

و۷۱ نمونا نمونا جي عذابن سان انهن جي تڪذيبن جي سبب کان . و۷۲ منهنجو عذاب ڏيڻ .

مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجْنَا بِهٖ ثَمَرٰتٍ مُّخْتَلِفًا اَلْوَانُهَا ؕ وَ مِنَ
پاڻي لاٿو ف٤٣ پوءِ اسان ان سان ميوا ڪڍيا رنگ برنگ ف٤٤ ۽ جبلن ۾ آهن
الْجِبَالِ جُدَدٌۢ بِيْضٌ وَّ حُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَ غَرَابِيْبُ سُوْدٌ ﴿۲۷﴾
رستا سفيد ۽ ڳاڙها مختلف رنگن جا ۽ ڪجھ سخت ڪارا.
وَ مِنَ النَّاسِ وَ الدَّوَآبِّ وَ الْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهٗ كَذٰلِكَ ؕ
۽ ماڻهن ۽ جانورن ۽ چوپاين جا رنگ اهڙي طرح مختلف قسمن جا آهن ف٤٥
اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ غَفُوْرٌ ﴿۲۸﴾
الله کان سندس ٻانهن مان اهي ئي ڊڄن ٿا جيڪي علم وارا آهن ف٤٦ بيشڪ الله عزت وارو بخشڻهار آهي.
اِنَّ الَّذِيْنَ يَتْلُوْنَ كِتٰبَ اللّٰهِ وَ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَ اَنْفَقُوْا مِمَّا
بيشڪ اهي جيڪي الله جو ڪتاب پڙهن ٿا ۽ نماز قائم رکن ٿا ۽ اسان جي ڏني مان ڪجھ اسان جي واٽ ۾
رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّ عَلَانِيَةً يَّرْجُوْنَ تِجَارَةً لَّنْ تَبُوْرَ ﴿۲۹﴾ لِيُوَفِّيَهُمْ
خرچ ڪندا آهن لڪل ۽ ظاهر اهي اهڙي واپار جا اميدوار آهن ف٤٧ جنهن ۾ نقصان هرگز نه آهي جيئن
اُجُوْرَهُمْ وَ يَزِيْدَهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ؕ اِنَّهٗ غَفُوْرٌ شَكُوْرٌ ﴿۳۰﴾ وَ الَّذِيْٓ
انهن جا ثواب انهن کي پورا ڏئي ۽ پنهنجي فضل سان اڃان به وڌيڪ ڏئي بيشڪ اهو بخشڻهار قدر فرمائڻ وارو آهي. ۽ اهو ڪتاب
اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتٰبِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ؕ
جيڪو اسان تنهنجي طرف موڪليو وحي ڪري ف٤٨ سو حق آهي پاڻ کان اڳين ڪتابن جي تصديق فرمائيندڙ
اِنَّ اللّٰهَ بِعِبَادِهٖ لَخَبِيْرٌۢ بَصِيْرٌ ﴿۳۱﴾ ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتٰبَ الَّذِيْنَ
بيشڪ الله پنهنجي ٻانهن کان باخبر ۽ ڏسڻ وارو آهي ف٤٩ پوءِ اسان وارث ڪيو ڪتاب جو پنهنجي
اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۚ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ ۚ وَ مِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ ۚ
چونڊيل ٻانهن کي ف٨٠ پوءِ انهن مان ڪو پنهنجي جان تي ظلم ڪري ٿو ۽ انهن مان ڪو وچٿري چال تي آهي
وَ مِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِالْخَيْرٰتِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيْرُ ﴿۳۲﴾ ؕ
۽ انهن مان ڪو اهو آهي جيڪو الله جي حڪم سان ڀلاين ۾ گوءِ کڻي ويو ف٨١ اهوئي وڏو فضل آهي.
جَنّٰتُ عَدْنٍ يَّدْخُلُوْنَهَا يُحَلَّوْنَ فِيْهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَّ
رهائش جي باغن ۾ داخل ٿيندا اهي ف٨٢ ان ۾ سونا ڪنگڻ ۽ موتي پهرايا ويندا

ف٤٣ برسات نازل ڪيائين.

ف٤٤ ساوا، ڳاڙها، پيلا وغيره قسم قسم جا ذائقن، صوف، انجير، انگور ۽ کارڪون وغيره بيشمار.

ف٤٥ جيئن ميون ۽ جبلن ۾. هتي الله تعالىٰ پنهنجون آيتون، پنهنجي قدرت جا نشان ۽ ڪاريگري جا آثار، جن سان ان جي ذات ۽ صفات تي دليل ورتو وڃي، ذڪر ڪيا، ان کان پوءِ فرمايائين.

ف٤٦ ۽ ان جي صفات کي ڄاڻن ٿا ۽ ان جي عظمت کي سڃاڻن ٿا، جيترو علم زياده اوترو خوف گهڻو. حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته مراد هي آهي ته مخلوق ۾ الله تعالىٰ جو خوف ان کي آهي، جيڪو الله تعالىٰ جي جبروت ۽ ان جي عزت ۽ شان کان باخبر آهي. بخاري ۽ مسلم شريف جي حديث ۾ آهي، محبوب سيد عالم صلي الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن فرمايو ته قسم الله عزّ وجلّ جو ته مان الله تعالىٰ کي سڀني کان وڌيڪ ڄاڻڻ وارو آهيان ۽ سڀني کان زياده ان جو خوف رکڻ وارو آهيان.

ف٤٧ يعني ثواب جا.

ف٤٨ يعني قرآن مجيد.

ف٤٩ ۽ انهن جي ظاهر ۽ باطن جو ڄاڻڻ وارو.

ف٨٠ يعني محبوب سيد عالم صلي الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي امت کي هي ڪتاب عطا فرمايو، جن کي سمورين امتن تي فضيلت ڏني ۽ محبوب سيد الانبياءِ صلي الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي غلامي ۽ نيازمندي جي ڪرامت ۽ شرافت سان مشرف فرمايو. هن امت جا ماڻهو مختلف درجا ۽ مرتبا رکن ٿا.

ف٨١ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته سبقت وٺي وڃڻ وارو مؤمن مخلص آهي ۽ مقتصد يعني وچٿرو هلڻ وارو اهو جنهن جا عمل رياء کان هجن ۽ ظالم مان مراد هتي اهو آهي، جيڪو الله تعالىٰ جي نعمت جو منڪر ته نه هجي، پر شڪر بجا نه آڻي. حديث شريف ۾ آهي ته محبوب سيد عالم صلي الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن فرمايو ته اسان جو سابق ته سابق ئي آهي ۽ مقتصد چوٽڪاري وارو ۽ ظالم بخشيل. هڪ ٻي حديث شريف ۾ آهي ته حضور اقدس صلي الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن فرمايو ته نيڪين ۾ اڳرائي ڪرڻ وارو جنت ۾ حساب کان سواءِ داخل ٿيندو ۽ مقتصد سان حساب ۾ آساني ڪئي ويندي ۽ ظالم حساب جي جاءِ ۾ روڪيو ويندو ۽ ان کي پريشاني پيش ايندي، پوءِ جنت ۾ داخل ڪيو ويندو. ام المؤمنين حضرت عائشه صديقه رضي الله تعالىٰ عنها فرمايو ته سابق رسالت جي زماني جا اهي مخلص آهن، جن جي لاءِ محبوب رسول ڪريم صلي الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جنت جي خوشخبري ڏني ۽ مقتصد اهي صحابه ڪرام آهن، جيڪي پاڻ سڳورن جي طريقي تي عامل رهيا ۽ ظالم لنفسه اسان توهان جهڙا ماڻهو آهن. هي ڪمال انڪساري هئي حضرت ام المؤمنين عائشه صديقه رضي الله تعالىٰ عنها جي، جو پنهنجو پاڻ کي ٽئين طبقي ۾ شمار فرمايائين، ان جلالت منزلت ۽ رفعت درجت جي باوجود جيڪا الله تعالىٰ کين عطا فرمائي هئي ۽ هن جي تفسير ۾ ٻيا به گهڻا قول آهن، جيڪي تفسير ۾ تفصيل سان ذڪر ٿيل آهن. ف٨٢ ٽنهي ٽولا.

لُؤْلُؤًا ۚ وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ

۽ اتي انهن جي پوشاڪ ريشمي آهي. ۽ چوندا اسمورين خوبيون الله جي واسطي جنهن اسان کان

عَنَّا الْحَزَنَ ۖ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ

غم ٽاريو ٨٣ بيشڪ اسان جو رب بخشڻهار قدر فرمائڻ وارو آهي. ٨٤ اهو جنهن اسان کي آرام جي جاءِ تي لاٿو

مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾

پنهنجي فضل سان اسان کي ان ۾ نه ته ڪا تڪليف پهچي نه ئي ڪا ٿڪاوٽ ان ۾ رسي.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ ۖ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَ

۽ جن ڪفر ڪيو انهن جي واسطي جهنم جي باهه آهي نه انهن تي قضا اچي جو مري وڃن ٨٥ ۽ نه ئي انهن تي

لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ

ان جو ٨٦ عذاب ڪجهه هلڪو ڪيو وڃي اسان ائين ئي سزا ڏيندا آهيون هر وڏي ناشڪر کي. ۽ اهي

يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا

ان ۾ رڙيون ڪندا هوندا ٨٧ اي اسان جا رب اسان کي ڪڍ ٨٨ ته اسان چڱا ڪم ڪريون ان جي خلاف جيڪي

نَعْمَلُ ۚ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ ۖ

اڳي ڪندا هئاسي ٨٩ ڇا اسان اوهان کي ايتري زندگي نه ڏني هئي جنهن ۾ سمجهي وٺي ها جنهن کي سمجهڻو هجي ها ۽ ڊيڄاريندڙ ٩٠

فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٣٧﴾ إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمَاوَاتِ ع ١١ ١٦

توهان وٽ تشريف وٺي آيو هو ٩١ پوءِ هاڻي چکو ٩٢ ظالمن جو ڪو به مددگار نه آهي بيشڪ الله ڄاڻڻ وارو آهي آسمانن ۽ زمين جي هر

وَالْأَرْضِ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣٨﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ

لڪل ڳالهه جو بيشڪ اهو دلين جي ڳالهه ڄاڻي ٿو. اهو ئي آهي جنهن توهان کي زمين ۾ اڳين جو

خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ ۚ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ ۖ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ

جاءِ نشين ڪيو ٩٣ پوءِ جيڪو ڪفر ڪري ٩٤ ته ان جي ڪفر جو وبال انهيءَ تي آهي ٩٥ ۽ ڪافرن کي انهن جو ڪفر سندن رب وٽ

كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ۖ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا

زياده نه ڪندو مگر بيزاري ٩٦ ۽ ڪافرن کي سندن ڪفر نه وڌائيندو مگر نقصان

خَسَارًا ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

٩٧. تون فرماءِ ڀلا ٻڌايو ته پنهنجا اهي شريڪ ٩٨ جن کي الله کان سواءِ پوڄا ڪندا آهيو مون کي ڏيکاريو

٨٣ ان غم مان مراد يا دوزخ جو غم آهي يا موت جو يا گناهن جو يا طاعتن جي مقبول نه ٿيڻ جو يا قيامت جي گهٻراهٽ جو. مطلب ته انهن کي ڪو غم نه هوندو ۽ اهي ان تي الله تعالیٰ جو حمد ڪندا. ٨٤ جو گناهن کي بخشي ٿو ۽ طاعتن قبول فرمائي ٿو. ٨٥ ۽ مري ڪري عذاب کان ڇٽي سگهن. ٨٦ يعني جهنم جو. ٨٧ يعني جهنم ۾ رڙيون ۽ فرياد ڪندا هوندا ته. ٨٨ يعني دوزخ مان ڪڍ ۽ دنيا ۾ موڪل. ٨٩ يعني اسان ڪفر جي بجاءِ ايمان آڻيون ۽ معصيت ۽ نافرماني جي بجاءِ تنهنجي اطاعت ۽ فرمانبرداري ڪريون. ان تي انهن کي جواب ڏنو ويندو. ٩٠ يعني محبوب رسول اڪرم سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم. ٩١ توهان ان محبوب محترم رسول ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي دعوت قبول نه ڪئي ۽ سندن اطاعت ۽ فرمانبرداري بجا نه آندي. ٩٢ عذاب جو مزو. ٩٣ ۽ انهن جي ملڪيتن ۽ مقبوضات جو مالڪ ۽ متصرف بنايائين ۽ انهن جا نفعا توهان جي لاءِ مباح ڪيائين ته جيئن توهان ايمان ۽ طاعت اختيار ڪري شڪرگذاري ڪريو. ٩٤ ۽ انهن نعمتن تي شڪر الاهي بجا نه آڻي. ٩٥ يعني پنهنجي ڪفر جو وبال انهيءَ کي برداشت ڪرڻو پوندو. ٩٦ يعني الله تعالیٰ جو غضب. ٩٧ آخرت ۾. ٩٨ يعني بت.

أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ أَمْ

34 انهن زمين مان ڪهڙو حصو خلقيو يا آسمان ۾ انهن جو ڪجھ حصو آهي وا۹۹ يا اسان انهن کي

آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَتٍ مِنْهُ ۚ بَلْ إِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ

ڪو ڪتاب ته نه ڏنو آهي ان جي روشن دليلن تي آهن ف۱۰۰ بلڪ ظالم پاڻ ۾ هڪ ٻئي سان واعدو نه ڪندا آهن

بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾ إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا ۚ

مگر ٺڳيءَ جو. وا۱۰۱ بيشڪ الله روڪي رکيو آهي آسمانن ۽ زمين کي لڏڻ کان وا۱۰۲

وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ ۚ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا

۽ جيڪڏهن اهي هٽي وڃن ته انهن کي ڪير روڪي الله کان سواءِ بيشڪ اهو حلم وارو بخشڻهار

غَفُورًا ﴿٤١﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ

آهي ۽ الله جو قسم کنيو انهن، پنهنجي قسمن ۾ انتهائي تاڪيد سان جو جيڪڏهن انهن وٽ ڪو ڊيڄاريندڙ آيو

لَيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَا زَادَهُمْ

ته اهي ضرور ڪنهن نه ڪنهن ٽولي کان وڌيڪ سڌي واٽ تي هوندا ف۱۰۳ پوءِ جڏهن وٽن ڊيڄاريندڙ تشريف

إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ ۚ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ

وٺي آيو ف۱۰۴ ته ان نه وڌايو انهن ۾ مگر نفرت ف۱۰۵ ۽ زمين ۾ وڏائي ڪرڻ ۽ بري سازش کي ف۱۰۶ ۽ بري سازش نه پوندي آهي

السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ ۚ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ ۚ فَلَنْ تَجِدَ

مگر سازش واري تي ف۱۰۷ تڏا پوءِ ڪهڙي انتظار ۾ آهن مگر انهي جي جيڪو اڳين جو دستور رهيو ف۱۰۸ پوءِ تون الله جي دستور کي

لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا

بدلبو هرگز نه ڏسندين ۽ الله جي قانون کي ٽرڻ وارو هرگز نه ڏسندين. ۽ ڇا انهن زمين ۾ سفر نه ڪيو

فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوا

جو ڏسن ته انهن کان اڳين جو ڪهڙو انجام ٿيو وا۱۰۹ ۽ اهي هنن کان

أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ

طاقت ۾ به گهڻو وڌيڪ هئا ف۱۱۰ ۽ الله اهو نه آهي جنهن جي قابو کان نڪري سگهي ڪا به شيءِ آسمانن ۾ ۽

وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ

زمين ۾، بيشڪ اهو علم ۽ قدرت وارو آهي ۽ جيڪڏهن الله ماڻهن کي انهن جي ڪمن تي پڪڙي

وا۹۹ جو آسمانن جي بناوٽ ۾ انهن کي ڪجھ دخل هجي. ڪهڙي سبب کان انهن کي عبادت جو حقدار قرار ڏيو ٿا.

ف۱۰۰ انهن مان ڪا به ڳالهه نه آهي.

وا۱۰۱ جو انهن ۾ جيڪي گمراهه ڪرڻ وارا آهن، سي پنهنجن تابعدارن کي ڌوکو ڏين ٿا ۽ بتن جي طرف کان انهن کي باطل اميدون ڏيارن ٿا.

وا۱۰۲ ورنه آسمان ۽ زمين جي وچ ۾ شرڪ جهڙي معصيت هجي ته پوءِ آسمان ۽ زمين ڪيئن قائم رهن.

وا۱۰۳ محبوب نبي ڪريم صلی اللہ تعالیٰ عليہ آلہ وسلم جن جي بعثت کان اڳ قريشن يهودين ۽ نصرانين کي پنهنجن رسولن کي نه مڃڻ ۽ انهن کي ڪوڙو چوڻ جي نسبت خبر هوته الله تعالیٰ انهن تي لعنت ڪري جو انهن وٽ الله تعالیٰ جي طرفان رسول آيا ۽ انهن کين ڪوڙو چيو ۽ نه مڃيو. خدا جو قسم! جيڪڏهن اسان وٽ ڪو رسول اچي ته اسان انهن کان زياده هدايت وارا ٿينداسون ۽ رسول کي مڃڻ ۾ انهن جي بهتر ٽولي تي سبقت ڪري وينداسون.

وا۱۰۴ يعني محبوب سيد المرسلين خاتم النبيين حبيب خدا محمد مصطفیٰ احمد مجتبیٰ صلی اللہ تعالیٰ عليہ آلہ وسلم جن جي رونق افروزي ۽ جلوه آرائي تي.

وا۱۰۵ حق ۽ هدايت کان .

وا۱۰۶ بري مڪر مان مراد يا ته شرڪ ۽ ڪفر آهي يا رسول ڪريم محبوب عظيم صلی اللہ تعالیٰ عليہ آلہ وسلم جن سان مڪر ۽ فريب ڪرڻ.

وا۱۰۷ يعني مڪارن، جيئن ته فريب ڪاري ڪرڻ وارا بدر ۾ مارجي ويا.

وا۱۰۸ جو انهن تڪذيب ڪئي ۽ انهن تي عذاب نازل ٿيو.

وا۱۰۹ يعني ڇا انهن شام، عراق ۽ يمن جي سفرن ۾ نبين سڳورن جي تڪذيب ڪرڻ وارن جي هلاڪت، برباديءَ ۽ انهن جي عذاب ۽ تباهي جا نشان نه ڏٺا، جو انهن مان عبرت حاصل ڪن. ف۱۱۰ يعني اهي تباهه ٿيل قومون انهن مڪي وارن کان زور ۽ قوت ۾ وڌيڪ هيون ان جي باوجود ايترو به ته نه ٿي سگهيون جو اهي عذاب کان ڀڄي ڪٿي پناهه وٺي سگهن.

بِمَا كَسَبُوْا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَآبَّةٍ وَّلٰكِنْ يُّؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ

واا ته زمين جي پٺيءَ تي ڪا به چرڻ واري شيءِ نه ڇڏي ها پر هڪ مقرر مدت وا تائين انهن کي ڍر ڏئي ٿو پوءِ جڏهن

مُّسَمًّىۚ فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِهٖ بَصِيْرًا ﴿۴۵﴾ ع

انهن جي واعدي جو وقت ايندو پوءِ بيشڪ الله جا ٻانهن ان جي نگاهه ۾ آهن وا

سُوْرَةُ يٰسٓ ٣٦ مَكِّيَّةٌ ٤١ — اٰيَاتُهَا ٨٣ — رُكُوْعَاتُهَا ۵

سورة يٰسٓ مڪي آهي هن ۾ ٽياسي آيتون ۽ پنج رڪوع آهن

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) وا

يٰسٓ ﴿۱﴾ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيْمِ ﴿۲﴾ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۳﴾ عَلٰى

حڪمت واري قرآن جو قسم. بيشڪ تون وا سڌي واٽ تي موڪليل (رسول)

صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۴﴾ تَنْزِيْلَ الْعَزِيْزِ الرَّحِيْمِ ﴿۵﴾ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّآ

آهين. وا عزت واري مهربان جو نازل ڪيل جيئن تون ان قوم کي ڊيڄارين

اُنْذِرَ اٰبَآؤُهُمْ فَهُمْ غٰفِلُوْنَ ﴿۶﴾ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰٓى

جن جي ابن ڏاڏن کي ڊيڄاريو ويو هو وا پوءِ اهي بي خبر آهن بيشڪ انهن ۾ گهڻن تي ڳالهه ثابت ٿي چڪي آهي

اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۷﴾ اِنَّا جَعَلْنَا فِيْٓ اَعْنَاقِهِمْ

وا پوءِ اهي ايمان نه آڻيندا وا اسان انهن جي ڳچين ۾ ڳٽ وجهي ڇڏيا آهن جيڪي

اَغْلٰلًا فَهِيَ اِلَى الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُّقْمَحُوْنَ ﴿۸﴾ وَجَعَلْنَا مِنْ

ڪاڏين تائين آهن پوءِ اهي منهن مٿي ڪيل رهجي ويا وا ۽ اسان انهن جي اڳيان

بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ سَدًّا وَّمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَاَغْشَيْنٰهُمْ

ديوار ۽ ان جي پٺيان هڪ ٻي ديوار ۽ انهن کي مٿان ڍڪي ڇڏيو سين پوءِ انهن کي ڪجهه

فَهُمْ لَا يُبْصِرُوْنَ ﴿۹﴾ وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ

به ڏسڻ ۾ نٿو اچي. وا ۽ انهن کي برابر آهي تون انهن کي ڊيڄارين يا نه ڊيڄارين

تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۰﴾ اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ

اهي ايمان نه آڻيندا. تون فقط انهيءَ کي ڊيڄارين ٿو وا جيڪو نصيحت تي هلي ۽ رحمان کان

واا يعني انهن جي گناهن تي. وا يعني قيامت جي ڏينهن. وا انهن کي سندن عملن جي جزا ڏيندو. جيڪي عذاب جا حقدار آهن، انهن کي عذاب فرمائيندو ۽ جيڪي ڪرم جي لائق آهن، انهن تي رحم ۽ ڪرم ڪندو. ❖ ❖

ع ۵ ۸ ۱۷ وا سورة يٰسٓ مڪي آهي، هن ۾ پنج رڪوع، ٽياسي آيتون ست سؤ ٽيهه ڪلما ۽ ٽي هزار حرف آهن. ترمذي جي حديث شريف ۾ آهي ته هر شيءِ جي لاءِ دل آهي ۽ قرآن پاڪ جي دل يٰسٓ سڳوري آهي ۽ جنهن يٰسٓ پڙهي ته الله تعالیٰ ان جي لاءِ ڏهه ڀيرا قرآن پاڪ پڙهڻ جيترو ثواب لکي ٿو. هيءَ حديث غريب آهي ۽ هن جي سند ۾ هڪ راوي مجهول آهي. ابو داؤد جي حديث ۾ آهي ته محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو ته پنهنجن مُئلن تي يٰسٓ پڙهو. انهيءَ ڪري موت جي وقت، ساهه نڪرڻ جي حالت ۾ مرڻ واري وٽ يٰسٓ پڙهي وڃي ٿي. وا اي محبوب سيد الانبياء محمد مصطفیٰ صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم! وا جيڪا منزل مقصود کي پهچائڻ واري آهي. هي واٽ توحيد ۽ هدايت جي واٽ آهي. سمورا انبياء سڳورا انهيءَ واٽ تي رهيا آهن. هن آيت ۾ ڪافرن جو رد آهي جيڪي حضور محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن کي چوندا هئا "لَسْتَ مُرْسَلًا" توهان رسول نه آهيو. ان کان پوءِ قرآن ڪريم جي نسبت ارشاد فرمايائين وا يعني انهن وٽ ڪو نبي نه پهتو ۽ قريش قوم جو اهو ئي حال آهي جو محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن کان اڳ انهن ۾ ڪو رسول نه آيو. وا يعني حڪم الاهي ۽ قضاءِ ازلي انهن جي عذاب تي جاري ٿي چڪي آهي ۽ الله تعالیٰ جو ارشاد لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ انهن جي حق ۾ ثابت ٿي چڪو آهي ۽ عذاب جو انهن جي لاءِ مقرر ٿي وڃڻ هن ڪري آهي ته اهي ڪفر ۽ انڪار تي پنهنجي اختيار سان ضدي رهڻ وارا آهن. وا هن کان پوءِ انهن جو ڪفر ۾ پختي ٿيڻ جو هڪ مثال ارشاد فرمايائين. وا هي تمثيل آهي انهن جو ڪفر ۾ اهڙي راسخ هجڻ جو ته اهي ڊيڄارڻ نصيحت ۽ هدايت جي آيتن مان ڪنهن کان به نفعي وارا نه ٿا ٿي سگهن. جيئن ته اهي شخص جن جي ڪنڌن ۾ پٽي جهڙو ڳٽ پيل هجي جيڪو ڪاڏين تائين پهچي ٿو ۽ ان جي ڪري اهي مٿو جهڪائي نٿا سگهن. اهو ئي حال انهن جو آهي ته ڪنهن به طرح انهن کي حق جي طرف واجهائڻ نٿو ٿئي ۽ ان جي حضور ۾ ڪنڌ نٿا جهڪائن ۽ ڪن مفسرن فرمايو آهي ته هي انهن جي حال جي حقيقت آهي. جهنم ۾ انهن کي اهڙي قسم جو عذاب ڪيو ويندو، جيئن الله تعالیٰ ٻيءَ آيت ۾ ارشاد فرمايو اِذِ الْاَغْلٰلُ فِيْٓ اَعْنَاقِهِمْ. شان نزول:- هيءَ آيت ابوجهل ۽ ان جي ٻن مخزومي دوستن جي حق ۾ نازل ٿي. ابوجهل قسم کنيو هو ته جيڪڏهن اهو محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن کي نماز پڙهندي ڏسندو ته پٿر سان مٿو (مبارڪ) ڪچلي ڇڏيندو. جڏهن ان محبوب سائين کي نماز پڙهندي ڏٺو ته پوءِ اهو ان فاسد ارادي سان هڪ وڏو پٿر کڻي آيو. جڏهن ان پٿر کنيو ته ان جا هٿ ڪنڌ ۾ ڦاٿل رهجي ويا ۽ پٿر هٿ کي ورتل رهجي ويس. اهو حال ڏسي پنهنجن دوستن ڏانهن ورتو ۽ کين واقعو ٻڌايائين، ان تي سندس دوست وليد بن مغيره چيو ته اهو ڪم مان ڪندس. اهڙي طرح اهو خبيث پٿر کڻي آيو، محبوب سائين نماز پڙهي رهيا هئا، جڏهن اهو ويجهو ٿيو ته ڏهن الله تعالیٰ سندس نظر کسي انڌو ڪري ڇڏيو. محبوب سائين جو آواز ته ٻڌي پيو مگر کين ڏسي نه پئي سگهيو. اهو به پريشان ٿي پنهنجن يارن ڏانهن ٿڪو ٿي موٽيو، مگر اهي به نظر نه آيس. انهن ئي کيس پڪاريو ۽ پڇيائونس ته ڇا ڪيو؟ چوڻ لڳو مان سندن آواز ته ٻڌو مگر اهي مون کي ڏسڻ ۾ نه آيا. هاڻي ابوجهل جي ٽئين دوست دعويٰ ڪئي ته اهو ان ڪم کي انجام ڏيندو ۽ ڏي دعويٰ سان اهو محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن جي طرف هليو هو، جو پوئين پيرين بدحواس ٿي ڪري پيو ته اونڌي منهن ڪري پيو. سندس دوستن حال پڇيس ته چوڻ لڳو ته منهنجو حال تمام سخت آهي. مان هڪ تمام وڏو ڳهوٽ وڏو نر ڏٺو جيڪو منهنجي ۽ حضور (صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن) جي وچ ۾ حائل ٿي ويو. لات ۽ عزيٰ جو قسم! جيڪڏهن مان ذري برابر به اڳتي وڌان ها ته مون کي کائي وڃي ها. ان تي هيءَ آيت نازل ٿي (خازن ۽ جمل). وا هيءَ به تمثيل آهي ته جيئن ڪنهن شخص جي لاءِ ٻنهي طرف ڀتيون هجن ۽ هر طرف کان رستو بند ڪيو ويو هجي، اهو ڪنهن به طرح منزل مقصود تائين پهچي نٿو سگهي. اِهو ئي حال انهن ڪافرن جو آهي جو انهن تي هر طرف کان ايمان جي واٽ بند آهي، انهن جي اڳيان دنيا جي غرور جي ڀت آهي ۽ انهن جي پويان آخرت جي تڪذيب جي ۽ اهي جهالت جي قيد خاني ۾ قيد آهن. آيتن ۽ دليلن ۾ نظر ڪرڻ انهن کي حاصل نه آهي. وا يعني توهان جي ڊپ ٻڌائڻ ۽ خوف ڏيارڻ سان اهو ئي نفعو حاصل ڪري ٿو.

الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ ۚ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَّاَجْرٍ كَرِيْمٍ ⑪ اِنَّا نَحْنُ
اڻ ڏٺي ڊڄي پوءِ انهيءَ کي خوشخبري ڏي بخشش ۽ عزت واري ثواب جي ١٠ بيشڪ اسان
نُحْيِ الْمَوْتٰى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوْا وَاٰثَارَهُمْ ۣ ؕ وَكُلَّ شَيْءٍ
مُئل جيارينداسين ۽ اسين لکي رهيا آهيون جو ڪجهه انهن اڳتي موڪليو ۱۱ ۽ جيڪي نشانيون پٺيان ڇڏي ويا ۱۲ ۽ هر شيءِ
اَحْصَيْنٰهُ فِيْۤ اِمَامٍ مُّبِيْنٍ ⑫ ۧ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلًا اَصْحٰبَ
اسان ڳڻي ڇڏي آهي هڪ ٻڌائڻ واري ڪتاب ۾ ۱۳ ۽ انهن سان نشانيون بيان ڪريو ان شهر وارن جون ۱۴
الْقَرْيَةِ ۘ اِذْ جَآءَهَا الْمُرْسَلُوْنَ ⑬ ۚ اِذْ اَرْسَلْنَاۤ اِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ
جڏهن انهن وٽ موڪليل آيا ۱۵ جڏهن اسان انهن جي طرف ٻه موڪليا ۱۶
فَكَذَّبُوْهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوْۤا اِنَّاۤ اِلَيْكُمْ مُّرْسَلُوْنَ ⑭ قَالُوْا
پوءِ انهن کي ڪوڙو ڄاتائون ته اسان انهن جي تائيد ڪئي ٽين سان ۱۷ انهن سڀني چيو ته بيشڪ اسان توهان جي طرف موڪليل آهيون (جواب ۾) چيائون
مَاۤ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ۙ وَمَاۤ اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍ ۙ اِنْ
توهان ته اسان جهڙائي انسان آهيو ۽ رحمٰن ڪجهه به نازل نه ڪيو آهي ته توهان
اَنْتُمْ اِلَّا تَكْذِبُوْنَ ⑮ قَالُوْا رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّاۤ اِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُوْنَ ⑯
نه صفا ڪوڙا آهيو. انهن چيو اسان جو رب ڄاڻي ٿو ته بيشڪ ضرور اسان توهان جي طرف موڪليا ويا آهيون
وَمَا عَلَيْنَاۤ اِلَّا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ⑰ قَالُوْۤا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ ۚ لَئِنْ لَّمْ
۽ اسان جي ذمي نه آهي مگر صاف پهچائي ڇڏڻ ۱۸ چون ٿا اسان توهان کي منحوس سمجهون ٿا ۲۰ بيشڪ جيڪڏهن
تَنْتَهُوْا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِّنَّا عَذَابٌ اَلِيْمٌ ⑱ قَالُوْا طَآئِرُكُمْ
توهان نه مڙيو ته ۲۱ ضرور اسان توهان کي پٿرن سان چٿينداسين ۽ بيشڪ اسان جي هٿان توهان تي تڪليف ڏيندڙ سزا پهچندي. انهن فرمايو
مَّعَكُمْ ؕ اَئِنْ ذُكِّرْتُمْ ؕ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُوْنَ ⑲ وَجَآءَ مِنْ
توهان جي نحوست ته توهان سان گڏ آهي ۲۲ ڇا توهان ان تي ڇرڪو ٿا جو توهان کي نصيحت ڪئي وئي ۲۳ بلڪ توهان حد کان لنگهندڙ ماڻهو آهيو ۲۴
اَقْصَا الْمَدِيْنَةِ رَجُلٌ يَّسْعٰى قَالَ يٰقَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِيْنَ ⑳ ۙ
۽ شهر جي پرين ڇيڙي کان هڪ مرد ڊوڙندو آيو ۲۵ چيائين اي منهنجي قوم پيروي ڪريو موڪلين
اتَّبِعُوْا مَنْ لَّا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا وَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ㉑
جي. اهڙن جي پيروي ڪريو جيڪي توهان کان مزدوري نه ٿا گهرن ۽ اهي سڌي واٽ تي آهن ۲۶

ف ۹ يعني جنت جي. ف ۱۰ يعني دنيا جي حياتي ۾ جيڪا به نيڪي يا برائي ڪيائون تاڪه ان تي ڪيس بدلو ڏنو وڃي. ف ۱۱ يعني اسان سندن اُهي نشانيون ۽ طريقا به لکون ٿا جيڪي اهي پنهنجي پويان ڇڏي ويا اهي طريقا چڱا هجن خواه بُرا. جيڪي چڱا طريقا ڪيڍيا انهن کي بدعت حسنه چيو ويندو آهي ۽ ان طريقي جي ايجاد ڪندڙ ۽ عمل ڪندڙن ٻنهي کي ثواب ملندو. ۽ جن خراب طريقا ڪيڍيا انهن طريقن کي بدعت سيئه چوندا آهن ان طريقي جا ٺاهيندڙ ۽ ان تي عمل ڪندڙ ٻئي گنهگار. مسلم شريف جي حديث ۾ آهي ته حضور سيدِ عالم صلى الله عليه وسلم فرمايو جنهن شخص چڱو طريقو ڪيڍيو ان کي طريقي ڪيڍڻ جو به ثواب ملندو ۽ ان تي عمل ڪندڙن جو ثواب به. بغير ان جي ته عمل ڪندڙن جي ثواب ۾ ڪا گهٽتائي ڪئي وڃي. ۽ جنهن اسلام ۾ برو طريقو ٺاهيو ته ان تي انهيءَ طريقي ڪيڍڻ جو به گناهه لازم ۽ ان طريقي تي عمل ڪندڙن جو به گناهه بغير ان جي ته عمل ڪندڙن جي گناهن ۾ ڪا گهٽتائي ڪئي وڃي. ان مان معلوم ٿيو ته سوين خير جا ڪم مثال فاتحه ۽ بارهين، ٽيجهو، چاليهو، عرس، ختم، ذڪر جون محفلون، ميلاد ۽ شهادت جي ذڪر جون محفلون جن کي بدمذهب ماڻهو بدعت ۽ ناجائز چوندا آهن ۽ ماڻهن کي انهن نيڪين کان روڪيندا آهن جڏهن ته اهي سمورا جائز، اجر ۽ ثواب جو باعث ڪم آهن انهن کي ناجائز بدعت چوڻ غلط ۽ باطل آهي. اهي نيڪ ڪم جيڪي ذڪر، تلاوت، خيرات ۽ صدقي تي شامل آهن خراب بدعت نٿا ٿي سگهن. خراب بدعت ته اهي ڪم آهن جن سان دين کي نقصان پهچي ۽ جيڪي سنت جي خلاف هجن. جيئن حديث شريف ۾ آيو آهي ته ڪا به قوم ڪا بدعت ڪيدي ٿي ته انجي ڪري هڪ سنت ختم ٿي وڃي ٿي. معلوم ٿيو ته خراب بدعت اها آهي جنهن سان سنت ختم ٿي ويندي هجي، جهڙوڪ رفض، خروج ۽ وهابيت اهي سيئي انتهائي درجي جي خراب بدعتون آهن. رفض ۽ خروج، جيڪي صحابه ڪرام ۽ اهلِ بيت محبوب رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن جي دشمني تي ٻڌل آهن، انهن کان صحابه ۽ اهل بيت سان محبت ۽ نيازمندي ڪرڻ جي سنت ڪڍي وڃي ٿي، جنهن جا شريعت ۾ تاڪيدي حڪم آهن. وهابيت جو اصل الله تعالى جي مقبول ٻانهن نبين ۽ ولين سڳورن جي حضور ۾ بي ادبي ۽ گستاخي ۽ سڀني مسلمانن کي مُشرڪ قرار ڏيڻ آهي. ان سان دين جي بزرگن جي حرمت، عزت، ادب، تڪريم ۽ مسلمانن سان پيار ۽ محبت جون سنتون ڪڍي وڃن ٿيون، جن جون گهڻيون سخت تاڪيدون آهن ۽ جيڪي دين ۾ تمام ضروري شيون آهن ۽ هن آيت جي تفسير ۾ هي به چيو ويو آهي ته آثار مان مُراد اُهي قدم آهن، جيڪي نمازي مسجد جي طرف هلڻ ۾ رکي ٿو ۽ ان معنىٰ تي آيت جو شانِ نزول هي بيان ڪيو ويو آهي ته بني سلمه مدينه طيبه جي ٻاهران رهندا هُئا. انهن چاهيو ته مسجد شريف جي ويجهو وڃي رهون. ان تي هيءَ آيت نازل ٿي ۽

محبوب سيد عالم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن فرمايو ته توهان جا قدم لکيا وڃن ٿا، توهان مڪان تبديل نه ڪريو، يعني جيترو پري کان ايندؤ اوترائي قدم وڌيڪ پوندا ۽ اجر ۽ ثواب زياده ٿيندو. ف ۱۳ يعني لوح محفوظ ۾. ف ۱۴ هن شهر مان مُراد انطاڪيه آهي. هي هڪ وڏو شهر آهي، هن ۾ چشما آهن، ڪيترائي جبل آهن. هڪ سنگين شهرپناهه آهي، ٻارهن ميلن جي مفاصلي تي وسي ٿو. ف ۱۵ حضرت عيسىٰ عليه السلام جي واقعي جو مختصر بيان هي آهي ته حضرت عيسىٰ عليه الصلوٰة والسلام پنهنجن ٻن حوارين صادق ۽ صدوق کي انطاڪيه موڪليو ته جيئن اتان جي ماڻهن کي جيڪي بُت پرست هُئا، دين حق جي دعوت ڏين. جڏهن اهي ٻئي شهر جي ويجهو پهتا ته انهن هڪ پوڙهي شخص کي ڏٺو جيڪو ٻڪريون چاري رهيو آهي. ان جو نالو حبيب نجار هو. ان انهن جو حال معلوم ڪيو. انهن چيو ته اسان حضرت عيسىٰ عليه السلام جا موڪليل آهيون، توهان کي دين حق جي دعوت ڏيڻ آيا آهيون، ته جيئن توهان بُت پرستي ڇڏي خدا پرستي اختيار ڪريو. حبيب نجار نشاني طلب ڪئي. انهن چيو ته نشاني هيءَ آهي ته اسان بيمارن کي تندرست، انڌن کي سجو ۽ ڪوڙهه وارن جو مرض دور ڪريون ٿا. حبيب نجار جو هڪ پٽ ٻن سالن کان بيمار هو. انهن ان تي هٿ ڦيريو ته اهو تندرست ٿي ويو. حبيب ايمان آندو ۽ ان واقعي جي خبر مشهور ٿي وئي ايتائين جو وڏي خلق انهن جي هٿان شفا پاتي. ان خبر پهچڻ تي بادشاهه انهن کي گهرائي چيو ڇا اسان جي معبودن کان سواءِ ٻيو ڪو معبود به آهي؟ انهن چيو ته ها، جنهن توکي ۽ تنهنجن معبودن کي پيدا ڪيو. پوءِ ماڻهو انهن جي پٺيان پيا ۽ انهن سان ڏاڍ ڪيائون ۽ قيد ڪري ڇڏيائون. پوءِ حضرت عيسىٰ عليه السلام شمعون کي موڪليو سو اڻ سڃاتو بڻجي ان شهر ۾ داخل ٿيو ۽ بادشاهه جي دوستن ۽ مقربن سان رسم و رواج پيدا ڪري بادشاهه تائين پهتو ۽ ان تي پنهنجو اثر پيدا ڪري ورتائين. جڏهن ڏٺائين ته بادشاهه ساڻس گهڻو مانوس ٿي ويو آهي ته هڪ ڏينهن بادشاهه سان ذڪر ڪيائين ته ٻه ماڻهو جيڪي قيد ڪيا ويا آهن، ڇا انهن جي ڳالهه ٻڌي وئي هُئي، اهي ڇا چوندا هُئا. بادشاهه چيو ته نه. جڏهن انهن نئين دين جو نالو ورتو ته فورًا مون کي غصو آيو. شمعون چيو ته جيڪڏهن بادشاهه جو رايو هجي ته انهن کي سڏايو وڃي، ڏسون ته انهن وٽ ڇا آهي. اهڙيءَ طرح اهي ٻئي گهرايا ويا. شمعون انهن کان معلوم ڪيو ته توهان کي ڪنهن موڪليو آهي؟ چيائون ان الله تعالى، جنهن هر شيءِ کي پيدا ڪيو ۽ هر ساهه واري کي روزي ڏني ۽ جنهن جو ڪو شريڪ نه آهي. شمعون چيو ان جي مختصر صفت بيان ڪريو. انهن چيو ته هو جيڪي چاهي ٿو ڪري ٿو، جيڪو چاهي ٿو حڪم ڏئي ٿو. شمعون چيو ته توهان جي نشاني ڇا آهي؟ انهن چيو جيڪا بادشاهه گهري. بادشاهه هڪ انڌي ڇوڪري کي گهرايو. انهن دُعا گهري ته اهو جلدي سجو ٿي ويو. شمعون بادشاهه کي چيو ته هاڻي مناسب هي آهي ته تون پنهنجن معبودن کي چئو ته اهي به ايئن ڪري ڏيکارين ته جيئن تنهنجي ۽ انهن جي عزت ظاهر ٿئي. بادشاهه شمعون کي چيو ته توکان ڪا لڪائڻ جي ڳالهه نه آهي. اسان جو معبود نه ڏسي، نه ٻُڌي، نه ڪجهه بگاڙي سگهي ۽ نه ٺاهي سگهي. پوءِ بادشاهه انهن ٻنهي حوارين کي چيو ته جيڪڏهن توهان جي معبود کي مُئل جيارڻ جي قدرت هجي ته اسان ان تي ايمان آڻيون. چيائون اسان جو معبود